

"בשם התוספות"

ביאור וסיכום דברי התוספות על

מסכת "מגילה"

כתבתי בעזרת החונן לאדם דעת

שבתי מאיר בוזו

כולל "משכן דוד"

טבת התשפ"ב

תוכן עניינים

.....	דברי פתיחה
.....	פרק ראשון – "מגילה נקראת"
.....	פרק שני- "הקורא למפרע"
.....	פרק שלישי- "הקורא עומד"
.....	פרק רביעי- "בני העיר"

בפתח השער

ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו. בביאור המילים "וחיי עולם נטע בתוכנו" כתב רבינו בעל הטורים (אורה חיים סימן קלט) "וחיי עולם נטע בתוכנו היא תורה שבע"פ". ובספר "נפש החיים" (שער ד פרק יא) כתב בזה"ל: "כענין הנטיעה שנטיעתה כדי לעשות פרי להרבות טובה, כן אם אנו מחזיקים בתורה"ק בכל כוחנו כראוי, אנו מנחילין חיי עד וממשיכים משרשה הנעלם למעלה מכל העולמות תוספות קדושה וברכה ואור גדול בכל העולמות" עכ"ל. והנה להחזיק בתורה הקדושה בכל כוחנו כראוי פירושו ללמוד כל דבר מהיסוד עד להלכה למעשה. היסוד הוא לימוד הגמרא הקדושה "כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים". לימוד הגמרא בצורה נכונה ויסודית חייב לעבור דרך לימוד התוספות- ורק כך ניתן להבין פשט דברי הגמרא. ועיין למרן החיד"א בספרו שם הגדולים מערכת ספרים בערך "תלמוד בבלי" שכתב בשם בנו של השל"ה הקדוש, ש"לימוד הגמרא ופירוש תוספות חיוב כמו הנחת תפילין!"

"במה אקדם ה' אכף לאלוקי מרום" על אשר זיכה אותי לשבת בבית המדרש הגדול "משכן דוד" וללמוד תורה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ובפרט שזיכה אותי להוציא חיבורים על דברי התוספות במסכת "ברכות" ובמסכת "ביצה" שהתקבלו בקרב מלכים, "מאן מלכי רבנן". ועתה תלי"ת זוכה אני להוציא את ספרי השלישי על מסכת "מגילה".

ותוך כדי מלאכת הכתיבה ראה ראיתי למש"כ התוספות רי"ד (מגילה ג. ד"ה "תרגום של נביאים") שהסיבה שנודעזעה ארץ ישראל כשיונתן בן עוזיאל תירגם את הנביאים היא, שכל עוד לא היה תרגום היו מוסרים נפש על מנת ללמוד ולהבין, ומשעשה יונתן את התרגום- סומכים על התרגום ופחות מוסרים נפש על הלימוד. ובהשקפה ראשונה היה נראה לי שאולי עלי להפסיק את הכתיבה ולקבל שכר על הפרישה. אלא שאז נזכרתי בדברי הגמרא בגיטין (ס:) "דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרם בכתב", ורש"י (שם ד"ה "ודברים שבע"פ") כתב וז"ל: "מכאן אתה למד שהתלמוד לא ניתן לכתוב אלא מפני שהתורה משתכחת" וכיו"ב אני אומר שמוטב שילמדו את דברי התוספות בשפה יותר קלה מאשר לא ילמדו בכלל, ואולי על ידי טעימת הלימוד המבואר יבואו ללמוד בעמל ויגיעה את עומק דבריהם.

ידוע כי דברי התוספות מבוססים על ההנחה שהלומד מכיר גם סוגיות שמצויות במסכתות אחרות בש"ס וכן באותה המסכת במקום אחר, לכן הם מביאים המון קושיות ותירוצים ממקומות אחרים שגורמים לבירור מקיף ושלם. אך "אליה וקוץ בה"- על פי רוב אין הם מצטטים את המקור ממנו הם מקשים אלא רק בראשי פרקים ואין שום אפשרות להבין את דבריהם הקדושים אילמלא פותחים את המקור אליו הם מפנים (עיין בשל"ה הקדוש כללי התלמוד "כלל תוספות" סימן תקי), לכן השתדלתי בס"ד להביא את כל המראי מקומות בדבריהם. חלק הביאור והסיכום מופיע בחלק העליון של העמוד.

לימוד דבריהם של התוספות דורש עיון מעמיק, לכן חשוב מאוד להסתכל בדברי האחרונים המפרשים את התוספות. הרבה מאוד פעמים יש מחלוקת בין האחרונים בהבנת דבריהם. השתדלתי בס"ד לחקור עד היכן

שידי יד כהה מגעת בליבון דבריהם ע"י לימוד הטורי אבן, מהרש"א, מהרש"ל, פני יהושע, צל"ח, רש"ש, רעק"א ועוד, ומכיוון שאי אפשר לבית המדרש בלא חידוש (חגיגה ג.) הוספתי גם מעט מזעיר מדברים שהתחדשו לי. חלק זה של העיון מופיע בחלק התחתון של העמוד.

זאת למודעי, שלמרות שהקדשתי לחיבור זה זמן ועמל מרובים עדיין לא זכיתי לראות אפס מ"אפס קצהו" של רבותינו בעלי התוספות. ועל כגון זה ראוי לומר "אם ראשונים בני מלאכים אנו בני אנשים" (שבת קיב:) ולכן יכול להיות מקומות שבהם ימצא מאן דהו מקום לחלוק על הבנתי או להשיבני מטעתי. דרך הלימוד: כמובן שאין שום הו"א להבין את דברי התוספות ללא לימוד יסודי של הגמרא ולכן על הלומד לעיין בדברי הגמרא ורש"י ואז ללמוד את התוספות. כל דיבור בתוספות שאינו מובן לו יוכל להיעזר בחיבור זה, שכאמור מהווה כלי עזר בלימוד.

"אברך את ה' אשר יעצני" ושם חלקי מיושבי בית המדרש הגדול "משכן דוד". בית מדרש זה עמד שנים רבות תחת נשיאותו של מו"ר הגאון האדיר הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל שנסתלק לגנזי מרום בר"ח אלול התש"פ. הרב הותיר אחריו תלמידים רבים ופסקי דין שבכל הארץ יצא קוים. דמותו הנפלאה חסרה המון לעולם התורה בכלל, וליושבי בית המדרש בפרט. זכיתי לשמוע מעט משיעוריו המרתקים ולהתבונן מעט בדרכיו ובמידותיו האצילות והנפלאות.

עוד זה מדבר וזה בא, אש תוקד בקרבי בהעלותי על לבבי את זכרו של מו"ר הראשול"צ הרה"ג אליהו בקשי דורון זצ"ל שנלב"ע י"ט ניסן התש"פ. זכות נפלה בחלקי להיות מבאי ביתו של הרב. "חבל על דאבדין". יה"ר שחיבור זה יהיה לעילוי נשמותיהם הטהורות.

כאן המקום להודות למו"ר הרב יעקב ורהפטיג שליט"א ששימש רבות בשנים כראש בית המדרש "משכן דוד" ומהווה עבורי מופת במסירת התורה, ברבנות, באהבת הבריות ורדיפת חסד בלתי רגילה. יה"ר שהקב"ה יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים ויזכה להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה. תודה מיוחדת למו"ר ועט"ר הרה"ג דוד ג'יאמי שליט"א, ר"מ בישיבה הקדושה "הר המור" שמורה לי את הדרך אשר אלך בה ואת המעשה אשר אעשה, ומעודד אותי להוציא את חיבורי אלה לאור. יה"ר שהרב ימשיך להפיץ תורה וקדושה בעם ישראל ויזכה שיפוצו כל מעיינותיו חוצה. כמו כן אודה למו"ר ראש הכולל לדיינות הרה"ג יגאל ספירה שליט"א. שיעוריו המאלפים של הרב הם לנו לעיניים ומאפשרים הבנת כל דבר על בוריו. יה"ר שהקב"ה ירחיב גבולו בתלמידים ויזכה לבריאות איתנה ונהורא מעליא.

תודה מיוחדת למנכ"ל "אריאל" המסור הרה"ג דוד טבצ'ניק שליט"א וליו"ר הרב יונתן קראוס שליט"א. תודה לקרן "אחד לאחד" ובראשה הרה"ג יצחק נריה שליט"א שנעשו שותפי לכתובת חיבור זה והחיבורים הבאים עד לסיום הש"ס בעזהשי"ת.

תודה לקהילה היקרה "בית שלמה" ולעומד בראשה מו"ר הרה"ג דוד שמחון שליט"א, וכן לרה"ג אליהו לוי שליט"א הרועה אותי ברוחניות מעודי עד היום הזה.

כאן מקום אתי להודות להוריי המסורים והיקרים: מור אבי רפאל ומרת אמי דבורה אשר נתנו ונותנים כל אשר להם לי ולמשפחתי על מנת שנוכל לבנות בית של תורה וחסד. ה' יאריך ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים.

תודה רבה לחמותי מרת עדינה תחי' אשר הדאגה למשפחה היא נר לרגליה. יה"ר שיתקיים בה הפסוק "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו".

הגמרא (ברכות יז.) מביאה: אמר ליה רב לרבי חייא: הני נשי במאי זכיין? באקרויי בנייהו לבי כנישתא, ובאתנויי גברייהו בי רבנן, ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן".

פירוש: הנשים זכות לחיי העולם הבא בכך ששולחות את בניהם לתלמוד תורה, וממתינות לבעליהם ונותנות להם רשות ללכת וללמוד תורה.

והנה רבינו חיים בן עטר, "אור החיים" הקדוש, בספרו חפץ ה' על הש"ס כתב, שבוודאי הנשים עושות הרבה מצוות, ופטורות רק ממצוות עשה שהזמן גרמן (משנה קידושין כט.) ואדרבה- יש מצוות ששייכות רק להן (נידה חלה והדלקת הנר), ומדוע הוצרך לשאול רב במה הן זכות לחיי העולם הבא? אלא

שהגמרא לפני כן אומרת שבעולם הבא "צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, ונהנים מזיו השכינה" שזה תלוי אך ורק בלימוד התורה, והיה קשה לרב- הרי הנשים פטורות מלימוד תורה, ובמה יזכו? ועונה לו רבי חייא שמכיוון שהנשים הן הסיבה ללימוד התורה של הגברים- נחשב **כאילו הן לומדות בעצמן**.

וגדולה מזאת כתב הנצי"ב מוולאז'ין בספרו "מרומי שדה"-שאף על גב שהגברים לפעמים בטלים כמה שעות ונענשים על זה, מ"מ האשה **מקבלת שכר על השעות שהבעל לומד**, ולא נענשת על השעות שהבעל מבטל, שהרי זה לא מרצונה!

ועוד ראיתי ב"רשימות שיעורים" לגרי"ד שכתב שזכותן של הנשים בלימוד התורה היינו המסירות נפש שלהן לתורה.

ואחר כל אלו הדברים אומר תודה מיוחדת לרעייתי המסורה אורטל מנב"ת, שמוסרת נפש ממש על לימוד התורה שלי, ומעודדת אותי להמשיך במלאכת הכתיבה בלא מפריע. יה"ר שהקב"ה ימלא כל משאלות ליבה לטובה ונזכה לראות את כל זרעינו זרע קודש עוסקים בתורה ובגמילות חסדים. יה"ר שחיבור זה יהיה לתועלת הלומדים ואזכה לקדש שם שמיים בכל מעשי ולימודיי.

שבתי מאיר בן א"א רפאל בוזו

יום שלישי לסדר "פקוד פקדתי אתכם"

פרק ראשון - "מגילה נקראת"

דף ב

עמוד ב

ד"ה "ועוד אמר רב חסדא"

הגמרא במסכת שבת (קג:) אומרת שאות שאמורה להיות "פתוחה" - דהיינו אות תחילית, ועשאה "סתומה" - דהיינו סופית, כשר בכתיבת סת"ם. ולומדת עוד – שאם פתוחה ועשאה סתומה כשר - הוא הדין להיפך: סתומה ועשאה פתוחה כשר. ושוב דוחה את זה (קד.) משום שאינו דומה: שבשלמא פתוחה ועשאה סתומה - "העלה" אותה בחשיבות - כי סתומה יותר חשובה - כמו שאמר רב חסדא: "מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים" (וע"כ שמ"ם וסמ"ך שבלוחות היו סתומות - שהרי האותיות היו חקוקות בלוחות ורק אותיות שאין להן מקום חיבור בלוחות עמדו בנס - ומ"ם וסמ"ך תחיליות יש להן מקום חיבור ובהן לא היה נס) אבל סתומה ועשאה פתוחה - הוריד אותה בחשיבותה - כמו שאמר רבי ירמיה "מנצפ"ך צופים (נביאים) אמרום"

ומוכח מגמרא זו שדברי רבי ירמיה נאמרו על אותיות פתוחות ולא סתומות. לכן התוספות מקשים: בגמרא שלנו משמע להיפך - שדברי רבי ירמיה נאמרו על אותיות סתומות: שאם לא כן - למה הגמרא מקשה עליו מדברי רב חסדא?

תשובת ר"י: הגמרא בשבת הביאה את דבריו של רב חסדא בתחילה (על מנת להוכיח שאות סתומה מעולה יותר מאות פתוחה), וממילא היתה חייבת להעמיד את דברי רבי ירמיה במנצפ"ך פתוחות שלא יסתרו את דברי רב חסדא. אבל כאן הגמרא מקשה על רבי ירמיה קושיא כללית - שלא ייתכן שמנצפ"ך צופים אמרום שהרי כתוב "אלה המצוות" - שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, וקושיא זו היא בין אם רבי ירמיה התכוון למנצפ"ך פתוחות ובין אם התכוון לסתומות, ועוד מקשה הגמרא שאם נאמר שמדובר בסתומות - הרי רב חסדא אמר שאותיות מ"ם וסמ"ך שבלוחות היו עומדות בנס.

וכן פירש ר"ת בספר הישר: "מנצפ"ך צופים אמרום" - "צופים" זה נביאים כמו שכתוב בפסוק (ישעיה נב, ח) "קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו וגו'" וכן בפסוק (שמואל א א, א): "ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים וגו'" והגמרא לקמן (יד.) אומרת "ממאתיים צופים שעמדו להם לישראל" והיו צופים לאחר ששרף ארון את התורה.

ומה שרבי ירמיה השתמש בלשון מנצפ"ך¹ - שדומה ל"צופים" ו"לשון נופל על לשון".

ומה שהגמרא מקשה מרב חסדא הוא משום שכן דרך הש"ס: "זיל הכא קא מדחי ליה"². ומכל מקום הגמרא תירצה את הקושיא מ"אלה המצוות".

מתוך הסוגיא דמגילה ושבת מוכח שרבי ירמיה שאמר "מנצפ"ך צופים אמרום" דיבר בין בפתוחות ובין בסתומות.³

¹ למרות שאינם כסדר - כמנפ"ץ (תוספות בשבת קד. ד"ה "גרועי")

² להפך הסברא לפי הקושיא - מהרש"א

³ ועיין ברש"י (ג. ד"ה "בנס" ובשבת קד. ד"ה "עלויי")

ד"ה "מבטלין כהנים מעבודתן לשמוע מקרא מגילה"

שאלת התוספות: למה הגמרא אומרת ש"מבטלים" כהנים מעבודתם בשביל לשמוע מגילה? הלא לאחר המגילה יש שהות לחזור ולעבוד!

תשובה: זמן העבודה במקדש מתחיל משיאיר היום, והכהנים מניחים אותה בשביל ללכת ולשמוע מגילה- וממילא שייך לקרוא לזה ביטול.

שאלה נוספת: הכהנים היו יכולים לעבוד ולאחר מכן לקרוא מגילה לבדם, אז למה להם ליבטל מעבודתם?

תשובה: טוב יותר לקרוא עם הציבור מאשר לבד- משום שיש יותר פרסום הנס.

ד"ה "חיישינן שמא שד הוא"

התוספות מפרשים בשם ריב"א שמה שלא אומרים לאדם שלום משום החשש שמא הוא שד- זה דווקא בשדה מחוץ לעיר ובלילה- ששם מצויים המזיקים. וכן יהושע היה צר על יריחו בשדה- רחוק ממחנה ישראל, ולכן הגמרא שואלת איך אמר שלום למלאך ולא חשש שמא שד הוא. אבל במקום שבני אדם מצויים אין לחשוש, שאם היה צריך לחשוש גם במקום שבני אדם מצויים- היה בדין שאדם שהיה אומר לנו בלילה "כתבו גט לאשתי" יהיה אסור לכתוב מהחשש שמא שד הוא (שהתלבש בדמותו) עד שנראה שיש לו בבואה דבבואה⁴!

התוספות מביאים ראייה שאין חשש לכתוב גט למי שאמר לנו בלילה "כתבו": המשנה (גיטין סו.): "מי שהיה מושלך לבור ואמר: כל השומע קולו (קולי) יכתוב גט לאשתו (אשתי) הרי אלו יכתבו ויתנו". והגמרא מקשה-ולייחוש שמא שד הוא! ומעמידה את המשנה רק באופן שראינו לו בבואה דבבואה. ומדייקים **התוספות** שכל זה דווקא באחד שהיה מושלך לבור, אבל לא מצינו בשאר אנשים בלילה חשש זה.⁵

ד"ה "אמש בטלתם תמיד של בין הערבים"

שאלת התוספות: למה באמת ביטלו את התמיד של בין הערביים? ובשלמא תלמוד תורה שביטלו- משום שכל ישראל היו צרים על יריחו, אבל למה הכהנים לא היו מקריבים את קרבן התמיד?

תשובה: הגמרא במסכת עירובין (ג:) אומרת שבלילה שהיו צרים על יריחו הארון לא היה שרוי במקומו, וממילא על הכהנים היה לשאת אותו, ומחמת טירדה זו- לא הקריבו את התמיד.

שאלה נוספת: איך משתמע מהפסוק שביטלו את התמיד וביטלו תלמוד תורה?

תשובה: בפסוק (יהושע ה, יג) כתוב: "הלנו אתה אם לצרינו": "הלנו אתה"- רומז לתלמוד תורה, כמו שכתוב: "תורה צוה לנו" (דברים לג, ד) "אם לצרינו"- רומז לקורבנות שמגינים עלינו מצרינו.

ד"ה "עתה באתי"

כהמשך לדיבור הקודם **מסבירים התוספות בשם ריב"ן** ש"עתה באתי" רומז לתלמוד תורה- על שם הפסוק "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת" (דברים לא, יט)

⁴ הסימן שנותנת הגמרא (גיטין סו.) שבוודאי לא מדובר בשד.

⁵ ועיין עוד בתוספות שם ד"ה "ולייחוש" שהביאו ראייה נוספת מהירושלמי (גיטין ו, 1)

ד"ה "וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק"

התוספות מעירים שהפסוק "וילן יהושע בלילה ההוא מתוך העמק" לא מדבר על ישראל כשהיו ביריחו! אלא כשהיו ביריחו כתוב: "וילן בלילה ההוא בתוך העם" (יהושע ח, ט) ואילו כשצר על העי כתוב "וילך בלילה ההוא בתוך העמק" (שם ח, יג) וכן דרך הש"ס לקצר ולערב את הפסוקים ביחד לצורך דרשה. וכן מצינו בגמרא בערכין (לג.) שאומרת: "הכל היו בכלל ונתן הכסף וקם לו" - למרות שאין פסוק כזה, אלא שזה קיצור וערבוב של פסוקים (ויקרא כז, יט וכג) ומכל מקום הגמרא מערבת אותם בשביל הדרשה.⁶

עמוד ב

ד"ה "מלמד שהלך ולן בעומקה של הלכה"

הגמרא בעירובין (סג:) מביאה גם היא את המעשה ביהושע והמלאך. הגמרא שם דנה מפני מה נענש יהושע שלא היו לו בנים. לדעה אחת לא היו לו בנים משום שביטל את ישראל מפריה ורביה באותו לילה שצר על יריחו. הגמרא מוכיחה שביטלם מפריה ורביה: שהרי המלאך הוכיחם על ביטול תורה - ומה שביטלו תורה היה משום שארבו על יריחו, ומשום שארבו על יריחו הארון לא היה במקומו. ועל זה אומרת הגמרא שקבלה בידם "כל זמן ששכינה וארון שרויים שלא במקומן אסורים בתשמיש המיטה", ומוכח שביטלם מפריה ורביה באותו הלילה. התוספות מעירים ששייך לגרוס את זה שם - משום ששייך לדיון מפני מה נענש יהושע, אבל כאן לא שייך כלל לגרוס את זה משום שאינו קשור לעניין.

ועוד שואלים התוספות שמשמע שנענש על ביטול פריה ורביה, אבל משמע גם שנענש על ביטול תורה! **ויש לומר** שמה שלא היה לו בן זכר זה עונש על ביטול פריה ורביה - מידה כנגד מידה, ואילו שאר העונש בא לו על ביטול תורה.

ד"ה "מענות"

התוספות מסבירים ש"מענות" הכוונה כולן עונות כאחת. "מקוננות" - אחת אומרת והשאר עונות.⁷ "מטפחות" - יד על יד או יד על ירך או יד על פנים.⁸

ד"ה "אין מועד בפני ת"ח"

התוספות מעירים ש"יום שמועה" זה כמו "בפניו".^{9 10}

⁶ ובשבת קכח. תוד"ה "ונתן" כתבו כעין זה שדרך הש"ס "לומר בלשון אחר קצר". ועיין עוד עירובין טו: ד"ה "בכתיבה", מועד קטן ח. ד"ה "נפקא", מנחות מד: ד"ה "מנחתם" (הראשון) שכתבו שלפעמים הגמרא מביאה את הדרשה הפשוטה יותר.

⁷ וכך מפורש להדיא במשנה מועד קטן כח:

⁸ עיין בתוספות מועד קטן כז: ד"ה "אבל לא מטפחות" וד"ה "טפוח ביד"

⁹ נפ"מ שאם שמעו שהחכם נפטר למרות שעברו כמה ימים - בכל זאת מספידים במועד. וכך מפורש להדיא במסכת מועד קטן כז: עיי"ש.

¹⁰ והנה הפני יהושע כתב שהתוספות נצרכו לכתוב שיום שמועה כפניו דמי - שאם לא כן אז לא היה קשה כלל קושיית הגמרא: שהרי לקמן מובא שמת מצווה קודם למקרא מגילה, והתוספות (דה"מ מצווה") כותבים שלאוו דווקא מת מצווה אלא כל המתים צריך לקבור קודם מקרא מגילה. ואם צריך לקבורם, ע"כ שגם צריך להספידם קודם הקבורה, וע"כ שההספד עדיף על מקרא מגילה מצד כבוד הבריות (שדוחה אפילו לא תעשה של "בל תלין") ואין שום ראייה שתלמוד תורה דיחיד חמור ממקרא מגילה! לכן כתבו התוספות שיום שמועה כפניו - שכבר לא שייך כבוד הבריות ואפ"ה הספדו קודם למקרא מגילה וע"כ שזה מצד תלמוד תורה שעדיף!

ד"ה "כל שכן חנוכה ופורים"

התוספות אומרים שניסיון הגמרא להוכיח שתלמוד תורה דיחיד עדיף ממקרא מגילה הוא כך: אם מותר להספיד ת"ח בפורים, למרות שמבטל ממקרא מגילה - ממילא יוצא שתלמוד תורה חמור ממקרא מגילה.¹¹

ד"ה "מת מצווה עדיף"

התוספות אומרים שלא דווקא מת מצווה עדיף על תלמוד תורה - שהוא הדין כן בכל המתים, שמבטלים תורה על מנת להוציאם לקבורה, אלא משום שהגמרא לומדת בסמוך ממה שכתוב בפסוק (ויקרא כא, ג) "ולאחותו" שעבודה נדחית מפני מת מצווה¹² - נקטה גם כאן מת מצווה.

ד"ה "מת מצווה עדיף"

התוספות מקשים בשם הר"ר אלהנן - למה צריך פסוק ללמוד שעבודה נדחית מפני מת מצווה? אפשר ללמוד את זה מקל וחומר: ומה תלמוד תורה החמור נדחה מפני מת מצווה - עבודה לא כל שכן? שהרי גם תלמוד תורה דרבים נדחה מפני מת מצווה - כמו שהגמרא בכתובות (יז.) מביאה: "מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה"

תשובה: מה שתלמוד תורה נדחה מפני הוצאת המת - זה דווקא למי ש"קרי ותני ומתני" - כלומר מלמד לאחרים, אבל מי שלא "קרי ותני" כלומר אפילו לא שנה בעצמו - לא צריך כולי האי, וכאן מדובר במת מצווה שלא קרי ותני ולכן צריך ללמוד מ"ולאחותו".¹³

ד"ה "כרך שאין בו י' בטלנין"

התוספות מעירים שמדובר כאן בסתם כרכים האמורים בתלמוד, אבל כרך המוקף חומה מימות יהושע בן נון - גם אם אין בו עשרה בטלנים נידון ככרך וקוראים בו בט"ו.¹⁴ כלומר: למרות שריב"ל משתמש במילה "כרך" אין כוונתו לכרך האמור לעניין מגילה אלא לעיר גדולה.¹⁵ (דרך הש"ס לקרוא לעיר גדולה "כרך") וכך משמע מהגמרא בהמשך - שמקשה על דברי ריב"ל, שדבריו לכאורה מיותרים שהרי שנינו במשנה לקמן (ה.): "איזו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנים פחות מכאן הרי זה כפר" ומתוצאת הגמרא: "כרך איצטריכא ליה אע"ג דמיקלעו ליה מעלמא". כלומר: הגמרא אומרת שהחידוש בדברי ריב"ל הוא שלמרות שאנשים נקלעים לכרך ממקומות אחרים והיינו חושבים שמכל מקום אין לזה דין של כפר, משמיע לנו ריב"ל שמכל מקום אם אין עשרה בטלנים נידון ככפר. ואם באמת כרך המוקף מימות יהושע בן נון ככפר אם אין בו עשרה בטלנים - היה לגמרא לומר שזהו החידוש בדברי ריב"ל - שגם כרך המוקף חומה (שמגינה על העיר) מימות יהושע בן נון - אם אין בו עשרה בטלנים נידון ככפר! ומזה שהגמרא לא אומרת כך - משמע שכרך המוקף חומה מימות יהושע בן נון בכל אופן נידון ככרך, וקוראים בו בט"ו.

ד"ה "כרך שישב ולבסוף הוקף"

רש"י (ד"ה "שישב") פירש שמה שריב"ל אמר "כרך שישב ולבסוף הוקף נידון ככפר" - נאמר לגבי בתי ערי חומה. התוספות מעירים שכדבריו משמע - ממה שריב"ל לומד מהפסוק (ויקרא כה, כט): "ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה וכו'" שמדבר על בתי ערי חומה. ושוב מקשים שהרי במסכת ערכין (לב.)

¹¹ והגמרא דוחה את זה ומחלקת בין כבוד התורה לבין לימוד תורה.

¹² עיין ברכות יט: רש"י ד"ה "ולאחותו" ותוספות ד"ה "ולאחותו"

¹³ ועיין כתובות יז: ברש"י ד"ה "לית ליה" ותוספות ד"ה "אבל"

¹⁴ וכך כתב הרא"ש (פרק א סימן ב) דהוי כסתם כרכים האמורים בכל הש"ס שהן עיירות גדולות, אבל במוקף חומה מימות יהושע בן נון אין צריך עשרה בטלנין.

¹⁵ וממילא כוונתו היא לחלק בין עיר גדולה לכפר.

במשנה ובגמרא מובאים דינים ששייכים לבתי ערי חומה ("עיר שגגותיה חומתה", " שאינה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון", " חומה ולא שור איגר" וכו' עיי"ש) ולא הביאה דין זה של ישוב ולבסוף הוקף! ועוד- אם ריב"ל משמיע לנו דין ששייך בבתי ערי חומה היה לו לנקוט לשון ששייכת לבתי ערי חומה ולומר "כרך שישב ולבסוף הוקף נידון כבתי ערי החצרים" ולא נידון "ככפר"- שלשון "כפר" אינו שייך לבתי ערי חומה אלא למגילה, לקרוא ביום הכניסה.¹⁶

לכן מפרשים ש"כרך שישב ולבסוף הוקף" נאמר לעניין מגילה, ומכל מקום ריב"ל מביא את הפסוק שנוגע לעניין בתי ערי חומה: "כי ימכור וכו'" להשמיענו שחומה לעניין מגילה היא אותה חומה לעניין בתי ערי חומה- הוקף ולבסוף ישב כמו שכתוב "בית מושב עיר חומה"- שנתיישב בתוך החומה. **ועדיין יש להקשות**, שהגמרא לקמן (ה:) אומרת לעניין טבריה, למרות שצד אחד שלה הוא ים ואין לה דין בתי ערי חומה, יש מקום לומר שקוראים בה בטו' כי הים מגן עליה מאויבים, וממילא היה צריך לומר שגם ב"ישב ולבסוף הוקף" מכל מקום מגן מאויבים ונקרא בטו' ¹⁷ **ויש לומר** שאינו דומה- שהרי לגבי טבריה ראינו שהיקף ים מועיל כהיקף חומה לגבי מגילה- שהרי היא הוקפה ולבסוף ישבה כמו שאר היקף בבתי ערי חומה- ולכן דין הוא שיקראו בה בטו', אבל ישב ולבסוף הוקף- לא מצינו שמחשיבים את זה כחומה לשום עניין.

ומכל מקום יש להקשות שהגמרא לקמן (ה:) אומרת "סביב- פרט לשור איגר" כלומר שצריך חומה ממש, אבל עיר שהבתים שלה בנויים בגבול ומהווים חומה- לא נידון כבתי ערי חומה. ולא מובן למה צריך ללמוד מהמילה "סביב"? הלא בוודאי זה נחשב "ישב ולבסוף הוקף", שהרי היתה ישיבה לפני בניית הבתים! **ויש לומר** שהפסוק בא לומר שגם אם ידענו שלא היתה שם שום ישיבה עד לסוף הבניין, אפילו הכי לא חשיב היקף.

והתוספות מעירים עוד שמה שריב"ל אומר כאן נידון "ככפר"- זה דווקא אם אין עשרה בטלנים, אבל אם יש עשרה בטלנים בוודאי לא גרוע יותר מעירות שקוראים בי' ד.¹⁸

ד"ה "והתניא ר"א ברבי יוסי אומר וכו'"

לקמן (י.) הגמרא מביאה מחלוקת בין רבי אליעזר ברבי יוסי לרבנן: לרבי אליעזר ברבי יוסי "קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא" ולרבנן לא קדשה לעתיד לבוא. כאן ריב"ל אומר שכך שחרב ולבסוף ישב נידון ככרך, והגמרא מדייקת שאם לא ישב לבסוף- לא נידון ככרך, ולכן מקשה מדברי רבי אליעזר ברבי יוסי שאמר שגם אם אין לו חומה עכשיו נידון ככרך, והלא אם "קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא" אפילו אם לא ישב לבסוף נידון ככרך!

¹⁶ ולכאורה היה מקום להקשות עוד- שהרי הגמרא הביאה בשם ריב"ל שמונה מימרות: א) כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נידון ככרך. ב) כרך שישב ולבסוף הוקף נידון ככפר. ג) כרך שאין בו עשרה בטלנים נידון ככפר. ד) כרך שחרב ולבסוף ישב נידון ככרך. ה) לוד ואונו וגיא החרשים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון. ו) נשים חייבות במקרא מגילה. ז) פורים שחל להיות בשבת שואלים ודורשים בענייניו של יום. ח) חייב אדם לקרוא את המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום. ולפירש"י כל המימרות הן בעניין פורים חוץ ממה שאמר כרך שישב ולבסוף הוקף נידון ככפר- וזה דחוק! וש"ר בתוספות הרא"ש שהקשה כן. ומכל מקום יש ליישב לפרש"י שכן דרך הש"ס להביא מימרות של אמורא אחד ביחד גם אם לא קשורות כל כך.

¹⁷ כלומר: אם המקור לחומה לעניין מגילה הוא עיר חומה- ובכל זאת בטבריה קוראים בטו' למרות שאין לה דין בתי ערי חומה- גם כאן היינו אומרים שלמרות שישב ולבסוף הוקף אין לזה דין של בתי ערי חומה מכל מקום יקראו בה בטו'!

¹⁸ המהרש"א כתב שאפשר ללמוד מזה שאפילו אם אין י' בטלנים, במוקף ולבסוף ישב קורין בטו', ומכאן היו יכולים התוספות להוכיח בפשיטות מה שכתבו בדיבור הקודם שכך שאין בו י' בטלנים נידון ככפר הכוונה היא לסתם כרכים ולא למוקפים חומה מימות יהושע. וכתב שכך למדו הרא"ש (פרק א סימן ב) והר"ן (ב). בדפי הרי"ף ד"ה "ומיהו"), ולכאורה בחידושי הר"ן (ג: ד"ה "כרך") משמע איפכא עיי"ש.

ושואלים התוספות: עד שהגמרא מקשה על ריב"ל מדברי רבי אליעזר שסובר שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, היא יכולה לסייע לו מדברי חכמים שחולקים על רבי אליעזר וסוברים שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא!

תשובה: ע"כ שריב"ל לא סובר כרבנן שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא, שאם היה סובר כמוהם- מה מועיל לכרך שלבסוף ישב? -אלא ע"כ שסובר כרבי אליעזר ולכן הגמרא מקשה עליו למה צריך לומר שלבסוף ישב.¹⁹

ד"ה "אלא שחרב מעשרה בטלנים"

התוספות מדגישים שהכרך המדובר כאן אינו מוקף חומה מימות יהושע בן נון (שכמו שאמרו לעיל בד"ה "כרך שאין בו עשרה בטלנים" כרך כזה אינו צריך עשרה), אלא מדובר למעשה בעיר גדולה, ודברי ריב"ל נאמרו לעניין זה שלא נחשב ככפר ולא קוראים בו ביום הכניסה אלא בי"ד. עולה מדבריו שעיר גדולה שכבר אין בה עשרה בטלנים דינה ככפר ויקראו בה ביום הכניסה, ורק באופן שיחזרו להיות בה עשרה בטלנים תחזור להיחשב עיר גדולה ויקראו בה בי"ד. **ועל זה שואלים התוספות:** למה הוצרך ריב"ל לומר על עיר גדולה שהפסיקו להיות בה עשרה בטלנים ואז חזרו? היה יכול לומר שכל כפר שיבואו אליו עשרה בטלנים יהפוך להיות כעיר גדולה!

תשובה: ריב"ל נקט "כרך שחרב" לרבותא: אין צריך לומר שכפר שבאו אליו עשרה בטלנים נידון כעיר גדולה, אלא אפילו עיר גדולה, שהיו בה עשרה בטלנים ואז הפסיקו לדור שם ושוב חזרו לשם- נידון כעיר גדולה, ולמרות שהיינו חושבים שיש לחוש שמא יפסיקו לדור שם עוד פעם- קמ"ל שלא חוששים לזה.

דף ד

עמוד א

ד"ה "לוד ואונו וגיא החרשים"

שאלת התוספות: במשנה (ערכין לב.) כתוב שאונו היא עיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, אם כן למה הוצרך ריב"ל להשמיענו מה שכתוב כבר במשנה?

תשובה: אגב שהוצרך להשמיענו שלוד וגיא החרשים מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, מנה את אונו איתן.²⁰

ד"ה "הא אלפעל בנהו"

במשנה בערכין (לב.) כתוב שאונו היא עיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. **שואלים התוספות:** למה הגמרא שם לא מקשה כפי שמקשה הגמרא כאן – שאלפעל בנה את העיר אונו!

תשובה: המשנה שם מביאה רק את העיר אונו והגמרא היתה יודעת שאפשר לתרץ שהיו שתי ערים בשם "אונו" ולכן לא הקשתה בכלל, מה שאין כן בגמרא שלנו-ריב"ל מונה שלש ערים: "לוד אונו וגיא החרשים" ולא שייך לתרץ על שלשתן שהיו ערים כפולות.²¹

¹⁹ וממה נפשך: אם קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא- לא צריך ישב ואם לא קדשה לעתיד לבוא- לא מועיל ישב, ולכן הגמרא הוצרכה לתרץ שכוונת ריב"ל היא שחרב מעשרה בטלנים. ובתוספות הרא"ש תירץ בשם ריב"א שמה שחכמים חולקים על רבי אליעזר ברבי יוסי זה דווקא לעניין בתי ערי חומה, אבל לענין מקרא מגילה מודים שאם היה לו קודם לכן אף על פי שאין לו עכשיו- נחשב כמוקף.

²⁰ ורש"י ("ד"ה "לוד ואונו וגיא החרשים") כתב שהוזהק ריב"ל להשמיענו זאת משום שהחומות של אונו נראות חדשות (כמו שהגמרא אומרת שנפלו והוחזקו מחדש). מכל מקום רש"י כתב שבמשנה בערכין מוזכרת גם לוד - ואינה בגירסה לפנינו וכן העיר המהרש"א.

²¹ המהרש"א מעיר שהגמרא מקשה על ריב"ל רק משתי ערים (אונו ולוד) ולא משלוש- אלא שהתוספות לא דייקו וכוונתם היא שגם בשתי ערים לא שייך לומר שהיו כפולות.

ד"ה "נשים חייבות במקרא מגילה"

התוספות מדייקים מזה שכתוב "נשים חייבות במקרא מגילה" ולא בשמיעת מגילה – שמוציאות את האנשים ידי חובתם, וכך משמע מהגמרא במסכת ערכין (ב:ג.): "הכל כשרים לקרוא את המגילה" והגמרא אומרת ש"הכל" בא לרבות נשים- ומשמע שגם להוציא את האנשים.

ומקשים על זה – הרי בתוספתא (מגילה פרק ב הלכה ז) כתוב שאנדרוגינוס (שיש לו גם סימני זכר וגם סימני נקבה) מוציא את מינו, אבל את שאינו מינו לא מוציא. ופשוט שאנדרוגינוס עדיף על אשה לעניין זה!²² **וכן פסק בה"ג** שאשה לא מוציאה את האיש. ממילא קשה מהגמרא בערכין שלמדנו ממנה שאשה מוציאה את האיש מזה שכתוב "הכל כשרים לקרוא את המגילה"- לרבות נשים! ויש לומר שאין כוונת הגמרא לרבות אישה בחיוב קריאה אלא בחיוב שמיעה- ובאה לשלול הבנה שאשה אפילו את מינה לא מוציאה- קמ"ל "הכל חייבים" בשמיעה, כולל נשים ועבדים, וממילא אשה מוציאה אשה.²³

ד"ה "שאף הן היו באותו הנס"

רשב"ם (פסחים קח: ד"ה "שאף הן היו") פירש שעיקר הנס היה על ידי הנשים- בפורים על ידי אסתר, בחנוכה על ידי יהודית, ובפסח- בזכות נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו. **התוספות מקשים עליו**- שהמילה "אף" מלמדת שהיו טפלות לאנשים!

ולכן מפרשים שכוונת ריב"ל לומר שנשים חייבות במקרא מגילה שגם הן היו בספק להרוג ולהשמיד, וכן בפסח- שהיו משועבדות לפרעה, וכן בחנוכה שהגזרה היתה גם עליהן.

ויש מקשים – למה צריך ללמוד מההיקש "כל שישנו בכל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה" שנשים חייבות באכילת מצה? הלא היה אפשר לחייבן מצד זה שהיו באותו הנס!

תשובה: "אף הן היו באותו הנס" מהני לחייבן רק מדרבנן - וההיקש מחייבן מדאורייתא.

תשובה נוספת בשם רבינו יוסף "איש ירושלים": אם לא ההיקש היינו חושבים לפטור אשה מאכילת מצה- שהרי נאמר לגבי חג הסוכות "בחמישה עשר יום לחודש השביעי הזה וכו'" (ויקרא כג,לט) ונאמר לגבי חג הפסח: "ובחמישה עשר יום לחודש הזה חג המצות וכו'" (שם, ו) ומגזרה שווה זו ("ט"ו"ט"ו")

---

²² המהרש"א שואל למה לא הקשו בפשיטות מהרישא: "טומטום אינו מוציא אינו ולא אינו מינו" וע"כ שהסיבה היא- שמא הקורא אישה והשומע איש! והרש"ש יישב שבתוספתא שנוי דין אנדרוגינוס קודם לדין טומטום וכן הוא ברא"ש (א, ד).

²³ המרדכי (רמז תשעט) גם הוא חילק בין קריאה לשמיעה. ובתוספות הרא"ש תירץ בתירוץ ראשון שנשים פטורות מקריאה אבל בשמיעה חייבות, והביא ראיה מהירושלמי (פרק ב הלכה ה): "ריב"ל היה מכניס כל אנשי ביתו וקורא לפניהם מגילה ור' מונא אבוי דר' יונה היה מתכוין לקרות לפני הנשים שהיו בביתו, שהכל היו בספק והכל חייבות" ובתירוץ שני כתב שמה שאשה מוציאה ידי חובה, זה דווקא אישה כמותה אבל לא אנשים. ועיין בטורי אבן שכתב שאין טעם לחלק בין קריאה לשמיעה, ואשה חייבת גם בזה וגם בזה- ומכל מקום לא מוציאה את האיש ידי חובה. והסביר שחיוב הנשים במגילה הוא משום שאף הן היו באותו הנס- וטעם זה מספיק רק כדי לחייבן מדרבנן כמו שכתבו התוספות לקמן ד"ה "שאף הן היו באותו הנס". והגמרא לקמן (ז). אומרת שאסתר ברוח הקודש נאמרה- והוי כעין של תורה, ומכל מקום חיוב זה נאמר רק לאנשים ולא לנשים, אלא שחכמים הוסיפו גם חיוב לנשים- והוספה זו היא רק להחמיר ולא להקל להוציא ידי חובה את האנשים שעיקר חיובם הוא מרוח הקודש. עיין עוד בדבריו. והנה הגרעק"א כתב להוכיח מהתוספות בפסחים (קח: ד"ה "היו") שדווקא במצוות שחכמים תיקנו- הם גם תיקנו חיוב לנשים מצד שהיו באותו הנס, אבל במצוות דאורייתא- חכמים לא הוסיפו חיוב לנשים מצד שהיו באותו הנס. וממילא חולק על הטורי אבן- שאם מגילה היא מהתורה לא שייך לומר שחכמים יתקנו חיוב לנשים מצד שהיו באותו הנס. וע"כ שהגרעק"א לומד שמגילה היא מדרבנן לגמרי ולא כמו שאומר הטורי אבן- כי היכי דלא תיקשי עליו הגמרא שמחייבת אשה במגילה. ועיין עוד טור, בית יוסף, שולחן ערוך אורח חיים סימן תרפט סעיף ב.

היינו חושבים לפטור אשה מאכילת מצה כמו שפטורה משיבה בסוכה- ולכן צריך ללמוד מההיקש שחייבת.

ד"ה "פסק ואומר על הנסים בתפלה ובהודאה"

התוספות מביאים מספר פסקי הלכות הקשורות לתפילות פורים:

א) אומר "על הנסים" בתפילת שמונה עשרה בברכת הודאה. יש שאין אומרים "כשם וכו'"²⁴ משום שאמרו חכמים (ברכות לד.) "לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלוש ראשונות ולא בשלוש אחרונות".
התוספות אומרים ששטות הוא שהרי בשביל הציבור מותר לשאול צרכים גם בשלוש ראשונות ואחרונות²⁵ ומכל מקום מסכימים שאין לאומרו מטעם אחר- שכל דבר שהוא ב"להבא" תיקנו ב"להבא" והודאה הוי לשעבר- ומשום כך תיקנו בה "על הנסים" שזה לשעבר, מה שאין כן "כשם" שהוא להבא.²⁶

ב) אחרי תפילת ערבית קודם קריאת המגילה אומר קדיש שלם ואחר כך קורא את המגילה ומברך לפנייה שלש ברכות (מנ"ח- עיין לקמן כא:) ואחריה ברכת "האל המושיע". אחר כך אומר "ואתה קדוש" ולא מתחיל "ובא לציון" לפי שאין גאולה בלילה. ואם חל במוצ"ש אומר קודם "ויהי נועם".

ג) לפני קריאת המגילה פושט את כולה כאיגרת, ולא כמו ספר תורה שגוללים אותו תוך כדי קריאה.

ד) בשחרית מתפלל שמונה עשרה ואומר "על הנסים" ולא אומר "כשם" כדלעיל, אומר חצי קדיש ומוציא ס"ת וקורא שלשה עולים בפרשת "ויבוא עמלק", ולמרות שיש בה רק תשעה פסוקים²⁷ ולא מחזיר את הספר אלא קורא את המגילה ומברך עליה כמו שבירך בלילה. אחר כך אומר "תהילה לדוד" "ובא לציון" ולא אומר "למנצח יענך" לפי שאינו יום צרה.

ה) לא נופלים על פניהם לא ביד ולא בט"ו, משום שכתוב: "ימי משתה ושמחה".

ו) אומר "למנצח על איילת השחר"- לפי שיש בו מפלת הרשעים²⁸ (וכן אומרים אותו גם בלילה) ומסיים התפילה כמו בחול.

ד"ה "פורים שחל להיות בשבת"

התוספות מסבירים שכוונת ריב"ל היא שדווקא אם חל בשבת- שלא קוראים את המגילה (משום גזירה דרבה לקמן ד:)- צריך לדרוש בענייני המגילה, אבל בחול הרי קוראים במגילה עצמה וזה פרסום הנס.

ד"ה "מאי איריא פורים אפילו י"ט נמי"

התוספות מסבירים את שאלת המקשן: למה דווקא בפורים אמר ריב"ל שצריך לדרוש בענייניו של יום? אם זה משום שאין חובה לדרוש שלושים יום לפניו כמו שיש חובה בפסח- זה אינו, שהרי גם בפסח שדורשים שלושים יום קודם- עדיין יש חובה לדרוש גם בו ביום כמו שמובא בסוף המסכת (לב.)!

²⁴ כוונתם היא שלא מבקשים "כשם שעשית עמהם נסים כך תעשה עימנו".

²⁵ עיין תוספות ברכות לד. ד"ה "אל ישאל"

²⁶ ועיין עוד בבית יוסף אורח חיים סימן רצד סוף סעיף א מה שכתב "ויש לדחות וכו'"

²⁷ עיין לקמן כא: תוד"ה "אין פוחתין".

²⁸ רעק"א הקשה מהגמרא לקמן טו: שלא הוזכר במזמור זה מפלת רשעים וכן בגמרא ביומא כט. מובא: "אמר רב זירא: למה נמשלה אסתר לאילה - לומר לך: מה אילה רחמה צר, וחביבה על בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה - אף אסתר היתה חביבה על אחשורוש כל שעה ושעה כשעה ראשונה. אמר רב אסי: למה נמשלה אסתר לשחר? לומר לך: מה שחר סוף כל הלילה - אף אסתר סוף כל הנסים וכו', והגמרא לא מזכירה מפלת עמלק. ובהגהות וציונים הפנו למה שכתב האליה רבה סימן תרצג סק"ט שהתוספות כתבו לומר "שיר מזמור לאסף" (תהילים פג) משום שיש בו מפלת עמלק וע"כ שכך היתה גירסתו בתוספות ומיושב הכל. (מכל מקום אנו נוהגים לומר "למנצח על איילת השחר" שמכל מקום קשור לאסתר המלכה וכדלעיל).

ד"ה "חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום"

התוספות מביאים בשם ר"י שצריך לברך "שהחיינו" גם בלילה וגם ביום: שהרי עיקר פרסום הנס הוא ביום, וגם בפסוק משמע: "אקרא יומם ולא תענה ולילה לא דומיה לי" – שלמרות שקורא ביום חייב לקרוא גם בלילה-ומכל מקום העיקר הוא ביום, מזה שהזכיר הכתוב את היום קודם. כמו כן עיקר הסעודה היא ביום כמו שאומרת הגמרא לקמן (ז): אם אכלה בלילה לא יצא ידי חובתו, וכן משמע מההיקש שהגמרא מביאה (לעיל ב:): "והימים האלה נזכרים ונעשים"- הוקשה זכירה לעשייה, ועיקר העשייה היא ביום וכאמור.²⁹

עמוד ב

ד"ה "ויעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים"

שאלת התוספות: למה הגמרא נוקטת לשון "ויעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים" ולא "ויוציאנה מרשות היחיד לרשות הרבים" שזה יותר נפוץ?

תשובה: אין שייך לגזור שלא יוציא מרשות היחיד לרשות הרבים- משום שאנשים לא טועים בזה, אבל פעמים שהמגילה כבר נמצאת ברשות הרבים ובאים ומטלטלים אותה ארבע אמות.

תשובה נוספת: לא היה יכול לנקוט "מרשות היחיד לרשות הרבים"- לפי שיש פעמים שלא מתחייב בהוצאה כזו- כגון שלא היתה עקירה ראשונה לשם כך- כמו המפנה חפצים מזווית לזווית ונמלך להוציא שאין כאן עקירה והנחה.³⁰

ד"ה "ויעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים"

התוספות מעירים שמילה בשבת לא נדחית מטעם שמא יעביר ברשות הרבים- זאת משום שמילה היא מצווה חמורה שנכרתו עליה שלש עשרה בריתות (גמרא נדרים לא): וגם אין אדם מל אלא אם כן הוא בקיא- שהרי סכנה יש בדבר.³¹

שאלו את ר"י הלוי- איך תוקעים בשופר במוצאי יום כיפור? הלא אסור לעשות מלאכה עד שיבדיל³², וגם יש לחשוש שמא ילך אצל בקיא שילמד אותו התקיעות (ומסיבה זו לא תוקעים בשופר בשבת כמו שמובא בגמרא ר"ה כט:)?!

ותירץ: תקיעת שופר חכמה היא ואינה מלאכה ולכן אין איסור לתקוע קודם הבדלה, וגם אין לחשוש שמא ילך אצל הבקיא וילמדנו- שהרי תוקע רק תקיעה אחת, ותקיעה זו היא רק משום זכר ליובל³³- ואינה דומה לתקיעת ראש השנה שהיא דאורייתא וגם צריך שלושים קולות.

²⁹ עיין רמב"ם (הלכות מגילה פרק א הלכה ג) הגהות מימוניות (שם סק"ו) טור, בית יוסף, שולחן ערוך, רמ"א (או"ח תרצב סעיף א)

³⁰ עיין עוד בתוספות ביצה יח. ד"ה "שמא" (שכתבו שמרשות היחיד לרשות הרבים יש היכר בפתח ובגיפופי החצר), ראש השנה כט: ד"ה "שמא" (שדחו את הפירוש שהביאו כאן וכתבו שגם בהעברת ארבע אמות ברשות הרבים לא תמיד יהיה חיוב, אלא אם כן הגביהו על מנת להעבירו ולא אם נמלך) סוכה מג. ד"ה "ויעבירנו" (שכתבו שמרשות היחיד לרשות הרבים לא תמיד יש חיוב- שאם היה מונח בכרמלית אין כאן איסור הוצאה מדאורייתא) ועיין במה שהעיר שם הגרעק"א בגיליון הש"ס.

³¹ וממילא לא חיישינן שילך לחכם שילמד אותו המילה.
³² עיין בגיליון הש"ס שהפנה לגמרא בשבת (קנ:) שם מובא שאפשר לעשות מלאכות גם לפני הבדלה- אם אומרים "ברוך המבדיל בין קודש לחול".

³³ עיין בגיליון הש"ס שהפנה לתוספות בשבת (קיד: ד"ה "ואמאי") שדחו דברים אלו- שהרי תקיעה ביום כיפור היא כל שנה ואיך זה יכול להיות זכר ליובל שהוא פעם בחמשים שנה? אלא שהטעם הוא להודיע שהוא לילה ויאכילו את בנייהם שהתענו.

רבינו שמואל הסביר שדווקא בראש השנה שחל בשבת- שאיסור הוצאה הוא דאורייתא יש לחוש, אבל במוצאי כיפור שאפילו אם יעביר ארבע אמות ברשות הרבים אינו אסור אלא מדרבנן- בוודאי שלא גזרו מלתקוע בשופר- שלא גוזרים גזרה לגזרה.

ד"ה "ורב יוסף אמר מפני שעניניהם של עניים נשואות למקרא מגילה"

התוספות מעירים שחייב לומר שרב יוסף מודה לטעם של רבה- שהרי בשופר ולולב לא שייך "עניניהם של עניים נשואות וכו'". ממילא לפי זה יש לשאול לכאורה למה היה צריך להוסיף עוד טעם?

תשובה: משם שיש נפ"מ בין הטעמים: לרבה שזה משם גזרה- הרי במקדש אין שבות וממילא יהיה מותר לקרוא, אבל לרב יוסף יהיה אסור גם במקדש!³⁴

דף ה

עמוד א

ד"ה "הוה עובדא וחש ליה רב להא דרב אסי"

התוספות אומרים שלמרות שרב חש לדברי רב אסי- מכל מקום הלכה כרב, ומגילה בזמנה נקראת גם ביחיד:

(א) הגמרא לקמן (יט:) מביאה את דברי רבי יוחנן שהעיר שמה שקי"ל שהקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא ידי חובתו- זה דווקא אם קורא ביחיד, אבל אם קורא בציבור יצא ידי חובה. מזה ניתן ללמוד שרבי יוחנן סובר שאפשר לקרוא מגילה ביחיד, והרי כלל בידינו (ביצה ד.) "רב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן", וכל שכן כשרבי יוחנן מסכים עם דברי רב.

(ב) רב אסי היה תלמידו של רב- והלכה כרב ולא כתלמיד.

לענין ברכה:

רבינו יוסף "איש ירושלים" פסק שגם מי שקורא את המגילה ביחיד צריך לברך וכן שיטת רש"י (מחזור ויטרי סימן רמה) שכתב: "ועל מקרא מגילה אני אומר בין שהן עשרה בין שאינם עשרה צריך לברך לפניו ולאחריה, ואחד מוציא את כל השומעים ידי חובתם". **התוספות מסכימים** לפסק זה: הרי כבר הוכיחו שיש חיוב לקוראה ביחיד וכדלעיל, והגמרא לקמן (כא:) אומרת שמצווה לברך לפני קריאת המגילה, ולאחריה תלוי במנהג. ואם הדין היה שדווקא בציבור מברכים- היה לגמרא לציין זאת.

ד"ה "עולת ראייה אפי' בי"ט מאחרין"

שאלת התוספות בשם הר"ר אלהנן: בגמרא (ביצה יב.) מובא "השוחט עולת נדבה ביום טוב לוקה" ומסיקה הגמרא שדברים אלו נאמרו לשיטת בית שמאי. לפי דברי רב הושעיא הגמרא בביצה היתה יכולה לומר חידוש יותר גדול- שהשוחט עולת ראייה (שהיא חובה) ביום טוב לוקה לדברי בית שמאי, ולמרות שזה לצורך יום טוב.

אין לומר שמה שנקט עולת נדבה זה כדי להשמיענו את כוחם של בית הלל שמתירים גם עולת נדבה- זה אינו – שהרי בגמרא שם מוכח שלא נחלקו בית שמאי ובית הלל על עולה שאינה של יום טוב כגון עולת נדבה שאינה קרבה ביום טוב. אם כן למה נקטה הגמרא שם עולת נדבה?

³⁴ ועיין בפני יהושע שכתב שלולי דבריהם היה מפרש שרב יוסף הוצרך להוסיף טעמו משום שדווקא בשופר ולולב שהם מצוות דאורייתא היה חשש שמא יטעו לומר שמותר להעביר ברשות הרבים- אבל מגילה שהיא מדרבנן לא היו טועים לומר שמותר להוציא, ולכן הוזקק רב יוסף לטעם נוסף.

תשובה: הגמרא נקטה שם עולת נדבה משום שבאה למעט שלמי נדבה שלמרות שאסור לשחוט ביום טוב (שהרי כתוב "לכם") מכל מקום אינו לוקה עליהם משום שיש בהם צורך אוכל נפש.

עמוד ב

ד"ה "רחץ בקרונה של צפורי"

התוספות אומרים שמה שכתוב בגמרא "קרונה של צפורי" הוא לאו דווקא אלא הכוונה היא שרבי רחץ בפרהסיה.

הגמרא (ראש השנה יח): שואלת על הפסוק: "כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה" שמצד אחד ימים אלו נקראים צום ומצד שני נקראים ששון ושמחה! מתרץ רב פפא: הכי קאמר: בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, יש שמד - צום, אין שמד ואין שלום, רצו - מתענין, רצו - אין מתענין. ולפי זה **שואלים התוספות**: מה החידוש בזה שרבי רחץ בי"ז בתמוז? הלא אפילו לאכול מותר - שהרי הכל תלוי אם רוצים להתענות או לא!

תשובה: מכיוון שאבותינו קיבלו על עצמם לצום בצומות הללו - מסתמא גם בדורו של רבי קבלוהו.

ד"ה "ובקש לעקור תשעה באב ולא הודו לו"

שאלת התוספות: איך עלה על דעת רבי אלעזר שרבי ביקש לעקור את תשעה באב? הלא הגמרא (תענית ל): אומרת שכל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בנחמת ירושלים! ועוד קשה: שהרי כלל ידוע הוא שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין!

תשובה: אין הכוונה שהיה רוצה לעקרו לגמרי, אלא רק לבטלו מהחומרא שיש בו יותר משאר צומות.

תשובה נוספת: כוונת רבי אלעזר לומר שרבי רצה לעקור את תשעה באב ולקובעו בעשירי באב כמו שהגמרא מביאה בשם רבי יוחנן (תענית כט). שאם היה בדור שבו קבעו את תשעה באב כיום אבל ותענית היה קובעו בעשירי ולא בתשיעי - משום שרוב ההיכל נשרף בעשירי.³⁵

ד"ה "שאסורים בהספד"

התוספות שואלים בשם רש"י: מי נתן כח לימי מגילת אסתר לדחות אבילות? ועוד - אם נפרש כפשוטו שאסורים בהספד על סמך הכתוב "ימי משתה ושמחה" - הרי עינינו רואות שהעולם נהגו בו היתר!

אלא שיש לומר שהכוונה היא שאסור ליפול על פניהם משום שפורים אינם ימי צרה אלא ימי שמחה.³⁶

³⁵ והנה הטורי אבן הקשה, שהרי למסקנה הגמרא אומרת שהיה מדובר בתשעה באב שחל בשבת ונדחה - ואמר רבי הואיל ונדחה ידחה, כלומר ולא יצומו ביום ראשון שהוא עשירי באב. ומעתה לדברי התוספות בתירוץ זה יוצא שר"א טעה (שכח) בזה שרבי סובר שעשירי עדיף ורבי אבא תיקן אותו שרבי סובר שתשיעי עדיף אלא שאותה שנה תשעה באב חל בשבת וכו'. וקשה - איך יטעה ר"א כל כך "מהיפוך אל היפוך" לומר שלרבי עשירי עדיף? וגם על תירוץ ראשון הקשה - שביקש "לעקור" משמע לגמרי ולא כמו שאומרים התוספות שביקש רק לבטל אותו משאר חומרות שבו. והביא את תירוץ של הרשב"א (ד"ה "וביקש") שלפי הגמרא בראש השנה (חי): שבזמן שאין שמד ואין שלום - הצומות תלויים ברצון העם להתענות, וגם תשעה באב למרות שהוכפלו בו צרות - גם כן אינו מדינא להתענות אלא שנהגו כן, ורבי רצה לבטל את תשעה באב היה בימים שאין שמד ואין שלום וממילא זה לא נקרא מבטל דברי בית דין חבירו. וגם על זה הקשה - שהרי הגמרא לעיל אומרת שרבי רחץ בי"ז בתמוז והתוספות (ד"ה "ורחץ") שואלים מה החידוש בזה? הלא גם לאכול מותר - שהדבר תלוי ברצון העם! ותירצו שמסתמא קיבלו עליהם לצום. ואם את י"ז בתמוז רבי לא ביטל מיום צום - איך יעלה על הדעת שאת תשעה באב יבטל?

³⁶ עיין בטור בית יוסף שולחן ערוך אורח חיים סימן תרצו סעיף ג שכתבו כפשוטו - שפורים אסור בהספד. והיע"ב.

ד"ה "והא רבי בטבריא הוה"

שאלת התוספות: בגמרא כתובות (קג.) מובא "הלך אחר רבי לבית שערים" ומשמע שהיה מקום מושבו של רבי בבית שערים, ואילו כאן משמע שהיה בטבריא! **לכן אומרים התוספות** שבימי אנטונינוס הלך רבי לטבריה משום שרצה לשחרר את בני טבריה (שהיו תלמידי חכמים) מלשלם את המס, כמו שמובא בגמרא (עבודה זרה י.) שאנטונינוס רצה "ליעביד טבריה קלניא" כלומר לפטור את העיר ממס ונטל עצה מרבי איך יבקש זאת מהשרים.

ד"ה "דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור"

בגמרא חולין (ו:) מובא שרבי התיר בבית שאן לאכול בלי לעשר על סמך עדות שקיבל שראו את רבי מאיר שאכל שם עלה של ירק לא מעושר (כי בית שאן נחשבת חוץ לארץ). ועד שקיבל רבי את העדות הזאת נהגו לא לאכול שם בלי לעשר. וממילא **התוספות מקשים** - למה לא חל הכלל "דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אין אתה רשאי להתירם בפניהם"? **תשובה:** מה שנהגו את מנהגם היה בטעות ועל סמך העדות רבי התיר להם לנהוג כפי האמת, מה שאין כן כאן - הגמרא אומרת שמי שנהגו איסור במתכוון לפי האמת ולא על ידי טעות, אי אפשר להתירם בפניהם.

ד"ה "ממעטין במשא ומתן"

התוספות מסבירים שכוונת הגמרא היא לומר שממעטים במשא ומתן של שמחה דווקא. **ראיה:** הרי מה שאסורים בבנין ונטיעה הוא דווקא של שמחה - כמו שאומרת הגמרא, אבל שאר בניינים מותר - ואין לך משא ומתן גדול מזה³⁷

ד"ה "ממעטין"

התוספות מסבירים שכוונת המשנה שהגמרא מביאה כאן היא שממעטים במשא ומתן של שמחה לחלוטין ולא ששים כלל - ויותר חמורים ימים אלו אפילו מתשעה באב שמותר לארס בו.³⁸ אבל אין לפרש "ממעטין בשמחה" - ומכל מקום ששים קצת, שאם כן היה לו לפרש מה הוא השיעור שעליו אומר "למעט"³⁹

דף ו

עמוד א

ד"ה "שטובה ראייתה"

התוספות מסבירים שמה שהגמרא אומרת ש"רקת" נקראת טבריה משום שטובה ראייתה - שהיו שם גנות ופרדסים.

³⁷ והתוספות ביבמות (מג. ד"ה "מלישא") כתבו שבימי תשעה באב ממעטין גם במשא ומתן שלא של שמחה. ואם היה אפשר לומר שהם מחלקים בין ימי תשעה באב, שיותר חמורים מימים אלו של תעניות ציבור - ניחא, אבל הם בעצמם כותבים בדיבור הבא שיותר חמורים תעניות אלו מימי תשעה באב!

³⁸ והגרעק"א בגיליון הש"ס הניח דבריהם בצריך עיון מהברייתא בפסחים (נד:) "אין בין תשעה באב לתעניות ציבור אלא שזה (תעניות ציבור) אסור בעשיית מלאכה וזה (תשעה באב) מותר בעשיית מלאכה במקום שנהגו" - ממילא רואים שתענית ציבור לא יותר חמורה מתשעה באב חוץ מעניין עשיית מלאכה, אבל ליארס מכל מקום יהיה מותר! והרש"ש תירץ שכל מה שאסרו מליארס זה רק אחר כל סדר התעניות שמובא במשנה בתענית (יב:) שעליהם נאמר שממעטים בשמחה, אבל בימי התעניות עצמם יש לומר שמותר ליארס כמו בתשעה באב. ³⁹ ולפי זה היה צריך לומר שמה שכתוב במשנה בתענית (כו:) "משנכנס אב ממעטין בשמחה" יתפרש אותו דבר. והיע"ב.

ד"ה "דכל הנוטל (פרוטה) ממך בלא דמים אין מועיל"

התוספות מסבירים שהלימוד שכל הנוטל מחלקו של זבולון אפילו שווה פרוטה ולא משלם – לא מעיל במסחר שלו כלום- הוא מהפסוק "שם יזבחו זבחי צדק" (דברים לג, יט) שנאמר בברכת זבולון. וכמו שמי שמקריב קרבן (זבח) שהוא גזל – לא עולה לרצון לפני ה' ולא מועיל לו הקרבן- כך גם מי שלוקח מחלקו של זבולון בלי לשלם לא מועיל לו.

ד"ה "טראטריות וקרקסאות"

התוספות מביאים שיש מפרשים שטראטריות הם בתי עבודת כוכבים, ומכנה אותן "טרטאכ" – לשון חרפה ו"קרקסאות" רוצה לומר בית הכסא בלשון ערב. התוספות מקשים שהרי הגמרא אומרת שבתים אלו יהיו מקומות שילמדו בהם תורה לרבים- ואיך באותם מקומות מטונפים יוכלו ללמוד שם תורה?

לכן הם מפרשים שמדובר בבתי שמתאספים שם לוועד של עובדי עבודת כוכבים.

עמוד ב

ד"ה "הא לענין סדר פרשיות זה וזה שוין"

התוספות מסבירים שכוונת הגמרא היא לדייק שאם קראו את הארבע פרשיות באדר א' – שלא ידעו עדיין שיעברו את השנה⁴⁰, ואחר כך עיברו אותה- שוב לא צריכים לקוראן באדר ב'.

ד"ה "ורבי אליעזר ברבי יוסי סבר אף מקרא מגילה לכתחלה בראשון"

התוספות מסבירים שהגמרא למדה שרבי אליעזר ברבי יוסי סובר שקוראים מגילה לכתחילה באדר א' מזה שהוסיף: "שכל מצוות שנוהגות בשני נוהגות בראשון".

ומביאים שיש נוהגים לעשות ימי משתה ושמחה ביד' וטו' אדר א' (למרות שלהלכה נפסק שאדר ב' עיקר כמובא בהמשך הגמרא). ואומרים התוספות שמהמשנה משמע שמנהג זה נכון- שהרי המשנה אומרת: "אין בין אדר ראשון לאדר השני אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים" ומשמע שלענין משתה ושמחה זה וזה שווים. מכל מקום התוספות דוחים את זה שהרי אפשר לדייק להיפך: מזה שהגמרא אומרת "הא לענין הספד ותענית זה וזה שווים" משמע שלא עושים משתה ושמחה: שהרי האיסור להספיד ולהתענות לא מחייב קיום משתה ושמחה- שאם היה תלוי אחד בשני היה צריך להשמיענו שנוהגים משתה ושמחה וממילא נבין שאסור להתענות. וכן מצינו בימים האסורים בהספד ותענית הכתובים במגילת תענית- אין בהם חיוב משתה ושמחה. וכן הלכה שאין צריך להחמיר לעשות משתה ושמחה באדר א'.⁴¹

⁴⁰ כי אם ידעו על עיבור השנה- לא היה להם לקרוא, ופשוט.

⁴¹ ונ"ל להביא ראיה לקיום המנהג על פי מה שכתב החתם סופר (הובא בילקוט מפרשים)- ששמע ברמב"ן שעיקר פורים וחנוכה דאורייתא- מהגמרא לקמן (יד). שמביאה קל וחומר מפסח- אם מעבודת לחירות אומרים שירה מיתה לחיים לא כל שכן? אלא שמהתורה מספיק לעשות זכר כלשהו לנס, ואנשי כנסת הגדולה תיקנו לקרוא מגילה ולעשות משתה ושמחה. וכן בחנוכה-תיקנו להדליק נרות. והנה הרדב"ז והחכם צבי (סימן קו) כתבו ש"זריזים מקדימים" דוחה עשיית מצווה מן המובחר. וממילא קשה- איך הטעם של לסמוך גאולה לגאולה דוחה מצוות זריזים מקדימים? וע"כ חייב לומר שלכן תיקנו שאסורים בהספד ותענית ביד' וטו' אדר א' – כזכר לנס וממילא מקיימים "זריזים מקדימים" ואז באדר ב' קוראים את המגילה ועושים משתה לקיים דברי חכמים. עכת"ד החתם סופר. ונ"ל על פי מה שכתוב בגמרא ברכות (כ:): "זכור ושמור- כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה". וידוע ש"שמור" זה ה"לא תעשה" ו"זכור" זה ה"עשה"- כמו קידוש, ממילא כדי לקיים "זכור" לא מספיק "שב ואל תעשה"- כמו הימנעות מהספד ותענית, אלא צריך "קום עשה" – ולכן נהגו לעשות משתה ושמחה ביד' וטו' אדר א'. כנלע"ד. ועיין עוד בתוספות (שבת סט: ד"ה "עושה") האם שייך היכרא בשב ואל תעשה.

ד"ה "מסתבר טעמיה דאין מעבירין על המצות"

במשנה (זבחים מז.) מובא: "שיירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון"

והגמרא (שם נא.) מביאה לכך מקור: "ואת כל דם הפר ישפוך אל יסוד מזבח העולה אשר פתח אוהל מועד" (ויקרא ד, ז)

מקשים התוספות: למה צריך פסוק? הלא כלל בידנו "אין מעבירים על המצוות" ומכיוון שיסוד המערבי הוא המקום הראשון בו פוגע הכהן - זה כבר מחייב אותו לשפוך שם את הדם! **ויש מתרצים** ש"אין מעבירים על המצוות" זה דווקא בשתי מצוות שיש לפניו שצריך לעשות את הראשונה שאיתה נפגש.⁴²

התוספות דוחים תירוץ זה מהגמרא שלנו: הגמרא אומרת שטעמו של ר"א ברבי יוסי שעושים פורים באדר א' ולא באדר ב' הוא משום שאין מעבירים על המצוות - וכאן זו אותה מצווה ולא שתי מצוות!⁴³

לכן מתרצים בשם רבינו יהודה: אם לא הפסוק היינו אומרים ש"אין מעבירים על המצוות" זה דווקא לכתחילה אבל בדיעבד מותר - לכן צריך את הפסוק ללמד שגם בדיעבד אסור.

תשובה נוספת: מהכלל "אין מעבירים על המצוות" היינו לומדים שכל הצד המערבי של המזבח כשר, אבל לא היינו לומדים על היסוד של המזבח - קמ"ל הפסוק שצריך לזרוק את הדם דווקא על יסוד מערבי של המזבח.

דף ז

עמוד א

ד"ה "נאמרה לקרות ולא לכתוב"

התוספות מבינים שיוצא מדברי שמואל שמותר לקרוא את מגילת אסתר בעל פה, ולכן מקשים משלוש מקומות שמראים לא כך:

א) סתם משנה לקמן (יז.) "קראה על פה לא יצא"

ב) הגמרא לקמן (יט.) מביאה את דברי רב שאמר שצריך לכתוב את המגילה ולתופרה בגידים.

ג) הגמרא לקמן (שם עמוד ב) מביאה את דברי יוחנן שאמר שמי שקרא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא ידי חובתו.⁴⁴

לכן מפרשים שכוונת שמואל היא לומר שמגילת אסתר לא ניתנה להיכתב ברוח הקודש (כלומר מן התורה) אבל מדרבנן ניתנה להיכתב ולקרות (כלומר שצריך לקרותה מתוך הכתב). ומכל מקום קשה מהגמרא ביומא (כט.): "אמר רב אסי: למה נמשלה אסתר לשחר? לומר לך מה שחר סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הנסים. ומקשה הגמרא שיש את חנוכה, ומתמצת: "ניתנה לכתוב קא אמרינן". ושוב מקשה: הניחא למאן דאמר אסתר ניתנה לכתוב אלא למאן דאמר אסתר לא ניתנה לכתוב

⁴² וכך תרצו התוספות בזבחים נא. (ד"ה "אשר פתח") וביומא לג. (ד"ה "אין מעבירין") ובמנחות סד: (ד"ה "איבעית אימא") שדווקא בשתי מצוות אומרים אין מעבירים על המצוות.

⁴³ עיין "טורי אבן" שכתב שמה שהגמרא אומרת כאן אין מעבירים על המצוות הוא לאו דווקא, שהרי "אין מעבירים" שייך רק בשתי מצוות, ויש בזה כדי ליישב את דחיית התוספות.

⁴⁴ והמהרש"א הקשה למה לא הביאו מדברי שמואל בעצמו שאמר לקמן (יט.) שאם קראה בין הכתובים לא יצא? והסביר שאפשר לומר שלשיטת שמואל קראה בין הכתובים יותר גרוע מלקרוא בעל פה לכן גם אם נאמר שאם קראה בין הכתובים לא יצא אפשר לומר שבעל פה כן יצא. אבל בדברי רבי יוחנן אי אפשר לומר כך שהרי הוא אמר (שם עמוד ב) לחלק בין ציבור ליחיד - כלומר שביחיד יצא ידי חובה גם אם קראה בין הכתובים. וע"כ שלגבי קריאה בעל פה לא שייך החילוק הנ"ל וע"כ שיותר חמור קריאה בעל פה מאשר לקרוא בין הכתובים.

מאי איכא למימר? וכו' " ואם נאמר ש"ניתנה לכתוב" הכוונה היא מדרבנן, חזרה הקושיא למקומה- שגם חנוכה ניתנה להיכתב במגילת תענית! **ותירץ הר"ר אלהנן** שכתובה של מגילה נחשבת יותר ככתיבה משום שצריכה כמה דברים שאין במגילת תענית כמו שרטוט (לקמן טז:) וגידים (לקמן יט.) ועוד.⁴⁵

ד"ה "לכולהו איכא פירכא בר מדשמואל"

הגמרא במסכת שבת (פ.ח.) מביאה שרבא דורש את הפסוק: "קיימו וקיבלו"- קיימו בימי אחשוורוש מה שקיבלו כבר בימי משה. לעומת זאת רבא עצמו מסכים כאן לדרשה של שמואל: "קיימו וקיבלו"- קיימו למעלה מה שקיבלו למטה. ממילא **שואלים התוספות**: איך יתכן שרבא אומר שלשמואל אין פירכא? הלא הוא בעצמו דרש את הפסוק אחרת.⁴⁶

תשובה: אין פירכא על דברי שמואל משום שאפשר לפרש את הפסוק בשני האופנים הנ"ל⁴⁷, מה שאין כן הפירכא של רבא על דברי שאר התנאים היא שסותר את סברתם לגמרי.⁴⁸

ד"ה "ורב נחמן אמר מהכא וזכרם לא יסוף מזרעם"

התוספות מסבירים שרב נחמן לא למד שאסתר ברוח הקודש נאמרה מתחילת הפסוק "וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים" משום שיש לדחות ולומר ששם מדובר רק על היהודים שבאותו הדור. לכן הוצרך ללמוד מהמשך הפסוק "וזכרם לא יסוף מזרעם" שמכיון שמדבר על העתיד -ע"כ שנאמר ברוח הקודש.

עמוד ב

ד"ה "דלא ידע בין ארור המן לברוך"

התוספות מוסיפים מה שכתוב בירושלמי:⁴⁹ "ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודים"

ד"ה "אין בין יום טוב לשבת"

התוספות מסבירים שהמשנה שאומרת: "אין ביום יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד" כוונתה רק לעניין איסור מלאכות: כלומר- אין שום מלאכה שאסורה בשבת ומותרת ביום טוב חוץ ממלאכת אוכל נפש. אבל כמובן שבשאר דברים יש חילוק- ששבת בסקילה ויום טוב בלאו.⁵⁰

⁴⁵ ועיין תוספות הרא"ש שתירץ בעניין אחר.

⁴⁶ ומוכח מהגמרא בחגיגה (י.) שרבא סובר שנחשב פירכא מה שדורשים את הפסוק לעניין אחר, עיי"ש.

⁴⁷ והתוספות בחגיגה (י.) ד"ה "דילמא" הרחיבו בעניין זה: שהקשו- שמשמע מהגמרא שם שאם דורשים את הפסוק לעניין מסוים, נחשב פירכא אם דורשים אותו לעניין אחר. ותירצו- שגם אם נאמר שנחשב פירכא, מכל מקום בפסוק "קיימו וקיבלו" אפשר לדרוש לשני עניינים משום שינוי המילים- שהיה צריך לכתוב "קיימו וקיימו" או "קיבלו וקיבלו" ומזה ששינה וכתב "קיימו וקיבלו" ש"מ תרתי.

⁴⁸ והתוספות בשבת (פ.ח.) ד"ה "אמר רבא" ובשבועות (לט.) ד"ה "קיימו" תירצו שיש לחלק בין קושייה על

הסברא לבין אפשרות לדרוש את הפסוק אחרת, כמו שכתבו כאן בסיום דבריהם.

⁴⁹ ובירושלמי שלפנינו אינו- וכך כתב המהר"ץ חיות (מובא בילקוט מפרשים) אלא בפרק בני העיר נמצא שצריך לומר "ארורים המן ובניו" ומסיים "וגם חרבונה זכור לטוב". וגם במסכת סופרים (פרק יד הלכה ג) כתוב: "ואחר כך מקלס לצדיקים, ברוך מרדכי, ברוכה אסתר, ברוכים כל ישראל. ורב אמר צריך לומר, ארור המן, וארורים בניו. אמר ר' פנחס וצריך לומר חרבונא זכור לטוב. ר' ברכיה ר' ירמיה ר' חייא בשם ר' יוחנן, כד הוה מטי ר' יונתן להדין פסוקא, אשר הגלה נבוכדנצר, הוה אמר, נבוכדנצר רשיעא, שחיק טמיא, למגי לטבא טיבותיה, ולביש בישותיה, שנאמר זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב". וכתב שאולי נשתבשו הנוסחאות.

⁵⁰ ונראה שזו גם כוונת רש"י (ד"ה "אין בין יום טוב לשבת") אולם עיין תפארת למשה בילקוט מפרשים.

ד"ה "כאן במכשירין שאי אפשר לעשות מערב יום טוב"

מדברי הגמרא עולה שרבי יהודה וחכמים נחלקו רק לגבי מכשירי אוכל נפש: שרבי יהודה מחלק בין מכשירים שאפשר לעשות מערב יום טוב לבין מכשירים שאי אפשר לעשות מערב יום טוב וחכמים חולקים עליו ואוסרים בכל אופן. **מזה התוספות מדייקים** שאוכל נפש עצמו מותר לעשות ביום טוב גם אם אפשר לעשותו מערב יום טוב- ומרבי יהודה נשמע לחכמים שמודים לו בזה. **לכן מקשים**: בגמרא בשבת (צה.) מובא: "תנו רבנן: החולב והמחבץ והמגבן כגרוגרת, המכבד, והמרבץ, והרודה חלות דבש, שגג בשבת - חייב חטאת, הזיד ביום טוב - לוקה ארבעים, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים: אחד זה ואחד זה אינו אלא משום שבות. (ומה שחכמים חולקים זה רק משום שאין בזה אב מלאכה אבל באב מלאכה כגון בישול מודים)- הרי שגם באוכל נפש עצמו יש איסור!

ומתריצים: אוכל נפש שמתקלקל אם יבשלו אותו מאתמול מותר לעשותו ביום טוב, אבל אוכל נפש שעדיף לעשותו מאתמול מאשר לעשותו היום (כמו המחבץ וכדומה) אסור לעשותו ביום טוב. אבל מכשירים שלא שייך בהם קלקול ודאי יש לחלק בין אפשר ללא אפשר.⁵¹

ד"ה "חייבי כריתות בכלל היו"

רש"י (ד"ה "כל חייבי כריתות") פירש: כל חייבי כריתות של עריות היו בכלל "ונכרתו הנפשות העושות" שכתוב בפרשת עריות. **התוספות מקשים עליו** - אם כן היה לגמרא לומר "אחותו בכלל היתה" כלומר אחותו היתה בכלל "ונכרתו הנפשות העושות" ולא היה צריך לכתוב בה כרת. **לכן מפרשים**: חייבי כריתות היו בכלל המלקויות - שהרי כל העריות אסורות הן בלאו, למה יצאה כרת באחותו - כלומר למה התורה אומרת שמי שבא על אחותו (לא חייב מלקות אבל) חייב כרת? הלא הכרת לא נצרך שהרי היתה בכלל "ונכרתו הנפשות העושות"? ועל זה עונה הגמרא - שיצאה לדונה בכרת דווקא ולא במלקות - וממנה נלמד לכל האחרים, כדין "דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא".

דף ח

עמוד א

ד"ה "אלא דריסת הרגל וכלים שאין עושין בהן אוכל נפש"

התוספות מסבירים שמודר הנאה אסור בדריסת הרגל וכלים שאין עושים בהם אוכל נפש, ומודר מאכל מותר, אבל במקום שמשכירים כלים בפרוטה, מודר מאכל אסור אפילו בכלים שאין עושים בהם אוכל נפש - זאת משום שאותה פרוטה שהוא חוסך עכשיו ובמקום לתת אותה עבור הכלי, יכול לקנות איתה דבר מאכל. אבל כלים שעושים בהם אוכל נפש מוגדרים כאוכל נפש ואפילו בפחות משווה פרוטה אסורים.⁵²

⁵¹ ואם נדייק בדבריהם קשה מהרישא לסיפא: ברישא כתוב שאוכל נפש שמתקלקל אם יעשו אותו מערב יום טוב- מותר לעשותו ביום טוב, ומשמע שאם לא מתקלקל מותר, ובסיפא כתוב שאוכל נפש שעדיף אם עושים אותו מערב יום טוב אסור לעשותו ביום טוב ומשמע שאם לא עדיף אבל גם לא מתקלקל אסור. והמהרש"א כתב ליישב: שמה שכתבו "אוכל נפש דעדיף טפי כשהוא עשוי מאתמול" - לאו דווקא אלא הוא הדין אם לא עדיף אלא שאינו מתקלקל - אסור לעשותו ביום טוב, אלא קושטא דמילתא נקטו- שמגבן עדיף טפי אם עושים אותו מבעוד יום. ועיין בתפארת למשה (הובא בילקוט מפרשים) שחולק על הבנת המהרש"א ואומר שמה שכתבו התוספות עדיף- דווקא הוא - וכוונת התוספות לומר שמכיוון שיש אוכל נפש שמתקלקל - לא פלוג בין מתקלקל לשאינו מתקלקל והכל מותר, אם לא שעדיף בעשיית אתמול ואסור, אבל מכשירים שלעולם אין מתקלקלים - היכא דאפשר אסור. עיי"ש. ועיין עוד בתוספות ביצה ג. ד"ה גזרה" ובתוספות שבת צה. ד"ה והרודה". ועיין עוד בטור, בית יוסף שולחן ערוך רמ"א אורח חיים סימן תצה סעיף א. מגן אברהם סק"ב ומחצית השקל.

⁵² משנה וגמרא נדרים לג. ר"ן שם ד"ה "מקום"

ד"ה "דריסת הרגל הא לא קפדי אינשי"

המשנה (בבא בתרא נז.) מגדירה דברים שאין להם חזקה ודברים שיש להם חזקה: אדם שהעמיד בהמותיו בחצר לא נחשב חזקה אבל אם עשה מחיצה לבהמה נחשב חזקה. הגמרא (שם) מעמידה את דברי המשנה בחצר השותפים שלא מקפידים אחד על השני ולכן אם לא עשה מחיצה - אין בשתיקת השותף כדי להעיד על זה שוויתר או מחל, כי יודע הוא שברגע שיצטרך את המקום יוכל לפנותו אבל אינו מקפיד כל עוד לא צריך את המקום, מה שאין כן אם עשה מחיצה הרי השותף יקפיד בכל אופן ולכן אם לא מחה משמע שוויתר ונוצרה לשותף חזקה להעמיד בהמותיו. הגמרא מקשה: וכי השותפים לא מקפידים על העמדה? והרי שנינו "השותפים שנדרו הנאה זה מזה אסורים להיכנס לחצר!" הגמרא שם מביאה כמה תירושים אבל מכל מקום עולה שדווקא שותפים לא מקפידים על העמדה ועל דריסת הרגל אבל שאר אנשים כן!

מנגד, הגמרא בביצה (לט.) מביאה מחלוקת האם בור של עולי בבל הוא "בור השותפים" או בור של הפקר, ומנסה להוכיח שהוא בור של הפקר, כי אם היה בור השותפים-קשה מהמשנה בנדרים (מז): שמובא שם ש"בור שבאמצע הדרך" הוא דבר של עולי בבל שהמודרים הנאה זה מזה מותרים בו, ולא יתכן שיהיו מותרים בבור השותפים! ומוכח ששותפים שנדרו הנאה זה מזה אסורים בדריסת הרגל. **מכל מקום אומרים התוספות** שהגמרא בבבא בתרא לא סותרת את הגמרא בביצה - משום שגם הגמרא בביצה לא מדברת על שותפים ממש - שהרי גם אם נקרא לבור של עולי בבל "בור השותפים" אין הכוונה שיש לכל עולי בבל יחסים קרובים כשותפים, וממילא לעניין הקפדה - נחשבים עולי בבל כשאר אנשים שמקפידים אחד על השני. ומעתה משתי הגמרות הנ"ל שמשמע מהם שאר אנשים מקפידים אפילו על דריסת הרגל - קשה על הגמרא שלנו שמובא בפשיטות שלא מקפידים על דריסת הרגל!

תשובה בשם ר"ת: כאן מדובר בבקעה ששום אדם לא מקפיד, מה שאין כן במקום שאינו בקעה - שאר אנשים שאינם שותפים מקפידים גם על דריסת הרגל. ומסתבר לומר כן - שזה דומה לכלים שאין עושים בהם אוכל נפש שלא משכירים כיוצא בהם וממילא אף אחד לא מקפיד עליהם,⁵³ כלומר ההשוואה בין בקעה לכלים שלא עושים בהם אוכל נפש ולא משכירים כיוצא בהם היא שבשניהם זה הדרגה הכי נמוכה של הקפדה. ואם נסכם את הדברים נקבל: שותפים לא מקפידים על דריסת הרגל, שותפים "לא אמיתיים" כעולי בבל ושאר אנשים כן מקפידים על דריסת הרגל, אבל בבקעה אף אחד לא מקפיד.

ד"ה "אין בין נדרים לנדבות"

שאלת התוספות: למה המשנה לא אומרת שיש עוד הבדל בין נדר לנדבה: שהנדבות באות מן המעשר ונדרים רק מן החולין?

תשובה: מכיוון שהתנא עוסק בקרבן שהופרש כבר לא שייך לומר שיש חילוק אם הוא בא מן החולין או מן המעשר, והתנא בא להשמיענו שאין חילוק בעבודת הקרבן, אבל בקרבן שלא הופרש - פשוט שיש הרבה חילוקים.

תשובה נוספת: "תנא ושייר" כלומר למרות שהתנא כתב חילוק אחר בין נדרים לנדבות ואת החילוק הזה הוא לא כתב - חילוק זה הוא אמיתי אלא שהתנא שייר אותו.

התוספות מקשים על תשובה זו: המשנה מלמדת אותנו הבדלים בין נדרים לנדבות. מכיוון שהתנא פתח את המשנה בלשון "אין בין" - "אין בין נדרים לנדבות אלא שהנדרים וכו'" משמע שהוא אומר לנו שזהו ההבדל היחיד. ממילא איך שייך לומר שהתנא שייר, כלומר שסובר שיש עוד הבדלים חוץ מההבדל שהוא כתב?

התוספות גם מביאים ראיה לכך: המשנה (בבא קמא סב:) מונה מספר הבדלים בין חיוב תשלומי כפל לבין חיוב תשלומי ארבעה וחמישה: "מרובה מידת תשלומי כפל מתשלומי ארבעה וחמישה". הגמרא (שם) עומדת על כך שיש הבדל אותו לא נקט התנא במשנה (שמידת תשלומי כפל נוהגת בין בגנב ובין בטוען טענת גנב ומידת תשלומי ארבעה וחמישה אינה נוהגת אלא בגנב בלבד), והגמרא רוצה להוכיח שמזה שהתנא לא נקט

⁵³ והפני יהושע כתב שגם לרש"י בד"ה "הא לא קפדי" היה קשה קושיית התוספות אלא שנשמר מזה, עיי"ש.

את ההבדל הזה- הוא סובר שאינו קיים- (אלא גם תשלומי כפל וגם תשלומי ארבעה וחמישה שייכים בין בגנב ובין בטוען טענת גנב). הגמרא דוחה הוכחה זו: "מי קתני אין בין? מרובה קתני!" כלומר: התנא לא השתמש בלשון "אין בין מידת תשלומי כפל למידת תשלומי ארבעה וחמישה" שנלמד מזה שאלו ההבדלים היחידים, אלא השתמש בלשון "מרובה מידת תשלומי כפל ממידת תשלומי ארבעה וחמישה" ואפשר לומר שההבדלים שנקט אינם ההבדלים היחידים. ומשמע מגמרא זו שאם היה כתוב "אין בין" לא היה שייך לומר תנא ושייר!

התוספות מיישבים זאת- בגמרא בתענית (יג:) כתוב: "אין בין שלש (תעניות) ראשונות לשבע אחרונות אלא שבאלו (באחרונות) מתריעים ונועלים את החנויות"⁵⁴ והגמרא מדייקת שזהו ההבדל היחיד, ושוב דוחה זאת- "תנא ושייר" ומקשה הגמרא שהרי כתוב "אין בין" ואיך אפשר לומר תנא ושייר? – ועונה שבוודאי הלשון "אין בין" הוא לאו דווקא, שהרי שייר תיבה- (שרק בתעניות האחרונות מוציאים את התיבה לרחובה של עיר ולא באמצעות). הרי לפנינו שלשון "אין בין" הוא לאו דווקא!⁵⁵

ד"ה "יש ספרים דגרסי ומה מצורע שאין מטמא משכב ומושב"

התוספות מעירים שלמרות שיש ספרים שגורסים כאן: "ומה מצורע שאין מטמא משכב ומושב" (כנראה כדי להוכיח שזב בעל שתי ראיות צריך לספור: ומה מצורע שאין מטמא משכב ומושב טעון ספירה, זב שראה שתי ראיות שמטמא משכב ומושב כל שכן שטעון ספירה) מכל מקום בתורת כהנים הגירסא היא שמצורע מטמא משכב ומושב. רש"י בפסחים (דף סז: ד"ה "זב") תירץ שמה שמצורע מטמא משכב ומושב הוא רק לעניין אוכלין ומשקין, אבל מכל מקום לא מטמא אדם וכלים כמו זב.⁵⁶

עמוד ב

ד"ה "עד שיכתוב אשורית ועל הספר ובדיו"

בברייתא לפנינו מובא: "כתב עברי אינו מטמא את הידיים עד שיכתוב אשורית בספר ובדיו". הגמרא לקמן (ט.) אומרת שהברייתא מדברת על מגילה- כלומר מגילה שכתובה לא באשורית אינה כשאר ספרי הקודש ואינה מטמאה את הידיים. לעומת זאת בגמרא לקמן (יח.) כתוב שאנשים גיפטיים שקראו את המגילה בשפה הגיפטית וכן אנשים עלמיים שקראו את המגילה בשפה העלמית יצאו ידי חובה, וע"כ שהמגילה כתובה באותה שפה שהם קוראים בה שאם לא כן- הוי קריאה על פה ולא יוצאים ידי חובה. ממילא שואלים התוספות: למה דווקא באשורית מטמא את הידיים? הלא אפשר לכתוב את המגילה גם בשאר שפות! (לשון התוספות: "מגילה ניתנה לקרות ולהיכתב בכל לשון").

תשובה: מגילה שכתובה בשאר שפות אמנם כשרה למכירים בה אבל למי שלא מכיר בה לא כשרה- ולכן דין הוא שלא מטמאה את הידיים, אבל אשורית הרי בכל אופן כשרה גם למי שלא מכיר בה ולכן הדין הוא שתטמא את הידיים.⁵⁷

⁵⁴ במשניות במסכת תענית מובא שבאופן שלא היו יורדים גשמים היו גוזרים שלש עשרה תעניות על הציבור ובמשניות מובאים חילוקי דינים בין התעניות עיי"ש.

⁵⁵ ולמרות שהגמרא שם דוחה ואומרת ששייר התיבה אינו נקרא שייר (שהתנא סמך על המשנה האחרונה שבה כתוב החילוק) מכל מקום עדיין אפשר לראות שלא היה קשה לגמרא שיש שייר למרות שיש לשון "אין בין". ובכל אופן צריך לכאורה ליישב את הגמרות אהדדי: בגמרא בתענית משמע ששייר לומר תנא ושייר למרות שכתוב אין בין ואילו בגמרא בבא קמא משמע שלא! ונראה שצריך לומר שבאמת למרות שכתוב אין בין אפשר לומר תנא ושייר אלא שהגמרא בבבא קמא אמרה שלא כתוב אין בין (שמשמע שפחות שייך לומר שיש עוד הבדלים) אלא כתוב "מרובה". כלומר הגמרא שם אמרה שבאופן יחסי הלשון מרובה מאפשר יותר לומר תנא ושייר מאשר הלשון אין בין ומכל מקום גם כשכתוב אין בין אפשר לומר תנא ושייר. ועיין עוד תוספות שבת סג. ד"ה "אין בין"

⁵⁶ הגירסא לפנינו היא "כגון זב" אבל אין לה מובן ותיקנתי לפי המהרש"א, והכוונה היא שבשונה מזב שמטמא במשכב ומושב גם אוכלים ומשקים וגם אדם וכלים- המצורע לא מטמא כי אם אדם וכלים.

⁵⁷ כל לשון שאינה לשון הקודש אינה לשון בעצם אלא רק הסכמה לדבר באותה שפה וממילא אינה חשובה אם לא מכירים בה- אבל לשון הקודש היא שפה בעצם (ועיין ביאור הלכה אורח חיים סימן סב סעיף ב)

ד"ה "בשלמא תורה איכא יגר שהדותא"

במשנה (לעיל ח:): כתוב: "אין בין תפילין למזוזות אלא שהספרים נכתבים בכל לשון ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית".

הגמרא (שם) מקשה מהברייתא: "מקרא שכתבו תרגום ותרגום שכתבו מקרא וכו' אינו מטמא את הידיים" ואיך המשנה אומרת שספרים נכתבים בכל לשון?

אחד מתירוצי הגמרא הוא שהמשנה מדברת על ספרים- שאפשר לכתוב בכל לשון ואילו הברייתא מדברת על תפילין ומזוזות- שאם כתב מקרא במקום תרגום או להיפך- אינו מטמא את הידיים. הגמרא מקשה על זה: הרי אין בתפילין ומזוזות תרגום! (כלומר בפרשיות שכתובות בתפילין- "שמע" "והיה אם שמוע" "והיה כי יביאך" "קדש לי", ובמזוזות- "שמע" "והיה אם שמוע"- אין לשון תרגום!) "בשלמא תורה איכא יגר שהדותא"! (בראשית לא, מז). כלומר בשלמא אם הגמרא היתה אומרת שספר תורה שבמקום תרגום (יגר שהדותא) היה כתוב מקרא (גלעד) היה מובן למה לא מטמא את הידיים.

התוספות מבינים שמשמע מהגמרא שספר תורה שכתוב בו במקום לשון תרגום לשון תורה אין להיפך – לא מטמא את הידיים, כלומר פסול ולכן **מקשים**: הרי גם אם לא היה כתוב בכלל את התיבות "יגר שהדותא"⁵⁸ הספר תורה לא היה פסול- שהרי הגמרא בגיטין (ס.) אומרת: "ספר תורה שחסר יריעה אחת אין קוראים בו"- ומשמע שדווקא ביריעה אחת נפסל ולא בפחות!

בקונטרס⁵⁹ דחק לומר שגרוע יותר אם כתוב בלשון תרגום מאשר אם לא כתוב בכלל.

התוספות מתרצים: הגמרא באה להשמיענו שתרגום וכתבו מקרא זה טעות שצריך להגיה אבל אין כוונת הגמרא שפסול!⁶⁰

ד"ה "כאן במגילה כאן בשאר ספרים"

הגמרא מעמידה את דברי הברייתא "מקרא שכתבו תרגום ותרגום שכתבו מקרא לא מטמא את הידיים" במגילה.

שאלת התוספות: ברייתא זו אינה כרשב"ג ואינה כרבנן- אם כרבנן, הרי הם אמרו שתפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית, והיה להם לומר שתפילין ומזוזות במגילה אינם נכתבים אלא אשורית. ואם כרשב"ג, הרי "ספרים", (כולל מגילה) נכתבים גם באשורית וגם ביוונית. ואין לומר שמה שמתיר רשב"ג יוונית זה בשאר ספרים אבל במגילה לא – זה אינו, שהרי לקמן (יח.) הגמרא מביאה שלרב ושמואל "לעז יוונית לכל כשר" והגמרא אומרת שסוברים כרשב"ג ואמרו דבריהם לגבי מגילה!

⁵⁸ בתוספות כתוב "כל אלו השלש תיבות" וקשה שהרי "יגר שהדותא זה שתי תיבות! והמהרש"א כתב שהכוונה שבשני המקרים ביהד יש חסרון שלש תיבות- שהרי אם כתב "גלעד" במקום "יגר שהדותא" הרי החסיר שתי תיבות ואם בנוסף גם כתב "יגר שהדותא" במקום "גלעד" הרי החסיר תיבה אחת- וביחד הן שלש תיבות.

⁵⁹ ברש"י שלפנינו אינו.

⁶⁰ בתוספות הרא"ש כתב לתרץ שיותר קל להכשיר ספר תורה חסר לגמרי מאשר אם כתוב שלא כהלכתו, ובתירוץ שני כתב שכוונת הגמרא היא לענין שאם הספר תורה חסר יריעה- אם היה זה עם החסרון ובלא כן לא יהיה חסר יריעה- ישלים החסרון ויהיה פסולה. כלומר: מדובר ביריעה שלא כתוב בה כלום חוץ מהמילה "גלעד" שכתבו במקום "יגר שהדותא"- ובכך הוי פסול שהרי חסר באמת יריעה שלמה.

לכן מתרצים התוספות: ע"כ לומר שהמתרץ כאן לא סובר שרב ושמואל אמרו דבריהם לפי שיטת רשב"ג, אלא סובר שרשב"ג לא התיר במגילה אלא אשורית- משום שכתוב "ככתבם וכלשונם". אלא שרב ושמואל סוברים כתירוץ רב אשי המובא בסמוך.

ד"ה "ורב אשי אמר שהוא בשאר ספרים ור' יהודה היא"

שאלת התוספות: במסכת שבת (קטו:) רב אשי מציין לברייתא: "אין בין ספרים למגילה אלא שהספרים נכתבים בכל לשון ומגילה עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו". ברייתא זו לכאורה מוכיחה שמצילים מן הדליקה גם ספרים שנכתבו בשאר שפות (לא רק באשורית) ולא על הספר ולא בדיו.

וקשה על רב אשי כאן שאומר שלשיטת רבי יהודה בשאר ספרים צריך שיהא כתוב אשורית על הספר ובדיו. אמנם רבי יהודה מצריך כתיבה אשורית בשאר ספרים, אבל מנין לרב אשי שהוא גם מצריך ספר ובדיו?⁶¹ ולא מצינו מחלוקת בברייתא שרב אשי מביא במסכת שבת!

תשובה: מה שרב אשי אמר שם זה דווקא לעניין להציל מפני הדליקה- וכוונתו היא שלמרות ששאר ספרים נכתבים בכל לשון יש להצילם מפני הדליקה שהרי יש בהם כמה שמות הקודש, אבל במגילה שאין בה שום אזכרה אין להציל אלא אם כן כתובה כהלכתה. לעומת זאת כאן מדובר לגבי הכשר לקרוא בספרים אלו.

כלומר: מסקנת רב אשי היא שמצילים מגילה מהדליקה רק אם כתובה אשורית על הספר ובדיו.

שאר ספרים- מצילים גם אם כתובים בשאר לשון.

קריאה בשאר ספרים- רק אם כתובים באשורית על הספר ובדיו.

ד"ה "אלהים ברא בראשית"

רש"י (ד"ה "אלוהים ברא בראשית") פירש שאם היו כותבים "בראשית ברא אלוהים" היה במשמע ח"ו כאילו "בראשית" הוא אלוה שברא את אלוהים. **התוספות מקשים על זה:** שהרי "בראשית" אינו שם אלא תיאור זמן – בתחילה! ועוד- שהרי כתבו לו בתחילה בלשון יוונית! (וכמוכן שבלשון יוונית המילה היא מתארת זמן ולא שם) **ומיישבים-** שגם למינים ידוע שהמילה הראשונה בתורה אמורה להיות שם ה' ואם כן אם היו כותבים בתחילה "בראשית ברא אלהים" היה במשמע ח"ו ש"בראשית" ברא ושתי רשויות הן- והתיבה הראשונה היא בורא אחר והשניה (אלהים) היא השני ולכן הפכו לו.

ד"ה "על נושא אדם"

התוספות מסבירים שמה ששינו את הפסוק מ"וירכיבם על החמור" ל"וירכיבם על נושא אדם" היא שאפשר שישתמע שהרכיבם על סוס או גמל אבל אם היו משאירים "וירכיבם על החמור" היה שואל תלמי המלך וכי לא היה לו למשה סוס או גמל?⁶²

ד"ה "ואל זאטוטי בני ישראל"

שאלת התוספות: למה הזקנים לא תירגמו "וישלה את אצילי בני ישראל" כמו שאכן כתוב בפסוק השני "ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו"? **תשובה:** לא רצו לשקר ולכן כתבו לו לשון "זאטוטי" שמתפרש לשני פנים: לשון גדולה כגון "זוטו של ים" וגם לשון השפלה כמו "בבל זוטו של עולם" אבל אם היה כתוב "אצילי" היה במשמע לשון גדולה וזה אינו לשון הפסוק "וישלה את נערי בני ישראל" שלא משמע לשון גדולה.

⁶¹ מהרש"א.

⁶² וכך פירש רש"י (ד"ה "נושא בני אדם")

ד"ה "אין בין כהן משוח למרובה בגדים אלא פר הבא על כל המצות"

התוספות מסבירים שפר הבא על כל המצוות שכתוב במשנה הוא פר כהן משיח שחטא בשגגה – ועבר על מצווה בתורה שזדונה כרת ושגגתה חטאת – פר כזה מביא רק הכהן המשוח ולא כהן מרובה בגדים. ושוללים אפשרות שמדובר בפר העלם דבר של ציבור – שהוא פר שמביאים כשכל הציבור חטא⁶³ שפר זה גם הכהן המרובה בגדים יכול להביא ולמרות שכתוב הכהן המשיח בתורת כהנים דורשים ריבוי ואפילו כהן הדיוט יכול להביאו.

ד"ה "אין בין כהן המשמש לכהן שעבר אלא פר יום הכפורים"

שאלת התוספות: ידוע שאפילו אם באותו יום שנפסל הכהן הגדול המשמש, ושימש זה השני תחתיו, עדיין הפר יבוא משל המשמש (למרות שלא משמש) ולא משל המחליף, כמו שמובא בירושלמי (יומא פרק א הלכה א)⁶⁴, ממילא היה לו לומר "כהן שיעבור" ולא "שעבר"!

תשובה: אם היה כתוב "כהן שיעבור" היה במשמע שדווקא זה שיעבור – ההבדל היחיד בינו ובין הכהן המשמש הוא, שדווקא הכהן המשמש הוא זה שמביא את הפר, אבל כהן שעבר – יש הרבה חילוקים בינו ובין הכהן המשמש, ולכן נקט "כהן שעבר" שגם בינו ובין הכהן המשמש יש רק את החילוק הזה.

עוד שואלים שלפי מה שפירשו שהכהן המשמש מביא את הפר ביום כיפור ולא הכהן השני קשה מהגמרא בשבועות (יד: שדורשת את הפסוק (ויקרא טז, ו) "והקריב אהרון את פר החטאת אשר לו וכו'" – אשר לו ולא משל אחיו הכהנים – והיה לה לומר "אשר לו" – ולא מאותו המשמש תחתיו שזה חידוש יותר גדול! **תשובה:** שמה משום שהמציאות של כהן שנטמא היא לא שכיחה, הגמרא נקטה דרשה ששכיחה יותר.

הגמרא במנחות (יט.) לומדת מהפסוק "ושחט את פר החטאת אשר לו" שבפר של יום הכיפורים בעינן "אשר לו" – כלומר שרק הבעלים (במקרה זה הכהן הגדול) יכול לשחוט, ממילא היה מקום להקשות: איך יכול הכהן השני לשחוט את הפר שהביא הראשון? **על זה התוספות עונים** שלא קשה – שכיוון ש"זכי ליה רחמנא" הוי כאילו מקדיש משלו.

ד"ה "ולא לכהן הדיוט משום מעלין בקדש וכו'"

בגמרא מובא שכהן שעבר אינו ראוי לחזור להיות כהן הדיוט משום "מעלין בקדש ולא מורידין".

שאלת התוספות: למה צריך את הטעם הזה? בכל מקרה כהן שעבר לא יכול לשמש בכהונה גדולה משום שהוא כבר לא לובש שמונה בגדים ואם יעבוד הווי ליה מחוסר בגדים שאסור בעבודה?

תשובה: אם משום הטעם הזה לא היינו מקפידים משום שעושה על פי דעת בית דין ויש לומר שמותר לו למרות שמחוסר בגדים אבל משום הטעם של מעלים בקודש ולא מורידים לא נותנים לו לעבוד.

ד"ה "מני רבי שמעון היא דאמר אף צבור לא הקריבו"

התוספות מעירים שמכיוון שהגמרא העמידה את הרישא כרבי שמעון ממילא גם מה שכתוב בסיפא: "זה הכלל כל שנידר ונידב קרב בבמה גדולה" הוא בשיטת רבי שמעון. וקשה שהרי נזירות היא דבר שנידר ונידב (כמו שהגמרא בתמורה יד: אומרת "מי איכא למאן דאמר דנזיר לאו נידר ונידב הוא?"), ובכל זאת רבי שמעון (בזבחים קיז.) אומר שמנחות ונזירות אין קרבים אפילו בבמה גדולה!

⁶³ עיין משנה בהוריות ד:

⁶⁴ בירושלמי שם מובא: "מעשה ב"בן אילם" מציפורין, שאירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים ונכנס בן אילם ושימש תחתיו בכהונה גדולה וכשיצא אמר למלך "אדוני המלך פר ושעיר של יום הכפורים משלי הן קריבין או משל כהן גדול?" וידע המלך מה הוא שואלו אמר לו "בן אילם: אילו לא דיך אלא ששימשת שעה אחת לפני מי שאמר והיה העולם" וידע בן אילם שהוסע מכהונה גדולה" עכ"ל הירושלמי.

לכן מסבירים את המשנה כך: זה הכלל: כל הנידר ונידב שקרב בבמה גדולה (כגון עולה ושלמים ליחיד) קרב בבמה קטנה, וכל שאינו נידר ונידב- למרות שקרב בבמה גדולה לא קרב בבמה קטנה. ומכל מקום מודה רבי שמעון שיש דבר שנידר ונידב שלא קרב לא בבמה גדולה ולא בבמה קטנה.

דף י

עמוד א

ד"ה "שמעתי שמקריבין בבית חוניו"

שאלת התוספות: איך אפשר להקריב קרבנות בבית חוניו? הרי חכמים גזרו טומאה על ארץ העמים!⁶⁵

תשובה: מכיוון שמהתורה יכולים להקריב שם- שמא לגבי זה לא גזרו חכמים טומאה.⁶⁶

ד"ה "ומאי טעמא הדר ביה משום קושיא דרב מרי"

רבי יצחק אמר ששמע שמקריבים בבית חוניו בזמן הזה. משתמע מדבריו שסובר שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא. מובא בגמרא שרבי יצחק חזר בו מדבריו משום קושייתו של רב מרי- שמוכח מהמשנה (לעיל ט:): לא כמוהו.

התוספות מקשים בשם הר"ר חיים: וכי מתחילה לא ידע רבי יצחק את המשנה לעיל? הלא המשניות היו שגורות בכי כל!

ועוד קשה- למה בכלל חזר בו? הלא הגמרא אומרת שיש מחלוקת תנאים והיה יכול רבי יצחק לומר שסובר כשיטת התנא שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא!

לכן התוספות מביאים בשם הר"ר חיים הבנה חדשה בסוגייה:

אין מחלוקת שמשעה שבאו לירושלים נאסרו הבמות ושוב לא היה להן היתר, אלא שמחלוקת התנאים היא שמי שסובר שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא סובר שגם במקום מזבח אסור להקריב עכשיו (וכל שכן שאסור בבמה), ומי שסובר שקדושה לעתיד לבוא סובר שבמקום מזבח מותר אבל לא בבמה⁶⁷

ד"ה "דכולי עלמא קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא"⁶⁸

שאלת התוספות: למה הגמרא לא מביאה ראיה מפורשת לכך שרבי אליעזר סובר שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא מהגמרא בחגיגה (ג:): "מעשה ברבי יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל פני רבי אלעזר בלוד, אמר לו: מה חידוש היה בבית המדרש היום? - אמר ליה: נמנו וגמרו: עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. אמר לו: יוסי! פשוט ידיך וקבל עיניך. פשוט ידיו וקבל עיניו. בכה

⁶⁵ ובית חוניו היה במצרים.

⁶⁶ בגמרא בתענית (יז:): מובא שלשיטת חכמים אסור לכהנים בזמן הזה לשנות יין משום שמהרה יבנה בית המקדש וכהנים שתויי יין אסורים בעבודה. התוספות (שם ד"ה "בעינן") הקשו שגם בלי יין הכהנים אסורים בעבודה שהרי הם טמאי מתים וצריכים הזאת שלישי ושביעי! ותירצו שמכל מקום מותרים בעבודת ציבור- שטומאה הותרה בציבור. והעיר הרש"ש שכאן התוספות לא הביאו את התירוץ שטומאה הותרה בציבור- משום שבית חוניו הוא כבמת יחיד שלא מקריבים שם תמידים ומוספים ולכן נצרכו לתירוץ זהכא.

⁶⁷ המהרש"א העיר שהתוספות לא תירצו את הקושיא הראשונה! וכתב שאפשר שלא חשו לתרצה- שיש לומר שהתנאים נחלקו בכך ויש מי שסובר שיש להן היתר ורבי יצחק סובר כמותו. והפנ"י כתב שבאמת התוספות ענו על שני התירוצים עיי"ש.

⁶⁸ הקדמה: כשנכנסו עולי מצרים לארץ- קידשו אותה וזאת נקראת "קדושה ראשונה". יש מחלוקת האם קדושה זו נמשכת גם לאחר הגלות או לא: למ"ד- קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, ולמ"ד לא קדשה לעתיד לבוא. למ"ד זה, הקדושה בטלה בגלות, וכשעלו עולי בבל קדושה שוב. אולם, לא רצו לקדש את כל הארץ, אלא רצו להשאיר כמה כרכים שאינם בקדושת ארץ ישראל, כדי שגם בשביעית יפרישו תרומות ומעשרות מאותם מקומות וייהנו העניים ממתנות עניים.

רבי אלעזר ואמר: סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם. אמר לו: לך אמור להם: אל תחושו למניינכם, כך מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי, ששמע מרבו, ורבו מרבן: הלכתא למשה מסיני, עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. **מה טעם? הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא**, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית. תנא: לאחר שנתיישרה דעתו, אמר: יהי רצון שיחזרו עיני יוסי למקומן וחזרו.

תשובה: מה שכתוב בגמרא בחגיגה הנ"ל "מה טעם וכו'" – אינו מדברי רבי אליעזר עצמו אלא דברי הגמרא.

ראיה: במשנה במסכת ידיים פרק ד משנה ג (מקור הדברים של רבי אליעזר) לא כתוב הלשון "מה טעם": "וכשבא ר' יוסי בן דורמסקית אצל רבי אליעזר בלוד אמר לו מה חדוש היה לכם בבית המדרש היום אמר לו נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית בכה רבי אליעזר ואמר (תהלים כה) סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם צא ואמור להם אל תחושו למניינכם מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבן עד הלכה למשה מסיני שעמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית".

וכך מתפרשת הגמרא בחגיגה:

רבי אלעזר אומר שעמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית. הגמרא שואלת: אם לשיטת ר"א קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, מהו הטעם שמעשרים בשביעית? הלא הפירות הפקרו! ועונה-כמו שמצינו בערי ישראל שהניחו עולי בבל מלקדש (למ"ד לא קדשה לעתיד לבוא) כדי שיסמכו עליהן עניי ישראל בשביעית, כל שכן עמון ומואב שהם חוצה לארץ, ולא קדשו אפילו על ידי עולי מצרים, שהניחום עולי בבל מלקדש והניחום לעניים.

עתה התוספות מבארים באיזה עמון ומואב מדובר:

לפי המבואר עד כה, עמון ומואב הן ערים בחוץ לארץ. מצינו חלק בערי עמון ומואב גם שנמצא בארץ: בגמרא בגיטין (לח). מובא: "אמר רב פפא: עמון ומואב טהרו בסיחון". רש"י (שם ד"ה "טהרו בסיחון") מסביר שלמרות שמשה נצטווה "אל תצר את מואב" וכן לגבי בני עמון "אל תצורם ואל תתגר בם", מכל מקום סיחון כבש ערים אלו וממילא ישראל יכלו לכבוש אותן ממנו. וכן הגמרא בפסחים (נב): מביאה: "שלש ארצות לביעור (מעשרות בשנה השביעית): יהודה, עבר הירדן, וארץ הגליל" ועמון ומואב שטהרו בסיחון היו בעבר הירדן.

מכל מקום התוספות אומרים שכאן מדובר בעמון ומואב שבחוץ לארץ. **ראיה לכך:** המשנה במסכת ידיים הנ"ל: "בו ביום אמרו עמון ומואב מה הן בשביעית גזר ר"ט מעשר עני וגזר ר"א בן עזריה מעשר שני א"ר ישמעאל אלעזר בן עזריה עליך ראייה ללמד שאתה מחמיר שכל המחמיר עליו ראייה ללמד אמר לו ר"א בן עזריה ישמעאל אחי אני לא שניתני מסדר השנים טרפון אחי שינה ועליו ראייה ללמד השיב ר"ט **מצרים חוץ לארץ עמון ומואב חוץ לארץ** מה מצרים מעשר עני בשביעית אף עמון ומואב מעשר עני בשביעית. השיב ר"א בן עזריה **בבל חוץ לארץ עמון ומואב חוץ לארץ** מה בבל מעשר שני בשביעית אף עמון ומואב מעשר שני בשביעית וכו'".

ועוד הקשה ר"ת מהגמרא בביצה (ה:) ובר"ה (דף לא:) "כרם רבעי היה לו לרבי אליעזר ובקש להפקירו לעניים" – ממילא משמע שלשיטתו קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, ומשום שלא היה רוצה לטרוח להוליכו לירושלים היה מפקירו לעניים שיוליכו אותו ויאכלוהו שמה! (שאם היה סובר שלא קדשה לעתיד לבוא והיה צריך לפדות את הכרם רבעי בכל אופן – למה היה צריך להוליכו לירושלים? וגם מה היו העניים מרויחים אחרי שצרכים לפדותו?)

ויש לומר – משום שבראשונה כרם רבעי שבארץ ישראל היה צריך להוליכו לירושלים, ביקש רבי אליעזר להוליכו משום ש"כל דבר שנאסר במניין צריך מניין אחר להתירו" (וזה למעשה מה שהגמרא בביצה הנ"ל ניסתה להוכיח מהמעשה) ומכל מקום העניים היו מרויחים במה שהיו יכולים לחללו בשוה פרוטה כשיטת שמואל (קידושין יא:) "הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה – מחולל"

ולמרות ששמואל אמר את דבריו רק בדיעבד ("חיללו")-זה דווקא בזמן שבית המקדש קיים, אבל בזמן הזה אפילו לכתחילה. כך גם מובא **בשאלות דרב אחאי** בפרשת קדושים (סימן ק) "ומברך על פדיון עובר לעשייתו וקלי ליה לדמי פדיוניה או ישליכם לנהר"⁶⁹

ד"ה "למה מנו חכמים את אלו"

שאלת התוספות: למה הגמרא מביאה ברייתא זו שמוכח ממנה רק שקדושה ראשונה לא בטלה? הלא היתה יכולה להביא ממסכת יבמות (פב:) שגם קדושה אחרונה (שניה) לא בטלה! (וקדושת חוני הרי היתה לאחר קדושה שניה) שמובא שם: "תניא בסדר עולם: אשר ירשו אבותיך וירשתה - ירושה ראשונה ושניה יש להן, ושלישית אין להן".

תשובה: אפילו למי שאומר שקדושה אחרונה לא בטלה זה רק לעניין תרומה בזמן הזה, אבל לכל שאר הדברים בוודאי שבטלה. לכן הוצרכה הגמרא להביא ראיה מברייתא זו.

עמוד ב

ד"ה "שאר זה לשון"

שאלת התוספות: הרי בבבלי עדיין מדברים בלשון ארמית ואיך אפשר לומר שה' "הכרית" את לשונם? **תשובה:** נראה שהכוונה היא ללשון שהמלכים משתמשים בו ואין שאר העם מכירים ואת הלשון הזה "הכרית".

ד"ה "רבה בר עופרין"

התוספות מעירים שלא גורסים רבה בר עפרון- שהרי כתוב "שם רשעים ירקב" ולא משתמשים בשמם.⁷⁰

דף יא

עמוד א

ד"ה "שלישה מלכו בכל העולם כולו"

שאלת התוספות: למה התנא לא מחשיב את אלכסנדר מוקדון באותם אלו שמלכו בכל העולם? **תשובה:** התנא החשיב את אלו שכתובים להדיא, מה שאין כן אלכסנדר מוקדון שלא כתוב במפורש.

דף יב

עמוד א

ד"ה "אתה מטיל קנאה"

שאלת התוספות: הגמרא לעיל דרשה את מה שכתוב בפסוק: "בחצר גינת ביתן המלך"- הראוי לחצר חצר, הראוי לגינה גינה, הראוי לביתן ביתן. למה לא הקשתה "אם כן אתה מטיל קנאה בסעודה" כמו שהקשתה כאן?

⁶⁹ ונשאר עדין להבין שאם נאמר שלשיטת ר"א קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא- למה עמון ומואב מעשרים בשביעית? ⁷⁰ עיין עוד בתוספות יומא לח: (ד"ה "דלא") שבת יב: (ד"ה "שבנא") כתובות קד: (ד"ה "שני דיני גזרות")

תשובה: כאן כולם יושבים ביחד ורואים אחד את השני ועלולה להיות קנאה. אבל לעיל כל אחד יושב במקום אחר ולא רואים אחד את השני ואין קנאה.

ד"ה "כדת של תורה אכילה מרובה משתיה"

שאלת התוספות: במסכת נידה (כד:) מובא שכל מי שאכילתו מרובה משתייתו עצמותיו סכויין (שחורים או יבשים-רש"י שם ד"ה "סכויין") ואיך הגמרא אומרת שאכילה מרובה משתייה היא דת של תורה?⁷¹

תשובה: דווקא באוכל יותר מדי- עצמותיו סכויין. אבל אם אוכל במידה הנכונה-דת של תורה שאכילה מרובה משתייה.⁷²

עמוד ב

ד"ה "שפרחה בה צרעת"

התוספות מביאים בשם הירושלמי⁷³ שלומד שפרחה בושתי צרעת מגזרה שווה: "ואת אשר נגזר עליה" ובעוזה כתוב "נגזר מבית ה'" (דברי הימים ב פרק כו פסוק כא)

ד"ה "זיל לגבי עמון ומואב דיתבי בדוכתייהו כחמרא"

שאלת התוספות: בגמרא (ברכות כה.) מובא שרבי יהושע התיר את יהודה גר עמוני לבוא בקהל. ולמרות שהתורה אמרה: "לא יבוא עמוני בקהל ה'" מכל מקום עמון לא יושב במקומו -שבא סנחריב ובלבל את האומות. אז איך הגמרא אומרת כאן שאמרו חכמים לאחשוורוש שעמון ומואב יושבים במקומם? לכן **מביאים שר"ת** היה גורס כאן רק מואב ולא עמון. ובאמת כך ראוי לגרוס משום שבפסוק מוזכר רק מואב: "שאנן מואב וכו'". בזה אפשר להבין את מה שמובא במסכת ברכות הנ"ל שהתירו את יהודה גר עמוני לבוא בקהל- ומשמע משם שדווקא עמוני, אבל מואבי אי אפשר לבוא בקהל- שלא בלבד סנחריב את מואב.

ומכל מקום קשה שבגמרא בברכות משמע שסנחריב בלבד את עמון ובספר ירמיה משמע שנבוכדנצר הגלה אותם!

ויש לומר שלפי סנחריב הוא הראשון שבלבל, הכל נקרא על שמו ועליו כתוב "ואסיר גבולות עמים ועתידותיהם שוסתי", ומכל מקום עיקר החורבן היה על ידי נבוכדנצר.

ד"ה "ממוכן"

התוספות מביאים בשם המדרש (פרקי דרבי אליעזר פרק מט) שממוכן היה דניאל. ולמה ייעץ למלך אחשוורוש לשלוח אגרות שבהן כתוב "להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו"? משום שאשתו היתה שרה גדולה ממנו ולא היה יכול לכפות עליה לדבר בשפה שלו.

⁷¹ הציטוט המלא מהגמרא שם: "תניא, אבא שאול אומר: קובר מתים הייתי והייתי מסתכל בעצמות של מתים; השותה יין חי - עצמותיו שרופין, מזוג - עצמותיו סכויין, כראוי - עצמותיו משוחין. וכל מי ששתייתו מרובה מאכילתו - עצמותיו שרופין, אכילתו מרובה משתייתו - עצמותיו סכויין, כראוי - עצמותיו משוחין. וע"כ לומר שלא היתה כוונת התוספות להקשות -שצריך להרבות שתיה על אכילה, אלא היתה כוונתם להקשות שאין להרבות מזה על זה.

⁷² ועיין ברש"י (ד"ה "כדת של תורה") שפירש שמדובר באכילת מזבח ולשיטתו קושיית תוספות מעיקרא ליתא. ועיין עוד בילקוט מפרשים במהר"ץ חיות בשם הגר"א שממה שכתוב במשנה (אבות פרק ו משנה ד) פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה רואים שיש שיעור דווקא לשתיה ולא לאכילה.

⁷³ גם רש"י (ד"ה "מלמד") כתב כך בשם הירושלמי. ובילקוט מפרשים מביא בשם מהר"ץ חיות שלא נמצא ירושלמי זה לפנינו וכיו"ב מצינו בעוד מקומות עיי"ש. מכל מקום יש גורסים בסוף דברי התוספות "ומאן דאמר ניצעה לה זנב דכתיב הכא מעליה וכתוב גבי שמואל וירם הטבח את השוק ואת העליה ואמרינן זו האליה"

דף יג

עמוד א

ד"ה "כל הכופר בע"ז נקרא יהודי שנאמר איתי גוברין יהודאין"

שאלת התוספות:⁷⁴ חנניה מישאל ועזריה היו משבט יהודה. למה צריך לומר שנקראו יהודים משום שכפרו בעבודה זרה?

תשובה: בגמרא (סנהדרין צג:) יש מחלוקת, ושיטת ר"ש בר נחמני שהם לא היו משבט יהודה, ולשיטתו קוראים להם יהודים משום שכפרו בעבודה זרה.

ד"ה "אשר הגלה שגלה מעצמו"

התוספות אומרים שהלימוד שמרדכי גלה מעצמו הוא ממה שכתוב "הגלה" בכתוב חסר ולא "הוגלה".

ד"ה "קדלי דחזירי"

התוספות מעירים שלמרות שהגישו לפני אסתר "קדלי דחזירי" – ח"ו היא לא היתה אוכלת.⁷⁵

עמוד ב

ד"ה "וטובלת ויושבת בחיקו של מרדכי"

שאלת התוספות: מה בכך שאסתר היתה טובלת? מכל מקום לא היו שלשה חודשי הבחנה!

תשובה: יש לומר שהיתה משמשת במוך.⁷⁶

ד"ה "הכסף נתון לך"

התוספות מביאים ש"הכסף" בגימטריא שווה "העץ" ורמז לו אחשוורוש שהוא עתיד להיתלות על העץ.

דף יד

עמוד א

ד"ה "משום יחוד - כשבאין אליה בני ישראל למשפט"

התוספות מעירים שדבורה הנביאה היתה צריכה להישמר מאיסור ייחוד- שבאים אליה ישראל למשפט.

⁷⁴ הגהתי לפי הגהות וציונים (עוז והדר)

⁷⁵ וברש"י משמע שכן היתה אוכלת שהרי כתב בד"ה "קדלי" שמתוך אונסה לא נענשה. ויש לשאול למה התוספות לא פירשו כמוהו? ויש לומר שהתוספות לשיטתם (שבת יב: ד"ה "רבי נתן" פסחים קו: ד"ה "אישתלי" חגיגה טז: ד"ה "אם לא הרגתי עד זומם" גיטין ז. ד"ה "השתא" חולין ה: ד"ה "צדיקים") שאין הקב"ה מביא תקלה על ידי הצדיקים באכילת איסור.

⁷⁶ המהרש"א כתב שעם אחשוורוש היתה משמשת במוך, ומה שנתעברה ממנו היינו לאחר שנאסרה למרדכי (כדלקמן "כאשר אבדתי מבית אבא כך אובד ממוך") דשוב לא היתה משמשת במוך. אבל דוחק לפרש שכשמשמה עם מרדכי משמשת היתה במוך- שהרי לא התירו לשמש במוך אלא לשלש נשים-קטנה מעוברת ומניקה. לעומת זאת הטורי אבן כתב שבאגדה אמרינן שדריוש האחרון שבנה את הבית היה טהור מאמו וטמא מאביו- שהיה בנה של אסתר מאחשוורוש- הרי שנתעברה ממנו ולא שמשו במוך! ואפשר לומר דודאי בשעת שימוש של אותו רשע היתה יריאה לשמש במוך אלא בשעת שימוש מרדכי היתה משמשת במוך משום הבחנה כדי שלא תתעבר ממרדכי.

ד"ה "דכתיב ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה"

שאלת התוספות: למה הגמרא נקטה דווקא את הפסוק הזה להראות שחנה היתה נביאה? הרי יש במדרש שכל התפילה היא נבואה על מפלת סנחריב נבוכדנצר והמן!

תשובה: הפסוק הנ"ל הוא הפסוק בתחילת העניין ולכן אותו הביאה הגמרא.

עמוד ב

ד"ה "מורד במלכות הוא ולא צריך למידייניה"

במשנה (סנהדרין לב.) כתוב שבדיני נפשות מתחילים "מן הצד": כלומר- אין גדול הדיינים מתחיל לומר את דעתו בפסק הדין- שמא יחייב את הנידון ולא ירצו הדיינים שקטנים ממנו לחלוק עליו. הגמרא (שם לו.) מביאה לכך מקור: "אמר רבי יוחנן מהכא-ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את חרבו ויחגרו איש את חרבו ויחגור גם דוד את חרבו". כלומר דוד (הגדול) "חגר חרבו" בסוף כדי לדון את נבל בעלה של אביגיל.

התוספות שואלים: הרי הוא היה מורד במלכות ובכלל לא צריכים לדון אותו!

ועוד קשה- איך דוד המלך ישב בדין? הרי המשנה בסנהדרין (יח.) וגם בגמרא שם עמוד ב) אומרת שלא מושיבים מלך בדין!

ועוד קשה- הגמרא בשבת (נו.) אומרת לגבי אוריה שהיה לדוד המלך לדונו בסנהדרין- והלא הוא היה מורד במלכות ולא היה צריך לדונו!

ויש לומר: כאן הכוונה היא שנבל הוא מורד במלכות ולא צריך לדונו כשאר דיני נפשות (למשל) שדנים רק בו ביום לזכות ולמחרת לחובה אלא אפילו בו ביום גומרים לחובה. וזה מה שאמרה אביגיל לדוד המלך- וכי דנים דיני נפשות בלילה?- היה לך להמתין עד מחר על מנת לדונו לחובה! ודוד ענה לה שנבל מורד במלכות ולא צריך לחכות למחר. אבל מכל מקום לדונו ודאי צריך.

ממילא לא קשה איך ישב דוד בסנהדרין- שכל מה שלא מושיבים מלך בסנהדרין זה משום שאין זה כבודו להיות יושב ושוקק- אבל כשמדובר במורד במלכות כבודו הוא להיות יושב ושוקק משום שהוא נוגע בדבר.

ד"ה "ה"ג מאי מבוא בדמים תרי דמים דם נדה ושפיכות דמים מלמד שגלתה שוקה"

התוספות מעירים שלא גורסים "איכא דאמרי מלמד שגלתה שוקה"- שהרי עכשיו מפרש את מה שכתוב "תרי דמים" ועד עכשיו לא פירשו.

ד"ה "שגלתה שוקה והלך דוד לאורה ג' פרסאות"

שאלת התוספות: איך אותה צדיקה גילתה שוקה לפני דוד?

ועוד קשה- נראה שזה מוגזם לומר שהלך לאור שוקה שלש פרסאות!

ויש לומר- נמצא בספרים מדויקים שנקוד בהן לאורה ב"מפיק הא"- כלומר לאור שלה, שנתאוה לה דוד והלך באור החמימות שלש פרסאות.⁷⁷

⁷⁷ לכאורה התוספות מתרצים רק את הקושיה השניה ולא את הראשונה. והשפת אמת כתב להסביר שאם הלך לאורה במשך זמן רב- הרי ששוקה היה מגולה במשך זמן רב וע"כ לומר שהגילוי היה שלא מדעתה אלא במקרה.

ד"ה "דאיגיררה ונסבה יהושע"

בגמרא כאן כתוב שרחב התגיירה ויהושע התחתן איתה. **התוספות מקשים**: בגמרא יבמות (עו.) מובא לגבי שבעה עממים שכל עוד שהם גויים אין קידושין תופסים בהם, ורק כשנתגיירו- קידושין תופסים בהם. לכן חייב לומר שהלאו "לא תחתן במ" הוא דווקא שנתגיירו. ממילא יש לשאול איך הגמרא אומרת שרחב התגיירה ויהושע התחתן איתה? הלא היא אסורה בלאו ד"לא תחתן במ"!

תשובה: רחב לא היתה משבעה עממים אלא משאר אומות ורק באה לגור בארץ.

יש מפרשים שרצו לומר שישראל לא נצטוו על "לא תחתן במ" עד שנכנסו לארץ, ולכן ליהושע היה מותר להתחתן עם רחב. **התוספות** דוחים את זה שהרי כתוב במדרש (תנחומא פרשת נצבים אות ה) שהנתנים באו להתגייר בימי משה כמו בימי יהושע ואף על פי כן לא הותרו לבוא בקהל אלא היו חוטבי עצים ושואבי מים – ורואים מכאן שגם קודם שעברו את הירדן ונכנסו לארץ הוזהרו עליהם.⁷⁸

דף טו

עמוד א

ד"ה "ארבע נשים יפיפיות היו בעולם"

שאלת התוספות: למה לא החשיב התנא את חווה? הרי בגמרא כתוב ששרה בפני חווה כקוף בפני אדם!

תשובה: החשיב רק את הנשים שנולדו מאשה. משא"כ חווה.⁷⁹

ד"ה "כשם שאבדתי מבית אבא כך אבדתי ממך"

שאלת התוספות: למה לא נתן מרדכי לאסתר גט ואז תהיה מותרת לו לאחר שיחזירנה?

תשובה: מכיוון שמעשה הגט צריך עדים ואי אפשר לעשותו בצינעא ממש, מרדכי חשש שהדבר יתפרסם.

ד"ה "ביום השלישי"

התוספות מסבירים שמה שכתוב בפסוק: "ויהי ביום השלישי" רומז לזכות תורה נביאים כתובים

או כהנים ליום ישראלים או משה אהרון ומרים או שלישי דמתן תורה (שניתנה ליום השלישי)

עמוד ב

ד"ה "זה הדין דין אמת לאמתו"

התוספות מעירים שלשון "אמת לאמתו" בא להשמיענו שבדין מרומה⁸⁰ צריך לחקור את העדים היטב עד שתתבאר האמת, ורק אז ידונו את הדין לאמתו.

ד"ה "ה"ג אל תקרי שברת אלא שרבבת"

התוספות מסבירים שלשון "שרבבת" הוא מלשון "אשתרבובי אשתרבב" כמו שכתוב במסכת סוכה (ה.).

"אישתרבובי אישתרבב ליה כסא עד עשרה ונקט ביה"

שפירושו- ירד ונמשך עד עשרה. ולא גורסים "שריבבת".

⁷⁸ עיין עוד בתוספות סוטה לה: ד"ה "לרבוב" גיטין מו ד"ה "כיון".

⁷⁹ המהרש"א מביא לזה סמך מהפסוק בתהילים "יפיפית מבני אדם וכו"

⁸⁰ עיין טוש"ע חושן משפט סימן ל.

עמוד א

ד"ה "ודחי עשרה אלפי ככרי כספא"

התוספות מביא ש"שמע" שעשרת אלפים ככר כסף עולה חצי שקל⁸¹ לכל אחד מישראל שהיו שש מאות אלף ביציאת מצרים- ואמר המן לאחשוורוש שיתן את כל פדיונם "ודוק ותשכח".⁸²

עמוד ב

ד"ה "צריך לאומרון בנשימה אחת"

התוספות מעירים שדין זה שצריך לקרוא את עשרת בני המן בנשימה אחת הוא רק לכתחילה ולא בדיעבד⁸³

ד"ה "אמרה מיבעי ליה"

הפסוק במגילת אסתר (ט, טכה) אומר: "ובבואה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים וכו'".

הגמרא מקשה שלכאורה היה צריך להיות כתוב "אמרה עם הספר וכו'".

התוספות מסבירים את הקושיא: משמע מהפסוק שבבואה (של אסתר) לפני המלך אמרה לו שמלבד הספר שעמו לעשות ולשלוח בכל המדינות, אמרה לו עוד ישוב מחשבתו הרעה וכו'.

ומתרצת הגמרא: "יאמר בפה מה שכתוב בספר"- כלומר מזה שכתוב "בבואה אמר" משמע שיש לנו לומר מה שאמרה.

⁸¹ בהגהות וציונים כתב שזו טעות סופר וצריך להיות כתוב חמישה שקלים.

⁸² ועיין בב"ה שעשה את החשבון.

⁸³ כנראה משום שכתוב "צריך" שזה לשון לכתחילה. ועיין שולחן ערוך ורמ"א אורח חיים סימן תרצ סעיף טו.

פרק שני- "הקורא למפרע"

דף יז

עמוד א

ד"ה "הקורא את המגילה. רבנן אמרי אמר קרא שמע"

התוספות אומרים שנראה שהלכה כחכמים- שקריאת שמע נאמרת בכל לשון. הסיבות לכך הן:

(א) "יחיד ורבים הלכה כרבים"⁸⁴.

(ב) בגמרא מובא שחכמים למדו מהמילה "שמע" שאפשר לקרוא קריאת שמע בכל לשון. במסכת ברכות (טו.) מובאת מחלוקת בין ת"ק לרבי יוסי: לרבי יוסי צריך בקריאת שמע להשמיע לאוזנו מה שמוציא מפיו- ולומד זאת מהמילה "שמע". לעומת זאת ת"ק אומר ש"שמע" בא ללמד שאפשר לקרוא קריאת שמע בכל לשון ("בכל לשון שאתה שומע"). הגמרא (שם עמוד ב) פוסקת כת"ק להקל- שמי שקרא ולא השמיע לאוזנו יצא. ממילא חייב לומר שלהלכה הלימוד מהמילה "שמע" הוא שאפשר לקרוא בכל לשון.⁸⁵

עמוד ב

ד"ה "כל התורה בכל לשון נאמרה"

רש"י (סוטה לג. ד"ה "כל התורה") פירש שכל התורה בכל לשון נאמרה- לעניין קריאה בבית הכנסת. התוספות מקשים עליו שהרי קריאת התורה היא מדרבנן,⁸⁶ חוץ מפרשת "זכור"⁸⁷ לכן מפרשים: כל קריאה שהתורה מצווה את האדם לקרוא- כגון: מצוות חליצה (שצריכה האשה לומר "מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל וכו'") והאיש צריך לומר "לא חפצתי לקחתה" ושוב האשה אומרת "ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו") ופרשת עגלה ערופה (שהזקנים אומרים "ידינו לא שפכו את הדם הזה וכו'") וידוי מעשר ("ביערת הקודש מן הבית וכו'") וביכורים ("ארמי אובד אבי וכו'") וכל אלו השנויים במשנה בסוטה (לב).⁸⁸

ד"ה "דאי בלשון הקודש נאמרה למה לי למיכתב וכו'"

המשנה בסוטה (לב.) מונה דברים הנאמרים בכל לשון (פרשת סוטה, וידוי מעשר ועוד), וגם דברים הנאמרים בלשון הקודש דווקא (מקרא ביכורים, חליצה ועוד). הגמרא מוצאת מקור בפסוקים לכל פרט, לדוגמא: המקור לכך שפרשת סוטה נאמרת בכל לשון הוא מהפסוק: "ואמר הכהן לאשה" (במדבר ה, כא) - בכל לשון שהוא אומר. וכן וידוי מעשר: "ואמרת לפני ה' אלוקיך ביערת הקודש מן הבית" (דברים כו, יג) ולומדים בגזרה שווה מסוטה שנאמר בכל לשון, וכן על זה הדרך גם בדברים שנאמרים בלשון הקודש דווקא.

⁸⁴ ברכות (ט.) ועוד מקומות. והתוספות בברכות (יג. ד"ה "וחכמים") כתבו שהלכה כחכמים על פי הכלל - "הלכה כרבי מחבירו ולא מחבריו" (עירובין מו:)

⁸⁵ ועיין עוד בזה בתוספות ברכות יג. ד"ה "וחכמים" ובתוספות סוטה לב: ד"ה "ורבנן".

⁸⁶ עיין בתוספות ברכות יג. ד"ה "בלשון הקודש", "ב"ח אורח חיים סימן תרפה, מגן אברהם אורח חיים סימן קלה בתחילתו.

⁸⁷ עיין בית יוסף, בית חדש, שולחן ערוך - אורח חיים סימן תרפה סעיף ז, משנה ברורה סקט"ו.

⁸⁸ והתוספות בברכות יג. ד"ה "בלשון הקודש" כתבו בתירוץ ראשון שמדובר בקריאת פרשת זכור שהיא מהתורה ובתירוץ שני תירצו כמו שתירצו כאן.

שאלת התוספות: לכאורה הגמרא שם היתה צריכה לשאול- למי שאומר שכל התורה בכל לשון נאמרה- למה צריך פסוק ללמוד שפרשת סוטה וכו' נאמרים בכל לשון, וכן למי שאומר שכל התורה בלשון הקודש נאמרה, למה צריך פסוק ללמוד שמקרא ביכורים וכו' נאמרים דווקא בלשון הקודש? (כמו ששואלת אצלנו שלפי רבי שסובר שכל התורה בלשון הקודש נאמרה- למה התורה צריכה לומר "והיו", ולפי חכמים שסוברים שבכל לשון נאמרה- למה התורה צריכה לומר "שמע"?)

תשובה: שם הגמרא רוצה להעמיד את הריבוי אליבא דכולי עלמא – כלומר: למי שאומר שכל התורה בכל לשון נאמרה, צריך ריבוי לדברים שנאמרים דווקא בלשון הקודש, ולמי שאומר שכל התורה בלשון הקודש נאמרה, צריך ריבוי לדברים הנאמרים בכל לשון.⁸⁹

ד"ה "הסדיר שמונה עשרה ברכות על הסדר"

הגמרא בברכות (לד.) מביאה מחלוקת בין רב הונא לרב אסי: לרב הונא מי שטעה באחת מהברכות האמצעיות של תפילת שמונה עשרה חוזר ל"אתה חונן" (הברכה הראשונה מהאמצעיות) ולרב אסי "אמצעיות אין להן סדר". **רש"י** (שם ד"ה "אין להן סדר") פירש שאם דילג ברכה אחת מהאמצעיות ואחר כך נזכר- אומרה במקום שנזכר וממשיך משם ומסיים תפילתו. **התוספות כאן מקשים עליו**, שהרי לדבריו יוצא שמתפללים למפרע ולא כסדר, ואילו כאן כתוב ששמעון הפקולי התקין את הברכות על הסדר. **ולכן מפרשים** שמה שרב אסי אמר "אמצעיות אין להן סדר"- הכוונה היא שאינן כשלוש ראשונות (שאם טעה באחת מהן חוזר לראשונה) וכשלוש אחרונות (שאם טעה באחת מהן חוזר ל"רצה"), אלא שאם טעה חוזר להיכן שטעה, ומשם ואילך ממשיך כסדר. וחולק בזה על רב הונא שאמר שצריך לחזור ל"אתה חונן" בכל אופן. וכן לקמן (יח:) הגמרא אומרת שאם השמיט פסוק אחד מהמגילה- שמתחיל וקורא מאותו פסוק ולמטה, ולא משלים את הפסוק למפרע. ומכל מקום **אומרים התוספות** שאם שכח בתענית "עננו" אינו חוזר- משום שעבר מקומו.⁹⁰

ד"ה "ודוד כי אמרה בפרשה תשיעית אמרה"

רש"י (ד"ה "שבור זרוע רשע") הקשה שיש שמונה פרשות עד הפסוק "שבור זרוע רשע" ואיך הברייתא אומרת שדוד אמר פסוק זה בפרשה תשיעית? והשיב- "אשרי האיש" ו"למה רגשו גוים" הן שתי פרשות, וממילא "שבור זרוע רשע" נאמר בפרק ט. **והקשו התוספות:** הגמרא בברכות (י.) מסיקה ש"אשרי האיש" ו"למה רגשו גוים" היא פרשה אחת- שכל פרשה שהיתה חביבה על דוד היה פותח בה ב"אשרי" ומסיים בה ב"אשרי"- וכאן פתח ב"אשרי האיש" וסיים "אשרי כל חוסי בו"- שהוא סוף פרק למה רגשו גוים!⁹¹

לכן מסבירים התוספות: שצריך לומר ש"למנצח על מות" ו"למה ה' תעמוד ברחוק" הם שתי פרשות, וממילא יוצא שמכיוון ש"אשרי" ו"למה רגשו" היא פרשה אחת- "שבור זרוע רשע" נאמר בפרק ט.

⁸⁹ הסברתי לפי המהרש"א.

⁹⁰ והתוספות בברכות לד. ד"ה "אמצעיות" כתבו גם לטעם הזה וגם טעם נוסף- שאומר ברכות לבטלה. ועיין עוד שם שפסקו כרב אסי.

⁹¹ עיין מהרש"א שהקשה טפי ממה שמקשים התוספות- שהרי לא מצינו פסוק זה כי אם בפרק י, ואיך רש"י כותב שזה בפרק ח? ולכן הגיה ברש"י: "ואם תאמר עשירית היא? ויש לומר ש"אשרי" ו"למה רגשו" חדה היא". עכ"ל המהרש"א. וגם לתוספות הפסוק "שבור זרוע רשע" מובא בפרק ט משום ש"אשרי" ו"למה רגשו" היא פרשה אחת (ובכל זאת חייבים לומר ש"למנצח" ו"למה ה' תעמוד ברחוק" הן שתי פרשות- כי אם היא אחת אז זה היה פרק ח.)

ד"ה "דאי ס"ד למזבח קרא ליה יעקב אל"

בתורה בסוף פרשת בשלה כתוב: "ויבן משה מזבח ויקרא לו ה' נסי" (שמות יז, טו) ולמרות שלא כתוב "ויקרא לו משה -ה' נסי" מכל מקום ברור שהכוונה היא שמשה קרא למזבח "ה' נסי". וכן בספר שופטים (ו, כד) כתוב: "ויבן שם גדעון מזבח לה' ויקרא לו ה' שלום" וברור שהכוונה היא שגדעון קרא למזבח "ה' שלום" למרות שלא כתוב "ויקרא לו גדעון ה' שלום". לכן **התוספות מעירים** שגם כאן היינו אומרים שלמרות שלא כתוב "ויקרא לו יעקב אל אלוהי ישראל" הכוונה היא שיעקב קרא למזבח "אל" - ולא שה' קרא ליעקב "אל", ואילו הגמרא מדייקת מזה שלא כתוב "ויקרא לו יעקב" - שלא יעקב הוא הקורא למזבח "אל" - אלא ה' קורא ליעקב "אל". **ומסבירים** שיש הבדל: בפסוקים דלעיל היתה סיבה לקרוא למזבח בשם: משה קרא למזבח "ה' נסי" על שם הנס שקרה לו במלחמת עמלק, וגדעון קרא למזבח "ה' שלום" על שם השלום (שהמלאך אמר לו לא לפחד), אבל לגבי יעקב - אין שום מעשה שבגללו נוכל לומר שיעקב קרא למזבח בשם. ואם אכן היה קורא לו בשם, התורה היתה צריכה לפרש "ויקרא לו יעקב אל אלוהי ישראל" ומזה שלא פירשה התורה - ע"כ לומר שה' קרא ליעקב "אל".

ד"ה "נקוט דרב ביבי בידך"

התוספות מפרשים שמה שאמר רב יוסף "נקוט דרב ביבי בידך" הכוונה היא שלשיטתו רב הוא זה שאמר "אין הלכה כרבי מונא" שאמר שאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. **וכן פוסקים הלכה** - שלא חוזרים לראש גם אם שהה כדי לגמור את כולה. זאת מהסיבות הבאות:

(א) הלכה כרב באיסורי.

(ב) רבי יוחנן מסכים עם רב -הגמרא בראש השנה (לד.-לד): מביאה: "אמר רבי יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא" וכן מובאת שם ברייתא שמסייעת לרבי יוחנן וממילא משמע שהגמרא פוסקת הלכה כמוהו (ולמרות שהגמרא מקשה שיש לכאורה סתירה בדברי רבי יוחנן - שהוא עצמו אמר שבהלל ובמגילה אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש - מכל מקום מתרצת הגמרא שאמר את זה רק לשיטת רבו - ר"ש בן יהוצדק, והוא לא סובר כך, עיי"ש).

ומביאים עוד שעל זה היה סומך ר"י כשעומד ב"אמת ויציב", וממתין עד שיאמר עם הצבור קדושה וברכו ואמן יהא שמיה רבא.⁹²

ד"ה "שקידש אחיו את אחותה"

התוספות מעירים שדווקא אם רק קידש את האחות אומרים לו המתן, אבל אם נשא אותה - אשתו גמורה היא ולא צריך להמתין שהרי פקעה הזיקה לגמרי. וגם כשקידש - דווקא אם קידש לאחר נפילה אומרים לו המתן, אבל אם קידש קודם נפילה, שלא היתה אחות זקוקתו בשעת הקידושין אין אומרים לו המתן, שהרי

⁹² משום שסבר ששהה כדי לגמור את כולה לא חוזר לראש כמו שמוכח מכאן, והיה רוצה לענות קדיש וקדושה - ואם היה מתחיל בעמידה היה אסור לו להפסיק. מכל מקום התוספות בברכות יג: ד"ה "שואל" כתבו מנהג זה על שם ר"ת.

לא היתה זיקה מעולם. וטעמו של רבי יהודה בן בתירא שאומרים לו המתן אם קידש, משום שהוא סובר שבאופן שהבעל מת ויש כמה אחים- יש זיקה לכולם והקידושין לא מפקיעים מזיקה.⁹³

ד"ה "תפילין אינם צריכים שרטוט"

התוספות אומרים בשם ר"ת שכן הלכה-ותפילין לא צריכים שרטוט.

ד"ה "קנקנתום חרתא דאושכפי"⁹⁴

רש"י (עירובין יג. ד"ה "קנקנתום") פירש שקנקנתום הוא אדרמינ"ט (צבע שחור). **התוספות מקשים עליו** שלפירושו יהא אסור להטיל "אדרמינ"ט" לתוך הדיו!⁹⁵ אלא ע"כ שקנקנתום אינו "אדרמינ"ט". וכן משמע מהגמרא שם שלומדת שהכהן שכותב את פרשת סוטה צריך לכתוב כתיבה שנמחקת במי המרים, ולכן קנקנתום אסור משום שלא נמחק. ואם קנקנתום הוא אדרמינ"ט- הרי מעשים בכל יום שמטילים אדרמינ"ט לתוך הדיו והוא נמחק!

לכן מפרשים כפירוש רשב"ם (בתוספות שם ד"ה "קנקנתום")- שקנקנתום הוא ויטריוול"ו (קרקע ירוקה), ולמרות שהגמרא אומרת שקנקנתום הוא שחור⁹⁶ ו"ויטריוול"ו הוא ירוק- מכל מקום על ידי שחיקה הדק הדק נעשית שחורה.⁹⁷

דף יט

עמוד א

ד"ה "דיפתרא דמליח וקמיח ולא עפיין"

שאלת התוספות: עולה מהגמרא שאי אפשר לכתוב על נייר שאינו מעובד בעפצים ואילו הקלפים שאנחנו כותבים עליהם סת"ם אינם מעופצים!

תשובה בשם ר"ת: מה שאנחנו נותנים סיד בקלפים מועיל כמו עפצים.

ראיה: הגמרא (גיטין יט): אומרת שנייר שאינו מעופץ יכול להזדייף, ואילו הקלפים שלנו שאנו נותנים עליהם סיד אינם יכולים להזדייף על הצד הלבן- וע"כ לומר שהסיד מועיל כמו עפצים.

ד"ה "על הספר ובדיו"

התוספות מביאים בשם ר"ת שהדיו שלנו הוא דיו גמור, אבל של עפצים אינו דיו. וכך משמע מהמשנה והגמרא (גיטין יט). במשנה שם מובא: "בכל כותבים (את הגט): בדיו, בסם וכו' ובכל דבר שהוא של קיימא". והגמרא אומרת ש"כל דבר" בא לרבות "מי טריא" ו"אפצא"- כלומר עפצים. ומזה שהמשנה צריכה לרבות עפצים לאחר שכבר כתוב בתחילת המשנה "דיו"- ממילא מוכח שדיו אינו מעפצים! ומטעם זה רצה (ר"ת) לפסול ספר תורה שכתוב בדיו של עפצים. "**האשכנזים השיבו לו** שיש לחלק בין מים ששרו בהם עפצים ועל זה מדברת הגמרא בגיטין הנ"ל, לבין העפצים עצמם ששרים.

⁹³ והתוספות ביבמות יח: ד"ה "שומרת יבם" כתבו שאם קידש אומרים לו המתן משום שאם ישא את האחות נראה כנושא את אחות זקוקתו אבל אם כבר נשא פקעה הזיקה. וגם כשקידש זה דווקא אחרי נפילה – שקידש באיסור, אז אומרים לו המתן אבל אם קידש קודם נפילה לא.

⁹⁴ שייך לקמן יט.

⁹⁵ ולכאורה לא מובנת קושייתם- ואולי באמת אסור להטיל "אדרמינ"ט" לתוך הדיו? וראיתי לתוס' ריד שכתב שבזה נכתבים כל הספרים שבעולם ואם כן לפי רש"י איך זה מסתדר?

⁹⁶ לפנינו כתוב "ירוקה" אבל הרש"ש כתב שזו טעות סופר ולכן הגיה "שחורה"

⁹⁷ עיין עוד עירובין יג. תוד"ה "קנקנתום".

מכל מקום נראה ששלנו הוא עיקר הדיו כמו שמשמע מהגמרא בנידה (כ.) "רבי אמי פלי קורטא דדיותא ובדיק" - פירוש: רבי אמי שבר חתיכה של דין ובדק דם שחור. ורק בדיו שלנו שייך שבירה ולא בשל עפצים.

ד"ה "בן כפר שהלך לעיר בין כך ובין כך קורא עמהם"

רש"י (ד"ה "בן כפר") פירש שבן כפר שכבר קרא ביום הכניסה, ומכל מקום אם נמצא בעיר בליל י' צריך לקרוא עם בני העיר. **התוספות מקשים** - למה הוא צריך לקרוא פעמיים? ומכל מקום הם מסכימים לפירושו - שמכיוון שהיה בעיר בליל י' נעשה כבני העיר, ולמרות שעתיד לחזור ביום י"ד, ולמרות שכבר קרא - חייב לקרוא שוב: שהרי כל מה שכפרים מקדימים וקוראים ליום הכניסה הוא משום שחכמים הקילו עליהם כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבכרכים (לעיל ב.), וכל זה דווקא אם באים רק ביום י' לעיר ולא באים כבר מהלילה, אבל אם שוהים שם בליל י' - ודאי שדינם כבני העיר למרות שקראו כבר.⁹⁸

ד"ה "ובלבד שיהו משולשין"

התוספות מסכימים לפירוש רש"י (ד"ה "שיהו משולשין") שהכוונה היא שיהיה מראש התפר עד הגיד כמו מהגיד עד לגיד חבירו - בין מלמעלה בין מלמטה. וכן משמע מהגמרא במכות (ט): שפירוש המילה "משולש" הוא מחולק בשווה - שהגמרא שם מביאה לגבי ערי מקלט "ושלשת - שיהו משולשין, שיהא מדרום לחברון כמחברון לשכם, ומחברון לשכם כמשכם לקדש, ומשכם לקדש כמקדש לצפון"

התוספות מביאים שישי מפרשים ש"משולשים" הכוונה שישים את הגיד בתחילה, באמצע, ובסוף (מלשון שלוש) ודוחים פירוש זה.

עמוד ב

ד"ה "שיור התפר הלכה למשה מסיני"

הגמרא אומרת ששיור התפר בספר תורה הלכה למשה מסיני ואז דוחה זאת - שבשיור התפר יש טעם - כדי שלא יקרע.

התוספות לומדים מזה שגם במגילה ובשאר ספרים צריך שיור התפר כדי שלא יקרע.

ד"ה "חוץ מחרש"

התוספות מעירים שלמרות שבדרך כלל שכתוב בש"ס "חרש" הכוונה שלא שומע ולא מדבר ודינו כשוטה, מכל מקום כאן פשוט שמדובר בחרש שאינו שומע אבל מדבר - שהרי הוא קורא את המגילה ופיקח הוא לכל דבריו! אלא שהדיון הוא האם הוא כשר במגילה מצד שלא שומע.

ד"ה "ורבי יהודה מכשיר בקטן"

שאלת התוספות: באיזה קטן נחלקו רבי יהודה וחכמים? אם נאמר שנחלקו בקטן שלא הגיע לחינוך - קשה על רבי יהודה שמכשיר - והלא למדנו בגמרא בראש השנה (כט.) "כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן", וקטן שלא הגיע לחינוך פשוט שאינו מחויב בדבר! ואם נאמר שמדובר בקטן שהגיע לחינוך - קשה על חכמים שפוסלים - והלא כל חיוב המגילה הוא מדרבנן וגם קטן זה חייב מדרבנן - יבוא המחויב מדרבנן ויוציא את המחויב מדרבנן, כמו שראינו בגמרא ברכות (כ:) שבן מברך לאביו ברכת

---

⁹⁸ תוספות הרא"ש הביא בשם ר"י, שאם קראה בעירו ואח"כ הלך לעיר אחרת אפילו עתיד להיות שם בליל י"ד אינו צריך לקרות עמהם המגילה דכיון שקראה בעירו כבר נפטר בכך, ופירושו הגמרא הוא - שאם לא קראה בעירו (כלומר בכפר) והלך מעירו - לא אמרינן שאינו נעשה כבני העיר ויקרא המגילה במקום שהוא שם כדינו ביום הכניסה אפילו בעיר, אלא מכיון שבי"ד יהיה בעיר חייב לעמוד שם גם ביום י"ד ויקרא עמהם כדינם.

המזון – והגמרא מעמידה באופן שהאב אכל שיעור כזית או כביצה שהוא שיעור מדרבנן ובנו שמחויב מדרבנן מוציא אותו ידי חובה!
ועוד קשה: בגמרא בסוכה (לח:) מובא: "מכאן שאם קטן מקרא אותו – עונין (הגדולים) אחריו מה שהוא אומר" שרק כך יוכלו לצאת ידי חובה. וגם כאן נשאל: הלא חיוב ההלל הוא מדרבנן ולמה לא מוציא הקטן את הגדול גם בלי שהגדול יוציא מפיו?

לכן אומרים התוספות שמדובר בקטן שהגיע לחינוך ולמרות זאת חכמים לא מכשירים את הקטן- משום שהקטן הוא "תרי דרבנן"- כלומר: חיובו במצוות באופן כללי הוא מדרבנן, וגם קריאת המגילה היא מדרבנן ולכן לא יכול להוציא את הגדול שהוא "חד דרבנן"- שהרי במצוות הוא חייב מדאורייתא, ורק במגילה הוא חייב מדרבנן. ממילא מיושב – שבגמרא בברכות מדובר באופן שהבן אכל כדי שביעה והאב אכל רק שיעור דרבנן ושניהם נחשבים "חד דרבנן" לעניין זה.⁹⁹
מכל מקום יש להקשות שהגמרא בפסחים (קטז:) אומרת שרב יוסף ורב ששת שהיו סומים אמרו ההגדה בליל פסח והיו מוציאים את הרבים ידי חובתם. והלא לפי המבואר קשה שהרי סומא הוא "תרי דרבנן"- (לשיטתם שסוברים שמצה בזמן הזה דרבנן) וסומא פטור מלומר ההגדה ואיך מוציאים את הרבים שהם "חד דרבנן"?

תשובה: מכל מקום סומא עדיף מקטן שהרי נתחייב כבר מדאורייתא מה שאין כן הקטן.¹⁰⁰

ד"ה "ודילמא רבי יהודה היא"

התוספות מסבירים שהגמרא דוחקת להעמיד את המשנה כרבי יהודה משום שהלכה כמותו- כמו שמובא בגמרא ברכות (טו:)

ד"ה "אלא הא דתניא"

שאלת התוספות: למה הגמרא מדמה בין קריאת שמע לבין ברכת המזון לעניין השמעה לאוזן? בשלמא מגילה דרבנן- יש לומר שתיקנו כעין דאורייתא שצריך להשמיע לאוזנו, אבל ברכת המזון דאורייתא ולא כתוב בה "שמע" ומהיכן אפשר ללמוד שיש בה דין של השמעה לאוזן?

תשובה: יש לומר ש"קים לה" לגמרא שלומדים ברכת המזון מקריאת שמע.¹⁰¹

---

⁹⁹ וכן מיושב מה שהקטן לא מוציא את הגדולים בהלל משום שגם בזה הקטן הוא תרי דרבנן. ועוד יש לומר בזה שגם רבי יהודה מודה- למרות שמכשיר במגילה "תרי דרבנן" להוציא "חד דרבנן", מ"מ זה לפי שהטף ונשים היו בספק דלהרוג ולהשמיד ולפיכך עשאו רבי יהודה כגדול- כדברי התוספות לקמן (כד. ד"ה "אבל אינו פורס על שמע")

¹⁰⁰ ויש לשאול לפי זה מה הדין בנוגע סומא? ומכל מקום הגרעק"א בגיליון הש"ס מפנה למה שכתבו התוספות לקמן כד. ד"ה "מי שלא ראה" לחילוק אחר בין קטן לסומא- שסומא הוא גדול ובר דעת, ולכן מוציא אחרים ידי חובה טפי מקטן.

¹⁰¹ דברי התוספות האלה מוסברים בצורה ברורה יותר במסכת ברכות (טו. ד"ה "אי רבי יוסי").

ד"ה "ולא טובלין ולא מזין אלא ביום"

במשנה מובא שטבילה היא ביום. ההבנה הפשוטה היא שמדובר בטבילת טמאים (טמא מת, זב וכו'), וכן פירש רש"י (ד"ה "טבילה"). **התוספות מקשים**, שהרי במשנה במסכת פרה (פרק יב משנה יא) כתוב: "אבל הוא עצמו (הטמא) טובל בלילה ומזה ביום וכו'". **ומתריצים בשם ר"ת**¹⁰² שיש שתי טבילות: אחת לפני ההזאה כדי לקבל את ההזאה (כמו שמובא בגמרא ביבמות מו: "אין הזאה בלא טבילה") וטבילה זו היא בלילה, וטבילה שניה- לאחר ההזאה ביום. **ראיה:** הגמרא בכריתות (ט.) אומרת שאבותינו בהר סיני לא נכנסו לברית (קבלת התורה) אלא על ידי מילה וטבילה והרצאת דמים. טבילה נלמד ממה שכתוב "ויקח משה חצי הדם ויזרוק על העם"- ואין הזאה בלא טבילה, וע"כ לומר שהעם טבל לפני הזאתו של משה! הזאת פרה אדומה על טמא מת היא במקום אותה הזאה של משה, וממילא מוכח שצריך טבילה לפני ההזאה. כמובן שצריך גם טבילה לאחר ההזאה- שהרי כתוב ב"ספרי" שאם הקדים טבילה להזאה לא עשה כלום- ומוכח שיש טבילה לאחר ההזאה!

מכל מקום קשה- באיזו טבילה מדובר במשנה? אם מדובר בטבילה שלפני ההזאה (וכן משמע מזה שהמשנה מביאה קודם טבילה ואחר כך הזאה)- הרי טבילה זו היא אפילו בלילה, כמו שמבואר לעיל, ואילו הטבילה שבמשנה היא רק ביום! ואם מדובר בטבילה שלאחר ההזאה- גם קשה: הגמרא לומדת שטבילה היא רק ביום על ידי היקש להזאה, והרי אם מדובר בטבילה שלאחר ההזאה- והזאה היא ביום כמו שכתוב "והיזהו הטהור על הטמא ביום השביעי" ע"כ שגם הטבילה היא ביום ולא צריך להיקש! ואין לומר שמכל מקום צריך היקש כדי למעט לילה שלאחריו מטבילה- זה אינו, שכמו שפרש"י (ד"ה "ולא טובלין") שאם לא טבל ביום השביעי יכול לטבול גם בלילה שלאחריו ובכל עת שירצה!

לכן נראה כפירוש ריב"א- שלא מדובר על טבילת אדם אלא על טבילת אזור שהיא רק ביום כמו שמובא במשנה במסכת פרה הנ"ל (פרק יב משנה יא): "טבל את האזור ביום והזה ביום כשר, ביום והזה בלילה בלילה והזה ביום פסול". וכן משמע ממה שכתוב במשנתנו טבילה ואחר כך כתוב הזאה. וכך משמע בירושלמי שדורש את מה שכתוב בפסוק "וטבל והיזה"- להיקש טבילה להזאה והיינו טבילת אזור. **קשה לר"י**- במסכת יומא (פח.) כתוב "הזב והזבה וטמא מת טובלים כדרך ביום הכיפורים, רבי יוסי אומר מן המנחה ולמעלה לא יטבול" כלומר: רבי יוסי אומר שלמרות שעד מנחה יטבול, כדי להתפלל בטהרה, מכל מקום לאחר מנחה לא יטבול- משום שיכול להתפלל נעילה בלילה (במוצאי כיפור) ולטבול לפני כן. מכל מקום פשוט שהטבילה ביום כיפור היא טבילה שלאחר ההזאה- שאם לפני ההזאה איך מותר לטבול? אם משום "טבילה בזמנה מצווה"- מכל מקום ההזאה עצמה היא "שבות" (כמובא בפסחים סה:)- ואיך אפשר לעשותה? ואם תאמר שהיזה מאתמול (ביום השביעי) ועכשיו הוא טובל (ביום השמיני)- הרי זו לא טבילה בזמנה ואינה דוחה את יום הכיפורים!

וצריך לומר- שקיבל ההזאה מקטן.

תשובה נוספת: קיבל הזאה בשוגג.

תשובה נוספת: עבר והיזה, מכל מקום יכול לטבול.

ד"ה "דכתיב וביום השמיני ימול"

הגמרא (שבת קלב.) לומדת שמילה דוחה שבת מזה שכתוב "וביום השמיני ימול בשר ערלתו"- ביום ואפילו בשבת". ועוד לומדת שמצוות מילה היא ביום ולא בלילה מהפסוק "ומבן שמונת ימים".

¹⁰² עיין רעק"א ועיין רש"ש.

התוספות מקשים: איך הגמרא אומרת כאן שלומדים מהפסוק "וביום השמיני ימול" שמצוות מילה היא ביום ולא בלילה?

תשובה: דרך הגמרא להביא את הדרשה היותר פשוטה.¹⁰³

הקשה הרב אפרים: מכאו משמע שמילה היא רק ביום וממילא היא מוגדרת כמצוות עשה שהזמן גרמא. במשנה בקידושין (כט.) מובא שכל מצוות עשה שהזמן גרמן נשים פטורות- וממילא פטורות ממילה (כלומר ואין לאם חיוב למול את בנה). הגמרא שם לומדת מהפסוק (בראשית כא, ד) "וימל אברהם את יצחק בנו וכו' כאשר ציוה אותו אלוקים"- "אותו ולא אותה"- ואשה פטורה ממצוות מילה. ממילא קשה- למה צריך ללמוד מהפסוק ולא מספיק ללמוד מהכלל שכל מצוות עשה שהזמן גרמן נשים פטורות?

תשובה: אם לא הפסוק היינו חושבים שלמרות שאשה פטורה ממצוות עשה שהזמן גרמא זה דווקא ממצוות עשה שאין עליהן חיוב כרת (כמו מצה ושמחה והקהל)¹⁰⁴ אבל מילה שיש בה חיוב כרת וגם נכרתו עליה שלש עשרה בריתות היא תהיה חייבת – קמ"ל. **ועוד אפשר לומר** שהפסוק נצרך למילה שלא בזמנה - שהרי יש מי שאומר שאפשר לעשותה גם בלילה, ולשיטתו צריך פסוק לפטור אשה משום שזו מצווה שאינה תלויה בזמן.¹⁰⁵

ד"ה "מאי שנא"

התוספות מעירים שלפירוש רש"י (ד"ה "ולא טובלין") שמדובר בטבילת אדם שאלת הגמרא כאן היא בפשיטות- למה המשנה מזכירה שומרת יום כנגד יום אחרי שהזכירה כבר את כל חייבי טבילות? ולפי פירוש ריב"א (לעיל בתוד"ה "ולא טובלין") השאלה היא למה המשנה נוקטת דווקא טבילת שומרת יום כנגד יום יותר משאר חייבי טבילות.

עמוד ב

ד"ה "ספירה ביממא היא"

הגמרא בפסחים (פא.) מביאה את שיטת רבי יוסי ש"שומרת יום כנגד יום"¹⁰⁶ מטמאה רק מכאן ולהבא ולא למפרע, משום שסובר שאם התחילה את היום בטהרה – גם אם תראה אחר כך זה לא מצטרף עם ראיית אתמול. והגמרא מקשה שלשיטתו לכאורה אין מציאות של "זבה גדולה" שהרי כל יום ויום היא טומאה בפני עצמה! ועונה הגמרא שאכן מצינו לרבי יוסי "זבה גדולה": או שהיתה שופעת שלשה ימים ברצף, או שראתה בשני ימים בבין השמשות ויש כאן שלשה ימים רצופים. רש"י (שם ד"ה "אי נמי") כתב שאם נצרף לזה את סברת "מקצת היום ככולו" יוצא ספירת לילה היא ספירה, שאם לא- אז הגמרא היתה יכולה לומר שמשכחת לה זבה גדולה אם ראתה בלילות ולא היתה צריכה לנקוט שראתה בבין השמשות!

¹⁰³ (עיין לעיל ג. בתוד"ה "וילן יהושע")

¹⁰⁴ כמוכן שנשים חייבות במצוות אלה כמו שהגמרא בקידושין לד. אומרת, אלא כוונת התוספות לומר שלמרות שבאלו השלש היא חייבת, מכל מקום הגמרא אומרת שאי אפשר ללמוד מהן לשאר מצוות שהזמן גרמן לחייב את הנשים משום שהן שלש כתובים הבאים כאחד ולא מלמדים. ממילא כוונת התוספות היא לומר ששלש מצוות אלה מגדירות מאלו מצוות הנשים פטורות והיינו חושבים שמילה היא חייבת משום שיותר חמורה- קמ"ל הפסוק.

¹⁰⁵ עיין בתוספות בקידושין כט. ד"ה "אותו" שתירצו כמו שתירצו כאן.

¹⁰⁶ מדין תורה יש ימים אצל האשה שנקראים "שבעה ימי נידות"- שלא משנה כמה דם ראתה בהם- כל עוד הפסיקה לראות לפני השקיעה של היום השביעי- טובלת במוצאי שביעי. למחרת מתחילים ימים שבהם היא יכולה להיות "זבה"- באופן שהיא תראה שלשה ימים ברצף היא תיקרא "זבה גדולה" שדינה הוא לשבת שבעה נקיים. באופן שהיא רואה ביום הראשון- הרי יש חשש שהיא תגיע לרצף של שלשה ותהיה זבה גדולה, מאידך, אם היא לא תראה גם למחרת היא תצא מחשש זה. לכן באופן שראתה יום אחד מימי הזיבות- נקראת "שומרת יום כנגד יום" שדינה הוא שצריכה "לשמור" את היום שלאחר ראייתה. באופן שטבלה ביום השימור לאחר שעבר מקצתו ואז ראתה- לשיטת רבי יוסי מטמאה רק מכאן ולהבא ותהיה מחר שומרת יום כנגד יום.

התוספות אומרים שמהגמרא הזו קשה לפירושו שהרי מוכח שספירה היא רק בלילה ולא ביום. **ומסבירים** שמה שהגמרא לא אמרה שלרבי יוסי מצינו זבה גדולה באופן שרואה בלילות- הוא משום שלרבי יוסי סוף היום מועיל לשימור כמו תחילת היום. וכן משמע מהגמרא בנזיר (טז.) שמקשה: היכן מצינו לרבי יוסי זבה גדולה? הלא אם ראתה בתחילת היום- יכולה לשימור את שאר היום! ומוכח כמש"כ התוספות שלרבי יוסי מועיל סוף היום לשימור.

ולפי זה מקשים עוד: הגמרא בנדה (ט.) מביאה את דברי רב, שזבה שביום השלישי לשבעה נקיים ראתה דם ובהמשך היום פסקה מלראות, מונה אותו לשבעה נקיים. הגמרא מקשה: "רב ככותאי אמרה לשמעתייה?!" כלומר: הגמרא (שם לג.) מביאה שהנשים הכותיות (הכותים לא מאמינים בתורה שבעל פה)- ביום שמפסיקות לראות דם, אפילו אם זה באמצע היום- סופרות את אותו היום לשבעה נקיים, ואיך יעלה על הדעת שרב פוסק הלכה כמו הכותיים? (הגמרא מתרצת שכוונתו של רב היא שרק ממחרת יכולה למנות לשבעה נקיים והחידוש בדבריו הוא שגם אם בדקה רק ביום השביעי- טהורה היא, עיי"ש.)

ממילא, אם אכן רבי יוסי סובר ש"מקצת היום ככולו" נאמר גם בסוף היום, ואשה שראתה בתחילת היום- יכולה לשמר את סופו ושיעלה לה למניין, למה הגמרא לא מקשה עליו שאומר דבריו כמו הכותיים?

תשובה: הכותיים אומרים שאפילו מהיום הראשון, באופן שראתה בתחילתו ושימרה את סופו יכולה למנות, מה שאין כן רבי יוסי שמאפשר זאת רק מהיום השביעי לספירה.¹⁰⁷

ד"ה "והא קי"ל דעם צאת הכוכבים ליליא הוא"

שאלת התוספות: אם קי"ל שמיד בצאת הכוכבים נחשב לילה למה נחלקו רבי יהודה ורבי יוסי (שבת לד:) בבין השמשות?

תשובה: גם בשיעור צאת הכוכבים יש חילוק- שיש כוכבים שנראים גם ביום.¹⁰⁸

ד"ה "והיה לנו הלילה למשמר"

שאלת התוספות: הגמרא בברכות (ב:) מביאה מבריייתא זו שצאת הכוכבים הוא בלילה, ואומרת "ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר"- ולמה זה רק זכר? הלא מכאן משמע שזו ראיה גמורה!

תשובה: כאן הראיה היא שצאת הכוכבים הוא לילה, אבל שם הגמרא רצתה ללמוד לגבי קריאת שמע, וקריאת שמע זה לא דין רק של לילה אלא דין של שכיבה – ולמרות שצאת הכוכבים הוא לילה, אין ראיה גמורה שהוא זמן שכיבה לכל אדם- שיש כאלה שלא שוכבים עדיין בזמן זה.

ד"ה "ולוידוי יום הכיפורים דתניא"

הגמרא לומדת שוידוי של יום הכיפורים הוא ביום מהפסוק "וכיפר בעדו ובעד ביתו וכו'" וכפרה היא ביום שנאמר "ביום צוותו", וקשה- שהרי בזמן הוידוי עושים סמיכה על הקרבן, והמשנה כבר אמרה שכל היום כשר לקרבן וממילא גם כל היום כשר לוידוי יום כיפורים!

תשובה: אם לא הפסוק היינו לומדים להיפך- שוידוי זה אינו כל היום וממילא גם הסמיכה אינה כל היום כשאר סמיכות, ולכן צריך להביא פסוק.

¹⁰⁷ עיין עוד בתוספות בפסחים פא. ד"ה "אי נמי".

¹⁰⁸ עיין בתוספות בפסחים ב. ד"ה "והא קיימא לן".

ד"ה "לקמיצה"

התוספות מעירים שמהפסוק "ביום צוותו את בני ישראל וכו'" לא לומדים ששחיטה כל היום, שהרי שחיטה כשרה בזר¹⁰⁹ ואינה עבודה, והפסוק מלמד על עבודה שהרי כתוב "להקריב את קרבניהם וכו'", וכן תנופה והגשה שלפני הקמיצה שלא צריך בהם כהן לא נלמדים מפסוק זה.

ד"ה "כל הלילה כשר לקצירת העומר"

התוספות אומרים בשם ר"ת שאדם ששכח לספור את העומר בלילה לא יברך ביום- כמו שמשמע במשנה זו שכל הלילה כשר לקצירת העומר- דווקא לילה ולא יום. ולמרות שיש סתם משנה במנחות (עא.) "נקצר ביום כשר"- מכל מקום סתם משנה כאן עדיפה שהרי היא מונה כמה הלכות פסוקות. ועוד נראה שגם מי שמכשיר קצירת העומר בדיעבד ביום, מודה הוא לגבי ספירה שאינה ביום משום שכתוב "תמימות" ואין תמימות אם לא שמונה בלילה, וכן כתוב ב"הלכות עצרת".

לעומת זאת בה"ג כתב שמי ששכח לברך בלילה יספור למחרת בלילה בלי ברכה וכן הלכה, אבל אם שכח לילה ויום לא ימנה עוד בברכה שאין כאן "תמימות". ממילא משמע מדבריו שאפשר לספור ביום.¹¹⁰ ואחר שבירך על הספירה אומר "יהי רצון שייבנה בית המקדש וכו'", אבל בשופר ולולב לא אומרים "יהי רצון" זה, משום ששם יש עשייה אבל בספירה יש רק זכר בעלמא.

דף כא

עמוד א

ד"ה "ולחקטר חלבים כל הלילה עד הבוקר"

התוספות מעירים שהקטר חלבים כל הלילה זה דווקא אם נתעכלו האברים קודם חצות- ששלטה בהן האור אבל אם לא משלה בהן האור זמנם עד חצות ותו לא- וכך מבואר במסכת יומא (כ-כ:): בשם רבי יוחנן.

ד"ה "לאתויי אכילת פסחים"

התוספות כותבים שנראה שהלכה כראב"ע:

- (א) סתם משנה כמוהו בפסחים (קכ:): "אין הפסח מטמא את הידיים אחר חצות".
- (ב) סתם משנה כמוהו בזבחים (נו:): "הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות".
- (ג) סתם משנה כמוהו בברכות (ב.) "כל הנאכלים ליום אחד נאכלים עד עלות השחר". והגמרא (שם ט.) מדייקת "ואילו אכילת פסחים לא קתני"- שאכילת פסחים עד חצות ולא עד עלות השחר. ממילא יוצא שצריך למהר ולאכול את האפיקומן בליל פסח קודם חצות, ואפילו מצה של אפיקומן, שהרי חיוב מצה בזמן הזה הוא דאורייתא! מכל מקום בהלל שלאחר האפיקומן אין להחמיר כל כך שהרי הוא מדרבנן.¹¹¹

¹⁰⁹ עיין בגמרא בברכות לא:

¹¹⁰ עיין בהרחבה בזה בתוספות מנחות סו. ד"ה "זכר למקדש", רי"ף (פסחים כז: בדפי הרי"ף) ר"ן (שם כח.) רא"ש (פסחים פרק י סימן מא), טוש"ע סימן פט, יביע אומר (חלק ג חלק או"ח סימן כז), אור לציון חלק א סימן לו.

¹¹¹ עיין תוספות ברכות ט. ד"ה "רבי אלעזר בן עזריה"

פרק שלישי - "הקורא עומד"

דף כא

עמוד א

ד"ה "הקורא. ואין מפטירין בנביא"

שאלת התוספות בשם ר"ת: בגמרא בשבת (כד.) מובא: "אמר רב אחדבוי אמר רב מתנה אמר רב: יום טוב שחל להיות בשבת - המפטיר בנביא במנחה בשבת אינו צריך להזכיר של יום טוב, שאלמלא שבת - אין נביא במנחה ביום טוב" **וקשה:** שבמשנה כאן כתוב שאין מפטירים בנביא במנחה בשבת!

תשובה: מה שכתוב בגמרא שם "המפטיר בנביא במנחה בשבת" - לאו דווקא נביא אלא כתובים.¹¹² וכן מצינו בגמרא שם (קטז): "בנהרדעא פסקי סידרא בכתובים במנחתא דשבת" (היו מפטירים בכתובים) ויש מקומות שנוהגים לעשות כן.¹¹³

עוד מעירים התוספות שהטעם שמפטירים בתענית בתפילת מנחה ולא בשחרית - משום הפסוק: "שמרו משפט ועשו צדקה"¹¹⁴ (ישעיה נו, א) וכן אמרו חז"ל (ברכות ו:): "אגרא דתעניתא צדקתא" ולכן נכון לאומרו בערב אחר שעשו צדקה.

ד"ה "הפותח והחותם בתורה מברך לפניו ולאחריה"

שאלת התוספות: למה כתוב במשנה שלש פעמים "הפותח והחותם בתורה מברך לפניו ולאחריה"¹¹⁵?

תשובה: אם היה כתוב רק לאחר "בשני ובחמישי ובמנחה בשבת" (שיש רק שלשה עולים) שהפותח והחותם בתורה מברך לפניו ולאחריה - היינו חושבים שבזמנים שיש יותר עולים, כל אחד ואחד מברך. וכן אם היה כתוב לאחר "בר"ח ובחולו של מועד" (שיש רק ארבעה עולים) היינו חושבים שבזמנים שיש יותר עולים כל אחד ואחד מברך. לכן כתוב בכולם¹¹⁶.

ד"ה "אלמלא מקרא כתוב"

שאלת התוספות: המילה "אלמלא" מופיעה בש"ס בשתי משמעויות: יש "אלמלא" שפירושו "אילו לא" - כמו כאן שפירושו: "אילו לא היה מקרא כתוב אי אפשר היה לאומרו", וכן "אלמלא אגרות הראשונות" (לעיל יב): שפירושו: אילו לא אגרות הראשונות לא היה נשאר משונאיהן של ישראל שריד ופליט. לעומת זאת יש "אלמלא" שפירושו "אילו היה" - "אמר רב: אלמלא נגדוה לחנניה מישאל ועזריה, פלחו לצלמא" (כתובות לג): שפירושו שאם היו מלקים את חנניה מישאל ועזריה היו משתחוים לצלם.¹¹⁷ וכן "אלמלא אתה לוי פסול אתה מן הדוכן" (לקמן כד): שפירושו: אם היית לוי היית פסול לדוכן. **איך ניתן להבחין?**

תשובה בשם ר"ת: "אלמלא" שמסתיים ב"אלף" פירושו אילו לא, ו"אלמלי" שמסתיים ב"יוד" פירושו אילו היה.

¹¹² וכן כתבו התוספות בשבת (שם ד"ה "שאלמלא") ועיין רש"י שם ד"ה "המפטיר".

¹¹³ מנהג הספרדים ובני עדות המזרח לומר בשבת במנחה לאחר הקריאה בתורה מזמור צב בתהלים (מזמור שיר ליום השבת) ואולי מבוסס על מנהג זה.

¹¹⁴ והפסוק הזה הוא חלק מהפטרת תעניות.

¹¹⁵ לקמן (ע"ב) מובא שהתקנה המקורית היתה שרק העולה הראשון והאחרון מברכים, ולאחר מכן תיקנו שכ"א יברך, עיי"ש.

¹¹⁶ ולפי זה היה אפשר לכתוב רק לאחר שבת ויום טוב ויום כיפור "הפותח והחותם וכו'" והיינו אומרים: אם כשיש הרבה עולים, רק הפותח והחותם מברכים - כשיש פחות לא כל שכן? והיע"ב.

¹¹⁷ עיין תוספות שם ד"ה "אלמלי" שכתבו שאותו צלם לא היה עבודת כוכבים ממש, עיי"ש.

ד"ה "תנא מה שאין כן בתורה"

התוספות מפרשים "מה שאין כן בתורה" - שבתורה אי אפשר לקרוא יותר מאחד. הגמרא (בבא בתרא טו., מנחות ל.) מביאה: "אמר רב גידל אמר רב שמונה פסוקים שבתורה (הכוונה לשמונה פסוקים האחרונים בתורה) יחיד קורא אותן". **רבינו משולם** פירש: שיחיד קורא אותן לבד בלי שהשליח ציבור קורא עמו.

מקשים התוספות: כאן משמע שבימיהם בכלל לא היה קורא השליח ציבור - אלא הקורא לבדו, וגם עכשיו מה שהשליח ציבור קורא זה כדי לא לבייש את מי שאינו יודע!¹¹⁸

לכן מפרשים כמו שפירש רש"י (מנחות ל. ד"ה "יחיד"): יחיד קורא אותן לבדו, ולא יהיו שנים מפסיקים וקוראים באותן שמונה פסוקים, כלומר: שלא יעלו שני עולים לקריאה זו. והסיבה שמתחילים מ"ויעל" - לפי שהוא תחילת הפרשה.¹¹⁹

ד"ה "ובמגילה אפילו עשרה קורין ועשרה מתרגמין"

רש"י (ד"ה "ועשרה") מוחק את הגירסא: "במגילה אפילו עשרה קורין ועשרה מתרגמין" - לפי שאין תרגום לכתובים (וכן ראינו לעיל ג.) **התוספות חולקים עליו** וכותבים שבחינם מחקו: שבוודאי יש תרגום לכתובים, רק שאינו תרגום יהונתן, אלא נעשה מימי התנאים.

ד"ה "כנגד תורה נביאים וכתובים"

שאלת התוספות: כאן הגמרא אומרת שתיקנו שלשה עולים כנגד תורה נביאים וכתובים, ואילו בגמרא לקמן (כג.) מובא שתיקנו שלשה עולים כנגד שלשה שומרי הסף!

תשובה: עיקר התקנה היא כנגד תורה נביאים וכתובים ומה שכתוב בגמרא שם אינו עיקר התקנה. **ראיה:** אם עיקר התקנה היתה כנגד שומרי הסף היה צריך לתקן ארבעה עולים - כנגד "סריס אחד". הסבר: בירושלמי (סנהדרין פרק א הלכה ב) מביא שיש סריס (שר) אחד שיושב ומסרס (מקיים) את ההלכות ומעמידן על עיקרן. ואם עיקר תקנת שלשה עולים היתה כנגד שלשה שומרי הסף - היה צריך לתקן עוד עולה כנגד הסריס, אלא ע"כ לומר שעיקר התקנה היא כנגד תורה נביאים וכתובים.¹²⁰

ד"ה "אין פוחתין מעשרה פסוקים בבהכ"נ"

שאלת התוספות: ביום פורים קוראים פרשת "ויבוא עמלק" ואינה אלא תשעה פסוקים!

תשובה: ביום פורים צריך לקרוא מעניין היום, לכן תיקנו לקרוא פרשת "ויבוא עמלק". ואין לחשוש מכך שפרשה זו אינה אלא תשעה פסוקים - משום שבזה מסתיים העניין. וכיו"ב ראינו לקמן (כג.) שהגמרא

¹¹⁸ עיין רא"ש כאן פרק ג סימן א.

¹¹⁹ כך הגיה והוסיף הרש"ש, ופירושו - בימיהם היו קוראים למסיים התורה מ"ויעל משה", למרות ששמונה הפסוקים מתחילים מ"וימת משה" - לפי ש"ויעל משה" הוא תחילת הפרשה. ויש לשאול על דבריו - שלכאורה היה יכול לומר שלא מתחילים מ"וימת משה" משום שלא מתחילים בדבר לא טוב (כמו שכתב הרמ"א בשו"ע קלח סעיף א) ואפשר לומר שאם כן היה מתחיל מפסוק קודם - "ויאמר ה' וכו'", ועוד אפשר לומר לפי מה שכתב הגרי"ח בשו"ת "רב פעלים" (חלק ד חלק אורח חיים סימן מב) שלא חיישינו לסיים בדבר לא טוב - לפי שיש את הברכה שאחרי (והוא הדין להתחלה משום הברכה שלפני).

¹²⁰ הירושלמי שם מביא את הסריס בהקשר של סנהדרין: למ"ד הוא מצטרף לחשבון שבעים של סנהדרין ולמ"ד מצטרף לחשבון שבעים ואחת, עיי"ש.

אומרת שהקורא בנביא לא יפחות מעשרים ואחת פסוקים, ובכל זאת מפטירים "עולותיכם ספו" שאינה עשרים ואחת פסוקים- משום שבזה הסתיים העניין.

דף כב

עמוד א

ד"ה "אין מתחילין בפרשה פחות מג' פסוקים"

התוספות מסבירים שהטעם שאין מתחילים בפרשה פחות משלשה פסוקים הוא משום הנכנסים- שלא יטעו לומר שזה שלפניו קרא רק שני פסוקים.
שאלת התוספות: לפי המנהג שלנו לקרוא בתעניות פרשת "ויחל" קשה מגמרא זו-ש"ויחל" מתחיל אחרי שני פסוקים מתחילת הפרשה, וכן המפטיר בחול המועד פסח "והקרבתם"- גם מתחיל אחרי שני פסוקים מתחילת הפרשה!¹²¹

תשובה: הפרשיות האלו ידועות לעולם ואין חשש שיטעו בהן. כמו כן בפרשת ראש חודש, שהעולה השלישי קורא עד סוף עניין שבת, למרות שפרשת שבת אין בה אלא שני פסוקים, אין לחוש שהנכנסים יטעו לומר שהשלישי קרא רק שני פסוקים- שהרי הדבר ידוע לעולם. ועוד- שיש להם לחשוב שאם הקורא היה מתחיל מ"וביום השבת" לא היה לו לעצור בסוף הפרשה אלא להמשיך בפרשת ראש חודש שגם היא מדברת באותו עניין.

ד"ה "ואם איתא למאן דאמר דולג לדלוג"

רש"י (ד"ה "למאן דאמר") כתב שהברייתא שהגמרא הביאה לא קשה למי שאומר לפסוק- שהרי כבר קרא ואי אפשר עוד לחזור!

התוספות מקשים: גם מי שאומר לפסוק- מודה שזה נכון לדלוג, אם לא הגזרה משום הנכנסים והיוצאים, וכאן, למרות שאי אפשר לתקן את זה שמי שיצא כבר יחשוב שהבא יקרא רק שני פסוקים, מכל מקום היה להם לתקן שלא יטעו הנכנסים, שרואים שהקורא עכשיו מתחיל שני פסוקים סמוך לסיום לפרשה, לומר שיקרא הקורא רק שני פסוקים- והיה להם לתקן שידלוג חצי פסוק אחורה!

לכן מפרשים שלמי שאומר נפסוק לא קשה- משום שלשיטתו הגמרא תירצה כבר שיש לחלק בין מקום שאפשר למקום שאי אפשר, שבמקום שאפשר- פשוט שלא מפסיקים, אבל למי שאומר לדלוג-קשה!¹²²

ד"ה "שאני התם דאפשר"

שאלת התוספות: איך נהגו העולם בחול המועד סוכות שקורא הרביעי כל מה שקראו העולים שלפניו? והלא לא מתירים לדלוג אלא במקום שאי אפשר!

מכל מקום פשוט שאם קרא אותו שלפני האחרון עד שני פסוקים מסוף הפרשה שבפסח או בעצרת-שהבא אחריו דולג למעלה ולא יקרא פסוקים מהפרשה הבאה- משום שאינו מעניין היום!¹²³

¹²¹ ובעינינו ראינו שאינו כן! אלא "ויחל" מתחיל ארבעה פסוקים לאחר תחילת הפרשה, ו"והקרבתם" מתחיל שלשה פסוקים לאחר תחילת הפרשה. וכן כתב המהרש"א, וכן כתב המגן אברהם סימן קלח סעיף א סק"ב. ובשו"ת מהריל סימן קמט כתב שיש כמה פסקי פרשיות בס"ת של הצרפתים דלא כהרמב"ם.

¹²² ועיין ריטב"א (ד"ה "ואין אנו צריכים") שכתב לקיים גירסת הספרים- וקושיית הגמרא היא על הרישא: "חמישה פסוקים ביחיד"- ובין לרב ובין לשמואל קשה-למה קוראים ביחיד אם אפשר לדלוג או לפסוק? ועונה הגמרא שיש לחלק בין אפשר לאי אפשר. ולכאורה קשה שכבר הגמרא חילקה לעיל בדברי שמואל בין אפשר ללא אפשר וכמו שאמרו התוספות!

¹²³ והראש יוסף כתב שכוונת התוספות היא שכל מה שקוראים בחול המועד סוכות שייך לאותו עניין למרות שלא שייך לאותו היום, ואם כן היה אפשר להוסיף פסוקים ולא לחזור על מה שקראו כבר, בשונה מחג הפסח שאי אפשר

ד"ה "ושאין בהן ביטול מלאכה כגון ראש חדש קורין ארבעה"

שאלת התוספות: הגמרא בחגיגה (חי.) אומרת שבר"ח אמנם יש קורבן מוסף אבל מותר בעשיית מלאכה, וקשה מהברייתא כאן שאומרת שאין ביטול מלאכה בראש חודש-ומותר בעשיית מלאכה!

תשובה: ודאי שר"ח מותר בעשיית מלאכה לאנשים, אבל נשים אסורות בעשיית מלאכה לפי שלא פרקו נזמיהן במעשה העגל.¹²⁴

ד"ה "ולרב אשי מתני' מני לא תנא קמא ולא רבי יוסי וכו'"

שאלת התוספות: למה הגמרא מניחה שלשיטת רב אשי התנא של משנתנו לא יכול להיות רבי יוסי? הרי היה אפשר להסביר את דברי רבי יוסי שלעולם קוראים בתשעה באב שלשה עולים והרביעי הוא המפטיר!

תשובה: כמו שלת"ק אי אפשר לומר שהמפטיר הוא הרביעי- שהרי הוא מחלק בין תשעה באב שחל בשני וחמישי לבין תשעה באב שחל בימים שלישי ורביעי: שבימים שלישי ורביעי יש רק עולה אחד והוא המפטיר- וזה פחות עולים משני וחמישי "רגילים" שאינם תשעה באב, וע"כ שלא מחמיר בתשעה באב שחל בשני וחמישי שיקראו ארבעה, ורק מוסיף את ההפטרה- באותו אופן צריך לומר שלרבי יוסי המפטיר הוא אחד מהשלושה- שהרי הוא חולק על ת"ק רק לעניין זה שאין הבדל בין הימים שתשעה באב חל בהם, שלעולם עולים שלשה ומפטיר אחד, ומכל מקום מודה שאינם חמורים יותר משני וחמישי רגילים.

ד"ה "ואיבעית אימא רב פישוט ידיים ורגלים הוא דעבד כדעולא"

בברייתא מובא שרב הגיע לבבל בתענית ציבור ולא עשה נפילת אפיים, למרות שכל הציבור כן עשה. הגמרא שואלת למה לא עשה רב נפילת אפיים? ועונה כמה תשובות:

לישנא קמא: הרצפה במקומו של רב היתה רצפת אבנים שאסור לעשות עליה נפילת אפיים.

לישנא בתרא: רב היה נוהג לעשות פישוט ידיים ורגלים בנפילת אפיים, וזה אסור לעשות ברצפת אבנים.¹²⁵

שאלת התוספות: וכי ללישנא קמא לא היה ידוע שאפשר לתרץ שרב היה עושה פישוט ידיים ורגלים? ואיך העלה על דעתו שיהא אסור בלי פישוט ידיים ורגליים?

תשובה: לישנא קמא היה סבור שבלי פישוט ידיים ורגליים אסור מכל מקום מדרבנן, ולכן אמר בפשיטות שהסיבה היא שלא נפל על אפיו היא משום שהיה מדובר ברצפת אבנים, אבל ללישנא בתרא אין איסור אפילו מדרבנן- לכן הוצרך לומר שרב עשה פישוט ידיים ורגליים שאסור מהתורה על ריצפת אבנים. **מכל מקום קשה-** שיוצא לפי זה שללישנא קמא יש איסור דרבנן גם בלי פישוט ידיים ורגליים ואיך אנו עושים נפילת אפיים בבתי כנסיות שלנו שיש בהם ריצפת אבנים?

להוסיף פסוקים שאינם מן העניין. ומכל מקום הש"ע בסימן קלז סעיף ו כתב שבפרי חזק אי אפשר להוסיף עוד פסוקים וע"כ שלא סובר כהתוספות אלא כדברי הרד"א (שהובא בבית יוסף בסימן הנ"ל), שאי אפשר להוסיף פסוקים מיום אחר.

¹²⁴ וכך כתב רש"י (ד"ה "ראשי חודשים" עיי"ש). ומכל מקום קצת קשה- שלפי זה למה מוסיפים עוד עולה מהסיבה שאין ביטול מלאכה? הרי האנשים שמגיעים לבית הכנסת גם הולכים לעבודתם אחר כך ומתאחרים בגלל העולה הנוסף, מה שאין כן הנשים שלא מגיעות לבית הכנסת!

¹²⁵ תשובה נוספת של הגמרא היא "אדם חשוב שאני".

תשובה: בנפילת אפיים לא נופלים על אפיהם ממש אלא "מצלי אצלו" כלומר מטים הצידה ולכן מותר כמו שמשמע מהגמרא בסמוך (מובא גם בברכות לד:) שאומרת שאביי ורבא היו עושים כך.¹²⁶

ד"ה "אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו"

התוספות מביאים בשם הירושלמי (תענית פרק ב הלכה ו) שמה שאדם חשוב אסור ליפול על פניו הוא דווקא שמתפלל בשביל הציבור אבל בינו לבין עצמו מותר.¹²⁷

ד"ה "קידה על אפים"

התוספות מעירים שהפסוק שהגמרא מביאה אינו המקור לכך שקידה על אפיים-שהרי יש פסוק אחר: "אפים ארץ ישתחו לך" (ישעיה מט, כג) שממנו היה יכול להשתמע שהשתחויה זה על אפיים! אלא שהתנא קיבל מרבן שגבי קידה שייך לשון אפיים¹²⁸

דף כג

עמוד א

ד"ה "הני שלשה וחמשה כנגד מי"

התוספות מעירים שהגמרא לא שאלה כנגד מי תיקנו ששה עולים ביום כיפור- עד לקמן בהמשך. **ומקשים:** למה הגמרא לא שאלה על ארבעה של ראש חודש וחול המועד? **תשובה:** היה ברור לגמרא שזה שיש מוסף בראש חודש וחול המועד- זה טעם מספיק כדי להוסיף עוד עולה אחד. ומכל מקום היתה צריכה למצוא מקור לחמישה של יום טוב ששה של יום כיפור ושבעה של שבת- שזוה שאסורים במלאכה (יום טוב) וענוש כרת (יום כיפור) וסקילה (שבת) אינו טעם מספיק להוספת עולים.¹²⁹

ד"ה "שבעה רואי פני המלך"

רש"י (ד"ה "חמישה") פירש שמדובר בשרי המלך אחשוורוש. **התוספות מקשים עליו**- שלא מסתבר לומר שחכמים יתקנו עליות לתורה כנגד ענייניו של אותו רשע. **לכן פירש ר"ת:** "שבעה אנשים מרואי פני המלך"-בספר ירמיה (פרק נב פסוק כה), ובספר מלכים ב (פרק כה פסוק יט) כתוב: "חמישה אנשים מרואי פני המלך". הירושלמי (סנהדרין פרק א הלכה ב) מפרש שהשניים שלא הוזכרו הם סופרי הדיינים.

ד"ה "אמר יעקב"

התוספות אומרים שהגירסא הנכונה היא "יעקב מצעה" ולא "יעקב מינאה" שאם יעקב המדובר היה מין לא היה עורך הגמרא מזכירו בשמו שהרי כתוב (משלי י, ז): "ושם רשעים ירקב"¹³⁰ (אלא היה כתוב "ההוא מינאה").

¹²⁶ עיין עוד ברא"ש פרק ג סימן ד

¹²⁷ הרא"ש (שם) כתב שהטעם הוא שבציבור כסיפא ליה מילתא משום שהציבור מהרהר עליו שאינו הגון ואינו ראוי להיענות.

¹²⁸ והפסוק הוא אסמכתא- כך כתבו התוספות בברכות לד: ד"ה "קידה"

¹²⁹ לפי זה מובנים דברי הפתיחה של התוספות- שבאמת היה מקום לומר שאין צורך לשאול על ששה של יום כיפור- ועל זה אומרים התוספות שהיא כן שואלת לקמן.

¹³⁰ מה שכתוב "שם רשעים ירקב"- הגמרא ביומא (לה:): לומדת שלא קוראים על שם של רשעים, כמו שכתבו התוספות לעיל (י: ד"ה "רבה") שאין לגרוס "רבה בר עפרון" כי עפרון היה רשע (בבא מציעא פז). ולא היו קוראים בשמו. לפי זה לכאורה מה שכתבו התוספות כאן אינו עניין ל"שם רשעים ירקב". ואולי הם שני עניינים.

ד"ה "חד אמר עולה וחד אמר אין עולה"

התוספות פוסקים בשם ר"ת הלכה שמפטיר עולה למניין שבעה ולכן המנהג בתעניות ובתשעה באב שהעולה שלישי הוא המפטיר, וכן המנהג גם במנחה של יום כיפור. אבל בשחרית של שבת, יום טוב, ויום הכיפורים אין המנהג כן - אלא המפטיר לא עולה למניין שבעה ולכן הוא עולה שמיני. זאת משום שמותר להוסיף על חובת היום - כמו שהמשנה לעיל (כא.) אומרת, ולכן עדיף לעשות המנהג אליבא דכולי עלמא: שגם למי שאומר "אין עולה" מנהגינו נכון - שמוסיפים אותו כעולה שמיני וגם למ"ד עולה - מכל מקום אין לחוש שהרי מותר להוסיף. ולמרות שהגמרא לקמן מביאה שאם חל שבת "שקלים" בפרשת "תצווה" - קוראים ששה בפרשת תצווה ואחד בכי תשא (שקלים), ומשמע שהמפטיר הוא השביעי ולא השמיני ולא כמנהגינו, מכל מקום נהגו עכשיו לקרוא למפטיר שמיני כדי לקיים את המנהג.

חזן שטעה וסיים את כל הפרשה עם שבעה עולים בלבד - יחזור המפטיר ויקרא מה שקרא השביעי.¹³¹

ובאופן שקרא את כל העולים אבל לא קרא בחובת היום יוציא שוב ספר תורה ויקרא עוד עולה בחובת היום (והעולה הקודם כמי שאינו) אבל בשבת חנוכה או ר"ח טבת אם לא קראו בעניין חנוכה לא מעכב שהרי הגמרא אומרת לקמן (כט:): "אין משגיחין בחנוכה"

ימים שיש בהם קרבן מוסף (ר"ח, חול המועד, יום טוב, שבת וכיפור) החזן גומר הקדיש (כלומר אומר קדיש בתקבל) לפני הוצאת ספר תורה, אבל בימים שאין קרבן מוסף אינו גומר הקדיש לפני הוצאת ס"ת. בשבת לא יקרא פחות מעשרים ואחת פסוקים¹³² לשבעה בני אדם - כל אחד שלשה פסוקים, ובמנחה בשבת ובשני וחמישי - לא יפחת מעשרה פסוקים, ואם פחת - יחזור ויקרא.¹³³

ד"ה "כיון דמשום כבוד תורה הוא כנגדו נמי לא בעי"

שאלת התוספות: מנהגינו הוא שהמפטיר חוזר וקורא פסוקים מסוף הפרשה ולא קורא פסוקים חדשים. ממילא לא מובן לפי זה מה שהגמרא אומרת - שמה שלא תיקנו כנגד המפטיר פסוקים מבניא זה משום שקריאתו בתורה היא רק משום כבוד התורה, שהיתה יכולה לומר שמה שלא תיקנו כנגדו פסוקים זה משום שהוא לא קורא פסוקים חדשים! **תשובה:** מכאן יש להוכיח שבימי התנאים המפטיר כן היה קורא

¹³¹ תוקן לפי הגהות הב"ח אות ב. אבל בשו"ת חתם סופר (חלק א חלק אורח חיים סימן קסט) כתב שכוונת התוספות להשמיענו שני דינים: אחד - שאם קראו בשבת את כל הפרשה עם ששה קרואים בלבד - צריכים לחזור ולקרוא עם עולה שביעי ויקרא את סוף הפרשה. (ומדובר בימי התלמוד שהיו עולים ששה ומפטיר) דין שני - אם ביום טוב קראו חמישה עולים - אבל לא את כל חובת היום - צריכים לחזור ולקרוא. ממילא רואים שבשבת ההקפדה היא על מניין העולים ולא על הסדר ואילו ביום טוב ההקפדה היא גם על סדר הקריאה. ויוצא מזה שבשבת אם קראו שבעה עולים - למרות שלא סיימו את כל הפרשה יצאו ידי חובה. ולמרות שמבואר בגמרא שכבר בימיהם היתה חלוקה לפרשות השבוע כפי שהיא בימינו - מכל מקום הרי לקמן (כט:): מובא שבני מערבא היו מסיימים את התורה אחת לשלוש שנים וממילא משמע שהחלוקה לפרשות אינה מעכבת. והיה נראה לי להעיר על מה שכתב שדברי התוספות אמורים על ימי התלמוד - הרי כבר בתחילת דבריהם כתבו על ימי התלמוד ושוב כתבו שהשתנה המנהג, ודוחק לומר שחזרו לדבר על ימי התלמוד. בפרט שמלשונם משמע שבאים להורות הלכה! אלא שבעיון נוסף ע"כ לומר כדבריו - שאם מדברים על המנהג שהיה בימיהם ולא בימי התלמוד - למה כתבו ש"טעה החזן" וסיים הפרשה עם השביעי? הלא ככה צריך לעשות לכתחילה! וא"ת שסוברים שהמפטיר קורא קריאה חדשה ולא חוזר על מה שקראו כבר - זה אינו - שהרי בדיבור הבא כותבים במפורש שאנו נוהגין שהמפטיר חוזר וקורא מה שקראו הראשונים. ואדרבא - על הב"ח לכאורה קשה שכתב שכוונתם היא לעולה השמיני שיחזור ויקרא מה שקרא השביעי - מאי טעות איכא? והיע"ב.

¹³² לכאורה קשה שהרי הפרשה הכי קצרה בתורה היא פרשת "וילך" שהיא היא שלשים פסוקים. ובאופן שקרא עשרים ואחת פסוקים לא יצא ידי חובה - שלמרות שהעלה את מספר העולים הנחוץ - מכל מקום לא סיים את הפרשה ואיך יצא ידי חובה? ואולי לפי מה שכתוב בהערה הקודמת לפי החתם סופר יתבאר על נכון.

¹³³ ועיין לעיל כא: בתוד"ה "אין פוחתין" שכתבו שאם מסתיים העניין בפחות שפיר דמי. ועיין עוד טוש"ע אורח חיים סימן קלז סעיפים א, ד.

פסוקים חדשים. וכן משמע מדברי הגמרא בהמשך - שלמ"ד מפטיר עולה למניין שבעה - תיקנו כנגדו שלשה פסוקים וע"כ שהוא קורא פסוקים חדשים.

וממילא מקשים התוספות: למה אנחנו לא נוהגים כך - וקוראים למפטיר פסוקים שכבר קראו?

תשובה: בימי החכמים לא היו אומרים קדיש בין אותן שקראו קודם המפטיר והמפטיר, ולכן היה המפטיר מסיים את הפרשה. אבל אחר שנסדר הש"ס ותקנו לומר קדיש בין אותם שבעה עולים לבין המפטיר להודיע שאינו ממנין השבעה (כמו שתקנו לומר "ברוך ה' לעולם אמן ואמן" ו"יראו עינינו"¹³⁴ אחר "השכיבנו" שלא היו אומרים בימי התנאים - והם תקנוהו להודיע שתפלת ערבית רשות¹³⁵)

הר"ר אליהו הנהיג את בני עירו שאפילו כשמוציאים שני ספרי תורה או שלשה - המפטיר חוזר וקורא ממה שקראו הראשונים, וכן הנהיג רבינו **משולם** וכן נוהגין עכשיו בכל צרפת ושינו את מנהג רש"י ורבותיו ור"ת.

שאלה נוספת: למה לא מוציאים שני ס"ת בשבת וקוראים בשני בקרבן מוסף של שבת?

תשובה: פרשת קרבן מוסף של שבת אינה אלא שני פסוקים. ולהוסיף פסוקים מהפרשיות שלפני ואחרי אי אפשר - שאינם מעניין היום¹³⁶

תשובה נוספת: הרי המפטיר תמיד קורא הפטרה שקשורה לפרשה שבספר תורה השני. ואם כן היו כל הפטרות מעניין אחד-עניין שבת.

תשובה נוספת: בס"ת השני קוראים רק בקרבנות שבאים לכפרה כמו שהגמרא אומרת לקמן (לא). שנחשב כאילו הקריבום - אבל קרבנות שבת אינם באים לכפרה.

עמוד ב

ד"ה "לא שנו אלא במקום שאין מתרגמין"

התוספות אומרים שמה שאנו לא מתרגמים הפטרות שבכל ימות השנה - משום שאנו סומכים על דברי הגמרא "לא שנו אלא במקום שאין מתרגמין"

ד"ה "אין פורסין על שמע פחות מעשרה"

התוספות מביאים בשם הירושלמי (פרד ד הלכה ד): "אין פורסין את שמע פחות מעשרה, התחילו בעשרה והלכו להן מקצתן גומר וכו' ועל היוצאים הוא אומר ועוזבי ה יכלו"¹³⁷ ולומדים מזה מצד אחד שאפשר להמשיך בפחות מעשרה, אבל מצד שני כמובן שאסור לצאת.

¹³⁴ עיין בתוספות ברכות ב. ד"ה "מברך".

¹³⁵ עיין בתוספות ברכות ד: ד"ה "דאמר רבי יוחנן" ושם כו. ד"ה "טעה" ושם כז: ד"ה "הלכה" ושם ל: ד"ה "לפי".

¹³⁶ ולכאורה קשה דבשלמא אחרי לא הוי מעניינו של יום שהרי מדבר בעניין פסח ולא בעניין ראש חודש, אבל לפני- מדבר בעניין קרבן התמיד ולמה זה לא מעניין היום? ושוב ראיתי שכן הקשה בהגהות המרדכי (פרק בני העיר רמז תתלא). והב"ח בסימן רפג כתב לתרץ שתקנת הגאונים היתה שהמפטיר יקרא בחובת היום בלבד, ובר"ח שחל בחול - אמנם שלשה הראשונים קוראים בפרשת התמיד ובפרשת שבת, אבל הרביעי קורא בפרשת ר"ח, ממילא לא שייך לומר שהמפטיר בשבת יקרא דבר שאינו קשור לחובת היום. ובלבוש (שם) כתב לחלק בין פרשת ראש חודש שיש בעיקרה יותר משלשה פסוקים וראויה להוצאת ספר בפני עצמה, אפשר לצרף אליה פסוקים אחרים, מה שאין כן פרשת שבת שאין בה כי אם שני פסוקים ולא ראויה להוצאת ספר בפני עצמה - לא שייך לצרף לה פסוקים.

¹³⁷ הציטוט המלא מהירושלמי: "אין פורסין את שמע פחות מעשרה התחילו בעשרה והלכו להן מקצתן גומר, אין עוברין לפני התיבה פחות מעשרה, התחילו בעשרה והלכו להן מקצתן גומר, אין נושאים את כפיהן פחות מעשרה התחילו בעשרה ויצאו להן מקצתן גומר, אין קוראים בתורה פחות מעשרה התחילו בעשרה ויצאו להן מקצתן גומר, אין מפטירין בנביא פחות מעשרה התחילו בעשרה ויצאו להם מקצתן גומר ועל כולם הוא אומר ועוזבי ה' יכלו"

ד"ה "ואין פורסין על שמע"

רש"י פירש ש"פורסים על שמע" הכוונה היא שאם לאחר שהתפללו הציבור באו אנשים לבית הכנסת ורוצים לומר קדיש וברכו- צריכים עשרה.¹³⁸ ר"ת פירש שבשבעה שלא התפללו שמצטרפים עם שלשה שהתפללו מספיק. וכך משמע מהברייתא במסכת סופרים (פרק י הלכה לז): "רבותינו שבמערב אומרים בשבעה ונותנים טעם לדבריהם דכתיב "בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה", (כלומר שיש שבע תיבות בפסוק זה) ויש אומרים אפילו בששה, שברכו ששי הוא" עכ"ל הברייתא. ר"ת כתב בספר הישר שבחמישה מספיק- שיש חמש תיבות בפסוק עד המילה "ברכו". לתוספות נראה שגם בשלושה מספיק- והפסוק מתפרש "בפרוע פרעות בישראל" מכיוון שלא עשו מה שמוטל עליהם לעשות- אז יתנדב העם לברך את ה', ועד המילה "בהתנדב" יש שלוש תיבות. ובמחזור ויטרי תלמידו של רש"י פירש משמו שגם בשביל אחד שלא שמע אפשר לפרוס על שמע ואפילו אותם ששמעו כבר יכולים להוציא את זה שלא שמע. ראייה: אנו רואים ששליח ציבור- למרות שהתפלל בלחש חוזר ומתפלל להוציא את הציבור ידי חובה, ואע"פ שכולנו בקיאים. התוספות דוחים ראייה זו- שבתפילת שמונה עשרה דין הוא להתפלל קודם כל בלחש- שאם היה מתפלל מתחילה בקול רם – שמא לא יכוונו הציבור להגיע עם הש"צ לקדושה ולמודים. מכל מקום התוספות אומרים שר"ת לא היה רוצה לעשות אפילו לעצמו- כלומר לא היה רוצה שיפרסו על שמע בשבילו.

ד"ה "ואמר ר' יצחק א"ר יוחנן ברכת אבלים בעשרה"

התוספות מביאים בשם ר"י שברכת אבלים המדוברת כאן אינה בברכת המזון- שהרי לא היתה ברחובה של עיר כמו שהגמרא אומרת בכתובות (ח:): אלא מדובר בברכות שהיו אומרים ברחוב העיר במעמדות שהיו עושים לנחם את האבלים. בברכה זו צריך עשרה ואין אבלים מן המניין. אבל בברכת אבלים שמוסיפים בברכת המזון מספיק שלשה והאבל עצמו מצטרף.¹³⁹

ד"ה "עשרה כהנים כו"

שאלת התוספות: למה לא מצריכים בפדיון קרקעות אחד עשר כהנים- שהרי אין בית דין שקול (משנה בסנהדרין ב:) בכל דבר שתלוי בשיקול הדעת!¹⁴⁰

ד"ה "ואדם מי קדוש"

רש"י (סנהדרין טו.)¹⁴¹ פירש את שאלת הגמרא- וכי אדם נמכר בשוק כעבד ואפשר להקדיש דמיו?

התוספות מקשים שלפי זה הגמרא היתה יכולה לענות שמדובר בעבד כנעני שיכול אדם להקדישו כמו שמובא בברייתא במסכת גיטין (לח:): "אך כל חרם אשר יחרם וכו' מאדם ובהמה ומשדה אחוזתו- מאדם" אלו עבדיו ושפחותיו הכנענים"

ומיישבים- אם היה מדובר בעבד כנעני לא היה צריך עשרה בפדיונו אלא היה מספיק שלשה, כמו שמובא בירושלמי (פרק ד הלכה ד) שאומר שלא מכריזים על עבדים שעומדים למכירה מחשש שמא יברחו. הירושלמי מוכיח מזה שאין נמכרים בעשרה אלא בשלושה כי אם היו נמכרים בעשרה- זו כבר הכרזה! אלא ע"כ שנמכרים בשלושה.

ומכל מקום יש לשאול- שמא הירושלמי הנ"ל מדבר בדין דרבנן- שחכמים תיקנו שימכר בשלושה, אבל מהתורה צריך עשרה, וממילא חוזרת השאלה: שכשהגמרא מקשה "אדם מי קדוש" יכולה לענות שמדובר בעבד כנעני שמדאורייתא צריך עשרה! תשובה: פשוט לגמרא שהמשנה מביאה את הדין למעשה- ואם

¹³⁸ ברש"י לפנינו (ד"ה "אין פורסין") מובא שהכוונה היא למניין אנשים שבאו לאחר קריאת שמע- עומד אחד ואומר קדיש וברכו וברכה ראשונה שבקריאת שמע. מכל מקום אין כל כך נפ"מ להמשך דברי התוספות.

¹³⁹ עיין בתוספות כתובות ח: ד"ה "כי תניא" שכתבו בסוף הדיבור שברכת אבלים שברכת המזון צריכה עשרה.

¹⁴⁰ וכן הקשו בערכין יט: ד"ה "או דילמא".

¹⁴¹ לפנינו לא נמצא רש"י כזה.

היה מדובר בעבד כנעני הרי הוא נמכר בשלשה!
תשובה נוספת: למקשן היה פשוט שאם במשנה היה מדובר בעבד היה צריך לשנות: "הקרקעות והעבדים
תשעה וכהן" כמו שבכל מקום "הקרקעות והעבדים".¹⁴²

ד"ה "שמין אותו כעבד ועבד איתקש לקרקעות דכתיב והתנחלתם אותם וגו'"

התוספות מעירים שמשמע מהגמרא שעבד עברי הוקש לקרקעות וכן משמע מהגמרא בקידושין (ז.):
הגמרא שם מביאה שרבא שאל מהו הדין באשה שאמרה לאיש "הילך מנה ואתקדש אני לך"? מר זוטרא
אמר מקודשת. רב אשי הקשה עליו: במשנה (שם כו.) מובא שנכסים שיש להם אחריות (כמו קרקעות-
שבאופן שאדם לווה כסף- המלווה יכול לסמוך על כך שאם לא יחזיר לו יפרע לו מקרקעותיו) נקנים עם
נכסים שאין להם אחריות (כמו מטלטלין). כלומר: מי שקנה קרקע מחבירו יכול גם לקנות אגב הקרקע
מטלטלין. ולפי דברי מר זוטרא יוצא הפוך- שהאשה נקנית אגב הכסף!
רש"י (שם ז. ד"ה "שיש להן אחריות") הסביר שרב אשי מגדיר אשה כ"נכסים שיש להם אחריות"
משום שאדם הוקש לקרקעות.

התוספות מקשים: ההיקש בין עבד לקרקעות הוא דווקא בעבד כנעני¹⁴³ כמו שכתוב בפסוק: "והתנחלתם
אותם לבניכם אחרים לרשת אחוזה לעולם בהם תעבודו" שבוודאי מדבר על עבד כנעני¹⁴⁴

ולמרות שאפשר לתרץ את הגמרא בקידושין¹⁴⁵ מכל מקום על הגמרא כאן קשה!

דף כד

עמוד א

ד"ה "ובנביא שלשה"

התוספות מעירים שעכשיו לא נוהגים להקרות למתורגמן אפילו בנביא אלא פסוק אחד כדי שלא יבוא
לטעות. ורק בתחילת ההפטרה מקרים לו שלשה פסוקים כדי להודיע שכך היא ההלכה ומה שיקרא מעתה
והלאה פסוק אחד אינו אלא כדי שלא יטעה.¹⁴⁶

ד"ה "ואם היו שלשתן של שלש פרשיות קורין אחד אחד"

שאלת התוספות: קשה על מה שאנו מתרגמים "ויאמר יהושע אל העם וכו'" (יהושע ג) ומקרים
למתורגמן שלשה פסוקים ביחד למרות שיש פרשה באמצע!

¹⁴² התוספות בסנהדרין טו. הוסיפו עוד שני תירוצים:

(א) "אדם" - לא משמע עבד.

(ב) שאלת הגמרא היא לפי שיטת רב (גיטין לח:) שסובר שהמקדיש עבדו יצא לחירות וממילא לא שייך לומר
שהגמרא היתה יכולה לענות שמדובר בעבד.

¹⁴³ ובאמת שרש"י בקידושין מדבר אפילו על אדם שאינו עבד- מכל מקום כוונת התוספות להקשות שההיקש מדבר
רק על עבד כנעני ולא על עבד עברי או בן חורין.

¹⁴⁴ שרק עליו נאמר "לעולם בהם תעבודו" אבל בעבד עברי כתוב: "בשביעית יצא לחופשי חינם"

¹⁴⁵ כפי שתירצו התוספות שם (ד"ה "אם כן") שכשהגמרא קוראת לאשה "נכסים שיש להם אחריות" הוא לאו
דווקא אלא כוונת הגמרא להקשות שלא מצינו מטלטלין נקנים אגב מטלטלין אחרים אלא רק אגב קרקעות. ובתירוץ
שני אמרו שכוונת הגמרא היא שאם אשה נקנית אגב הכסף- נמצא שגם קרקעות נקנים אגב כסף - שהרי כל קנין
אשה למדנו מקנין שדה ("קיהה" "קיהה" משדה עפרון) ואם שדה לא נקנה אגב הכסף אז מניין שאשה כן?

¹⁴⁶ ועיין לעיל כא: ברש"י ד"ה ובנביא" שכתב שלא כל כך מקפידים על התרגום של הנביא כי אינו מביא מצוות
ולכן לא מקפידים ששניים יתרגמו. ואולי יש לחלק.

עוד מעירים שמה שאנו מתרגמים ההפטרות של פסח ועצרת ולא של שאר ימים טובים זה משום שהם מדברות על הנס- כדי לפרסם את הנס, וכן במתן תורה כדי לפרסם את הנס.

ד"ה "אבל אינו פורס על שמע"

התוספות מעירים שאפילו רבי יהודה שהכשיר לעיל (יט:) קטן בקריאת מגילה למרות שהוא "תרי דרבנן" מול "חד דרבנן" – מודה שקטן לא יכול לפרוס על שמע, שדווקא במגילה, שגם הטף והנשים היו בגזרת המן והם היו באותו הנס, שייך שקטן יקרא, אבל בעלמא מודה רבי יהודה שלא מוציא "תרי דרבנן" מי שהוא "חד דרבנן".

ד"ה "פוחח"

רש"י (ד"ה "פוחח") פירש שפוחח הוא שכרעיו (רגליו) נראים, ומביא אסמכתא לדבריו: בפסוק בישעיהו (כ,ד) כתוב: "ערום ויחף" והתרגום שלו "ערטילאי ופחח". וממילא יחף היינו פוחח. התוספות חולקים עליו- שבתרגום על המילים "ערום ויחף" כתוב "פחחין ויחפין" ויוצא שפוחח היינו ערום!¹⁴⁷ וכן פירש הרי"ף (טו. בדפי הרי"ף) שפוחח הוא אחד שלובש בגדים קרועים, וכך משמע מהגמרא בקידושין.¹⁴⁸

ד"ה "ואינו עובר לפני התיבה"

במשנה מובא שקטן לא עובר לפני התיבה, ומשמע שגדול כן עובר. לכן התוספות מקשים: במסכת חולין (כד:) מובא: "נתמלא זקנו ראוי ליעשות שליח ציבור ולירד לפני התיבה ולישא את כפיו" ומשמע שגם גדול, כל עוד לא נתמלא זקנו אינו עובר לפני התיבה! תשובה: הגמרא בחולין מדברת על תעניות ציבור כמו שכתוב במשנה בתענית (טו.): "אין מורידים לפני התיבה אלא זקן ורגיל". אבל שלא בתעניות- גם גדול שלא נתמלא זקנו ראוי לעבור לפני התיבה. כמו כן מה שכתוב "נתמלא זקנו ראוי להיות ש"ץ" הכוונה להיות ש"ץ קבוע אבל באקראי בעלמא מותר משהביא שתי שערות ועדיין לא נתמלא זקנו.¹⁴⁹ (ודוחים פירוש רש"י (שם ד"ה "שליח ציבור") שפירש שמדובר שם בתקיעת שופר ולהיות פרנס על הציבור ולהלקות ולגדות).

ד"ה "ואין נושא כפיו"

במשנה מובא שקטן לא נושא כפיו, ומשמע שגדול כן נושא כפיו. לכן התוספות מקשים: במסכת חולין (כד:) מובא: "נתמלא זקנו ראוי ליעשות שליח ציבור ולירד לפני התיבה ולישא את כפיו" ומשמע שגם גדול, כל עוד לא נתמלא זקנו אינו נושא את כפיו!

---

¹⁴⁷ גם ה"ר"ן (טו. בדפי הרי"ף) הקשה על רש"י- שבמשנה לקמן עמוד ב מובא "האומר איני עובר לפני התיבה בסנדל אף יחף לא יעבור" (חיישינן שמא נזרקה בו מינות) ומשמע שאדם אחר כן יכול לעבור לפני התיבה יחף! ובראש יוסף תירץ שיחף לאו דווקא, אלא מלובש באנפליאות בגד כמו אנו מלובשים, רק בסנדל אין רוצה לעבור, וע"ז אמרו "יחף"- בלא סנדל. וכן הקשה הטורי אבן על רש"י שלקמן עמוד ב ד"ה "קטן פוחח" כתב שהטעם שפוחח אסור הוא מצד לא יראה בכ ערוות דבר ואם הכוונה ליחף – מאי ערווה איכא? ומכל מקום דברי רש"י הלא הם כתובים במסכת סופרים פרק יד הלכה יב שפוחח הוא שכרעיו נראים. ועיין עוד בב"ח.

¹⁴⁸ לא ידעתי למה כיוונו בזה. והרש"ש כתב שיש להגיה במקום "פרק קמא דקידושין"- "בירושלמי סוף מועד קטן". ושם (פרק ג הלכה ז) מובא שמי שאין לו מקום בבגד לקרוע על מתו- "נעשה כפוחח" כלומר כאיש ערום שאין לו בגד לקרוע.

¹⁴⁹ וקצת משמע מהתוספות שמדובר בשני אופנים: שליח ציבור קבוע צריך שיתמלא זקנו, וכן שליח ציבור בתעניות. מכל מקום המהרש"א כתב שמהתוספות בחולין (שם ד"ה "נתמלא") ובסוכה (מב. ד"ה "היודע לפרוס") משמע שהוא עניין אחד- שהש"ץ הקבוע הוא המתפלל בתעניות.

ועוד קשה - שבמסכת סוכה (מב.) מובא "קטן היודע לישא כפיו חולקין לו תרומה בגורן" ומשמע שאפילו קטן ממש¹⁵⁰ שעוד לא הביא שתי שערות!

תשובה: **יישוב המשנה כאן עם הגמרא בסוכה:** הגמרא בסוכה מדברת באופן שנושא כפיו עם כהנים אחרים גדולים כדי ללמוד ולהתחנך, ואילו המשנה כאן אומרת שבאופן שאין גדולים עמו לא ישא כפיו.¹⁵¹ **יישוב המשנה כאן עם הגמרא בחולין:** הגמרא בחולין מדברת על נשיאת כפיים תדיר בקביעות, אבל באקראי בעלמא מותר, ויוכל לישא כפיו כדי להחזיק עצמו ככהן.

ד"ה "מי שלא ראה מאורות לא יפרוס על שמע"

שאלת התוספות: הגמרא (בבא קמא פז.) מביאה שרבי יהודה היה פוטר את הסומא מכל המצוות האמורות בתורה. ממילא, לא היה לו לרבי יהודה לומר שזה שסומא לא פורס על שמע זה משום שלא ראה מאורות מימיו, אלא אפילו ראה ורק עכשיו נהיה עיוור - לא יכול לפרוס על שמע מכיוון שפטור מהמצוות! לכן מביאים את מה שמפרש הירושלמי (פרק ד הלכה ז) שכוונת רבי יהודה היא לאחד שכל ימיו ישב בבית אפל ולא ראה מאורות מימיו ולכן לא יפרוס על שמע.

הסבר נוסף: לעולם במשנתנו מדובר בסומא, ומה שרבי יהודה פוטר סומא מכל המצוות זה רק מדאורייתא אבל מדרבנן חייב במצוות ואפילו אם נולד סומא. זאת משום שאם לא היינו מחייבים אותו במצוות היה נראה כנכרי שלא עושה מצוות. ואינו דומה לאשה שפטורה ממצוות עשה שהזמן גרמא גם מדרבנן¹⁵² (והראיה לכך היא שגם במצוות דרבנן כגון נר חנוכה וארבע כוסות ומגילה הן היו פטורות - אם לא הטעם שאף הן היו באותו הנס), כי לאשה יש מצוות נוספות שעושה, אבל הסומא שפטור מהכל, אם לא היינו מחייבים אותו מדרבנן היה נראה כנכרי.

מכל מקום יוצא לפירוש זה שסומא חייב במצוות רק מדרבנן, ויש לשאול לפי זה איך לת"ק הוא יכול לפרוס על שמע? הרי לפי מה שאמרו התוספות לעיל (יט: ד"ה "רבי יהודה") - "תרי דרבנן" לא מוציא "חד דרבנן"!

מכל מקום יש לומר שמכיוון שהוא גדול ובר דעת עדיף טפי מקטן.

עמוד ב

ד"ה "כשאתה מגיע אצל וחכיתי לה"

הגמרא (בבא מציעא פה:) מביאה שרבי גזר תענית ונתן לרבי חייא לעבור לפני התיבה.

שאלת התוספות: אם רבי חייא לא היה יכול לבטא את האות "חית" כראוי - למה רבי נתן לו לעבור לפני התיבה? והרי לא מורידים לפני התיבה לא מאנשי חיפה ולא מאנשי בית שאן - לפי שקוראים ל"אלף" "עין" ול"עין" "אלף"!

תשובה: כשרבי חייא היה מתאמץ היה מבטא את האות "חית" כראוי, אבל לא היה יוצא לו בקלות. ולפי שאמר אליהו הנביא לרבי שעל ידי רבי חייא תמהר הגאולה הורידו לפני התיבה.¹⁵³

¹⁵⁰ ודוחים בזה פירוש רש"י בסוכה מב. ד"ה חולקין" שכתב שמדובר כשהביא שתי שערות ולא קטן ממש.

¹⁵¹ התוספות בסוכה מב. ד"ה "היודע לפרוס" כתבו שגם כשגדול עמו אין לישא כפיו בקביעות.

¹⁵² עיין בגמרא בברכות כ:

¹⁵³ ונראה שלתוספות היה קשה - למה לא לקח רבי מישהו שמבטא את האותיות בקלות? ועל זה עונים שמשום שאליהו אמר לו שעל ידי רבי חייא תמהר הגאולה - לקח דווקא אותו. ובתוספות בבבא מציעא (פו. ד"ה "אחתינהו") כתבו שדין זה שלא מורידים לפני התיבה אנשי חיפה ואנשי בית שאן זה דווקא אם אפשר באחר אבל במעשה דרבי לא היה אפשר באחר. ואולי כוונתם דומה למה שכתבו כאן.

ד"ה "אם היה דש בעירו מותר"

התוספות אומרים שגם לאחד שיש מומים בידו- אם היה דש בעירו מותר, כמו שמובא בירושלמי (פרק ד הלכה ח): ההוא כהן שהיו ידיו עיקשות ובא לשאול את רבי נפתלי אם מותר לו לישא כפיו- והתיר לו משום שהוא דש בעירו.

ד"ה "סכנה ואין בה מצוה"

ר"ת פירש שלמי שיש תפילין עגולות- בשעת הסכנה מצוות התפילין לא תגן עליו כפי שהגנה על "אלישע בעל כנפיים" (שבת מט.) מפני שאינו עושה אותה כראוי.

ד"ה "בתפרן"

התוספות מסבירים שכשתופרים בית מושבם של התפילין צריך ליזהר שלא ימשוך חוט התפירה יותר מדי ויתקלקל הריבוע. ור"ת פירש שצריך שיהא התפר עצמו מרובע.

דף כה

עמוד א

ד"ה "יברכוך טובים"

התוספות מפרשים שהאומר "יברכוך טובים הרי זו דרך מינות" משום שמוציא את הפושעים מהכלל. פירוש נוסף- משום שנראה כשתי רשויות ח"ו- "יברכוך טובים" לשון רבים.¹⁵⁴

ד"ה "מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים והן אינם אלא גזירות"

התוספות מקשים בשם הר"ר אלהנן על מה שיסד "הקליר"¹⁵⁵ שאומרים בקדושה ביום ב' של פסח "צדקו אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד" ומשמע שר"ל שהקב"ה חס על אותו ואת בנו, ולפי מה שמבואר כאן אינו אלא גזרה.¹⁵⁶

ד"ה "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים"

שאלת התוספות: בגמרא (כתובות ל.) כתוב "הכל בידי שמים חוץ מצנינים ופחים" ואילו כאן כתוב "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים!"

תשובה: כאן מדובר בתולדות האדם- אם יהיה חכם או טיפש, עני או עשיר, גיבור או חלש- שהכל נגזר עליו חוץ מיראת שמים שתלויה בבחירתו בלבד כמו שכתוב בפסוק (ירמיה ט, כב-כג): "כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגיבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל ויודע אותי", ואילו בגמרא בכתובות מדובר במאורעות האדם העתידות לבוא אליו אחר שנולד- הכל בידי שמים חוץ מצנינים ופחים (הקור והחום).

ואין להקשות ממה שכתוב בפסוק (תהילים קמז, יז) "לפני קרתו מי יעמוד" שהכוונה בפסוק היא לומר שאם ישלח קרתו בפעם אחת- אי אפשר לעמוד בזה.

כמו כן אין להקשות ממה שכתוב בפסוק (שם יט, ז) "ואין נסתר מחמתו"- ששם מדובר בעוברי דרכים, אבל כל זמן שהאדם נמצא בביתו בוודאי שיכול להינצל מהחמה.

¹⁵⁴ רש"י (ד"ה "יברכוך") פירש שאינו כולל רשעים בשבחו של מקום.

¹⁵⁵ עיין תוספות בחגיגה יג. ד"ה "ורגלי החיות" שכתבו שהיה רבי אלעזר ברבי שמעון.

¹⁵⁶ עיין מהר"ל בתפארת ישראל פרק ו.

ד"ה "אין מפטירין במרכבה ורבי יהודה מתיר"

התוספות פוסקים הלכה כר' יהודה שמפטירין ב"מרכבה".

עמוד ב

ד"ה "מה לפניו מה לאחור"

התוספות מפרשים ש"מה לפניו מה לאחור" הכוונה היא מה יש בסוף גבולי העולם למזרח ולמערב. פירוש נוסף: "מה לפניו" - מה היה קודם בריאת העולם. "מה לאחור" - מה יהיה אחר שיכלה העולם.¹⁵⁷

ד"ה "מעשה של עגל השני נקרא ולא מתרגם"¹⁵⁸

פירוש רש"י (לעיל עמוד א ד"ה "ומעשה עגל הראשון") שהסיבה שלא מתרגמים את "מעשה העגל השני"¹⁵⁹ - שהרי אמר אהרן "ויצא העגל הזה" ויכולים עמי הארצות לטעות ולחשוב שח"ו ממשות היה בעגל.

התוספות מקשים - שהרי בירושלמי (מגילה פרק ד הלכה יא) מובא:

איזהו מעשה עגל השני? רבי סימון בשם ר' יהושע בן לוי - מתשובה שהשיב משה את אהרן עד "כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם", חנניה בר שלמיה בשם רב - מתשובה שהשיב אהרן את משה עד "כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם" - ובין למר ובין למר "מעשה העגל השני" נגמר בפסוק כה - אחרי מה שכתוב "ויצא העגל הזה" (פסוק כד), ואילו לרש"י היה לו לומר ש"מעשה העגל השני" מסתיים ב"ויצא העגל הזה" ותו לא!

לכן נראה כמו שמפרש הירושלמי (שם) שהטעם הוא "לפי שאין דומה גנאי של יחיד ביחיד או של צבור בצבור לגנאי של יחיד בצבור" - ומשום כבודו של אהרן לא רצו לתרגם.

¹⁵⁷ עיין בגמרא חגיגה יא: רש"י (החל מד"ה "מה למעלה" עד לסוף הדיבור "תוספות"), תוד"ה "יכול".

¹⁵⁸ שייך למשנה לעיל עמוד א.

¹⁵⁹ הכוונה לפסוקים שבהם אהרון חוזר לפני משה על מעשה העגל. בימי התלמוד השפה המדוברת היתה ארמית (עיין בתוספות בברכות ג. ד"ה "ועונין") ולא כולם הבינו לשון הקודש, לכן היה צורך לתרגם לעם את הפסוקים. אולם, יש פסוקים שלא רצו לתרגם מחשש לקלוקל.

פרק רביעי- "בני העיר"

דף כה

עמוד ב

ד"ה "בני העיר. הואיל והעם מתפללין בו בתעניות ובמעמדות" 160

התוספות מעירים שלא גורסים "ובמעמדות" משום שמובא במסכת תענית (במשנה כו. ובגמרא כז): שבמעמדות לא היו מתפללים ברחובה של עיר אלא בבית הכנסת.¹⁶¹

דף כו

עמוד א

ד"ה "כיוון דמעלמא קאתו לה"

התוספות מביאים שני פירושים למה בית כנסת של כרכים אינו למכירה:

(א) משום שרוב בני אדם רגילים לבוא להתפלל שם. ולמרות שלא נותנים כלום בבנינו, מכל מקום, כיוון שנעשה לדעת אותם רבים חמורה קדושתו ואינם יכולים למוכרו.

(ב) משום שרבים נותנים בבנינו¹⁶² ובשאר צרכיו, ונחשב של הרבים. לפי זה מה שכתוב בסמוך שרב אשי אמר שיכול למכור את בית הכנסת של "מתא מחסיא" כי באים על דעתו – הכוונה היא שנותנים בבנין בית הכנסת לעשות שם דברים על דעתו של רב אשי.

ד"ה "ואמאי והא דכרכים נינהו"

התוספות מבינים מדברי המקשן שסובר שמכיוון שבתי כנסיות של רבים לא נמכרים, ממילא הם גם לא מיטמאים בנגעים- כי לא נקרא "אחזתכם" וגם לא נקרא "אשר לו הבית". לכן מקשים:

הגמרא ביומא (יא:): מביאה ברייתא שבה כתוב שבית כנסת חייב במזוזה למרות שאינו בית של אדם יחיד אלא של רבים. ומביאה עוד ברייתא שבה כתוב שבית כנסת מטמא בנגעים. ושוב מקשה: "ובית הכנסת מי מטמא בנגעים? והתנאי: יכול יהיו בתי כנסיות ובתי מדרשות מטמאין בנגעים? תלמוד לומר "ובא אשר לו הבית" - מי שמיוחד לו, יצאו אלו שאין מיוחדין לו!" ומתרצת שיש מחלוקת תנאים: לרבי מאיר בית כנסת מטמא בנגעים ולרבנן לא מטמא. ויוצא שלרבי מאיר בתי כנסיות של רבים מטמאים בנגעים למרות שאינם למכירה!

עוד קשה- למה נקט "של כרכים"? הרי לרבי מאיר (שם) אין חילוק בין בתי כנסת של כרכים או של כפרים לעניין מזוזה ונגעים!

ומתרצים: ודאי שהמקשה טעה שתי טעויות:

(א) שאין חילוק בין בתי כנסת של כרכים לבין בתי כנסת של כפרים.

(ב) למרות שבתי כנסת של כרכים לא נמכרים- מכל מקום הם כן מטמאים בנגעים.

¹⁶⁰ שייך לקמן כו.

¹⁶¹ ולפינו כן גורסים ובמעמדות. ורש"י (כו. ד"ה "הואיל") יישב את הגירסא: "אפשר בית הכנסת היה להם קבוע ברחובה של עיר ומתכנסין שם המעמד כולו" ומסיים: "ובתלמידי רבינו יצחק הלוי מצאתי ובמעמדות לא גרסינן, ומפרש שלא היתה תפלתן ברחוב"

¹⁶² נ"ל שהכוונה היא שנותנים כסף לטובת הבניין או משתתפים בבנייה עצמה.

ד"ה "ורצועה יוצאה מחלק יהודה לחלק בנימין ובה היה מזבח בנוי"

שאלת התוספות: בגמרא (זבחים נג:) מובא שלקרון דרומית מזרחית לא היה יסוד, לפי שלא היה יסוד אלא בחלקו של "טורף" (בנימין- בנימין זאף יטרף) ומשמע שכל המזבח היה בחלקו של בנימין!
תשובה: אותה קרן דרומית מזרחית שלא היה לה יסוד- היתה בחלקו של יהודה, ועל זה היה מצטער בנימין לבולעה כדי שיהיה כל המזבח בחלקו.

ד"ה "אף לא המטות"

התוספות מסבירים בשם הר"ר יוסף- שלשיטת ר"א, שסובר שירושלים לא נתחלקה לשבטים, צריך לומר שמכיוון שהקרקע לא היתה שייכת להם, גם לא היה ניתן להשכיר את המיטות, ומה שהיו לוקחים להם את העורות- משום שסוף סוף היו עושים שימוש במטלטיהם.

עמוד ב

ד"ה "אוגורה ומשכונה אסור"

שאלת התוספות: במשנה (לקמן כז:) מובא שרבי מאיר סובר שמותר למכור בית כנסת על תנאי שאם ירצו יחזירוהו. אם כן קשה למה להשכיר ולמשכן בית כנסת אסור?

תשובה: מה שרבי מאיר התיר למכור על תנאי זה דווקא של רבים לרבים- שבשימוש של רבים אין זלזול, אבל למשכן של רבים ליחיד יש בזה זלזול ואסור.¹⁶³

ד"ה "תשמישי קדושה וכו' נרתק של תפילין ורצועותיהן"

התוספות לומדים ממה שהגמרא קוראת לרצועות התפילין "תשמישי קדושה" – שאותיות דל"ת ויו"ד שבקשר הרצועה אינן אותיות גמורות ואינן הלכה למשה מסיני, אלא רק השי"ן שבבתיים. וכן משמע מהגמרא במנחות (לה:) שהגמרא קוראת לרצועות תשמישי קדושה. וכן משמע מהגמרא בשבת (כח:) "אמר אביי שי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני"- ולא אמר שאותיות דל"ת ויו"ד גם הן הלכה למשה מסיני.

ולא קשה ממה שהגמרא אומרת (במנחות לה: ובברכות ו.) "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נראה עליך ויראו ממך- תניא ר"א הגדול אומר: אלו תפילין שבראש"- שלא חייב לפרש שזה קשור לאותיות, אלא שבפשטות הגובה של התפילין של הראש נראים לעולם ושייך לומר בהם "ויראו ממך"- מה שאין כן תפילין של יד שמכוסות ולא נראות (שהרי כתוב "והיה לך לאות"- והגמרא במנחות לז: דורשת "ולא לאחרים לאות")

אבל לפירוש רש"י (מנחות לה: ד"ה "שם ה' נקרא עליך") שם ה' נקרא עליך אלו תפילין שבראש, משום שיש בו רוב שם ה': אותיות שי"ן ודל"ת, קשה- שמשמע מהגמרות דלעיל שאינן חשובות אותיות!

ד"ה "מריש הוא אמינא האי פריסא תשמיש דתשמיש הוא"

רש"י (ד"ה "פריסא") פירש ש"פריסא" היא יריעה שפורסים סביבות הארון מבפנים.

התוספות מקשים- שהרי הארון ("תיבותא") עצמו הוא תשמיש קדושה (ממה שאמר רבא לקמן שארון שבלה אסור לעשות ממנו "כורסיא"- בימה של עץ)- ממילא אי אפשר לומר שה"פריסא" היא כמו הארון אלא הארון יותר קדוש מה"פריסא"¹⁶⁴!

¹⁶³ עיין מהרש"א.

¹⁶⁴ המהרש"א מסביר שמהו"א של רבא ש"פריסא" היא תשמיש דתשמיש- פשוט שהארון יותר קדוש ואת זה התוספות לא צריכים להוכיח, אלא שמוכיחים מהמסקנה- למרות ש"פריסא" היא תשמיש, מ"מ התיבה יותר קדושה

לכן מפרשים ש"פריסא" היא יריעה שפורסים סביב הארון מבחוץ.

דף כז

עמוד א

ד"ה כוותיה דרב פפי מסתברא"

התוספות מעירים שמשמע שהלכה כרבי יהושע בן לוי היכן שנחלק עם רבי יוחנן- שהרי הגמרא פוסקת הלכה כרב פפי (שמתיר לעשות מבית כנסת בית מדרש ולא להיפך) מזה שרבי יהושע בן לוי סובר כמוהו, למרות שרבי יוחנן חולק עליו.

ראיה שרבי יוחנן חולק על ריב"ל: הגמרא בהמשך מביאה מחלוקת בין ריב"ל לרבי יוחנן מה הדרש בפסוק "ואת כל בית גדול שרף באש"- אחד אומר "מקום שמגדלים בו תורה" ואחד אומר "מקום שמגדלים בו תפילה", והגמרא אומרת שמסתבר שריב"ל הוא זה שאמר מקום שמגדלים בו תורה, שהרי אמר שמותר להפוך בית כנסת לבית מדרש- וע"כ שרבי יוחנן הוא זה שאומר "מקום שמגדלים בו תפילה" וסובר שאסור להפוך בית כנסת לבית מדרש, אלא מה שמותר זה להפוך בית מדרש לבית כנסת.¹⁶⁵

ד"ה "אבל התנו שבעה טובי העיר במעמד וכו"

שאלת התוספות: אם מדובר באופן שהתנו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר- אז אפילו בעיקר הדמים אפשר לעשות מה שירצו (כמו שכתוב לעיל כו. "אפילו למשתי ביה שיכרא") ולמה נקט "והותירו"?

תשובה: מה שנקט "והותירו"- להשמיענו שאף בנותר צריך תנאי, שהיינו חושבים שצריך תנאי דווקא בכל הדמים, אבל אם מכרו דבר קדושה וקנו בדמים דבר קדושה אחר והותירו- שיהיה אפשר לעשות במותר מה שירצו אפילו ללא תנאי- קמ"ל.

עמוד ב

ד"ה רבי יהודה אומר צד אחד בריבית מותר"

שאלת התוספות: בגמרא (ב"מ סג.) מובא שאסור ללוות סאה חיטים על מנת להחזיר סאה חיטים, שמא יעלה המחיר ויעברו משום ריבית. ולכאורה הוי ספק אם תהיה ריבית ולמה אסור לרבי יהודה שאמר כאן שצד אחד בריבית מותר?

תשובה: כאן מותר משום שמדובר במכר ולא במלווה.

שאלה נוספת: הגמרא (שם סה:) מביאה שאדם שמשכן שדה או בית עבור הלוואתו, והתנה המלווה עם הלווה שאם ירצה למכור את השדה- ימכור דווקא לו, הדין הוא שאם אמר לו "בדמים הללו" כלומר בדמי ההלוואה- אסור משום ריבית (שהבית שווה יותר), אבל אם אמר לו "בשוויהן" כלומר: תמכור לי חלק בבית ששווה לדמי ההלוואה, מותר. הגמרא אומרת שלשיטת רבי יהודה שאמר "צד אחד בריבית מותר"- גם באופן שאומר לו "בדמים הללו" מותר. ומה זה שונה מהלוואת סאה בסאה?

תשובה: גם זה אינו דומה- משום שבהלוואת "סאה בסאה" מדובר רק במלווה ואין צד מכר כלל, אבל ב"משכן לו בית משכן לו שדה וכו'" יש צד אחד מכר.

ממנה- שהרי ה"פריסא" וה"כורסא" קדושתן שווה- שלפעמים מניחים ס"ת עליהם, וממילא אם התיבה (ארון) יותר קדוש מה"כורסא" הכי נמי שיותר קדוש מה"פריסא"- א"כ אין ה"פריסא" בתוך התיבה אלא מבחוץ.¹⁶⁵ התוספות במסכת חולין צז. ד"ה "אמר רבא" כתבו שר"ת חזר בו מראיה זו- שאפשר לומר שמה שרבי יוחנן אמר "מקום שמגדלים בו תפילה" פירושו- אף תפילה, ומ"מ הגמרא הביאה את דברי ריב"ל כסיוע לרב פפי, ודברי רב פפא אינם לא כרבי יוחנן ולא כריב"ל. מכל מקום כתבו שם שבסדר תנאים ואמוראים משמע שהלכה כריב"ל מול רבי יוחנן.

ד"ה "רבא אמר"

התוספות מסבירים שלשיטת רבא-שלו'ע צד אחד בריבית אסור והמחלוקת בין רבי מאיר לחכמים היא בריבית על מנת להחזיר- רבי מאיר שמתיר סובר שהיו מתנים להחזיר את השכירות של בית הכנסת אם היו חוזרים בהם ובכך מותר.

ד"ה "לא השתנתי"

רבי זכאי אומר שהאריך ימים בזכות זה שלא השתין בתוך ד' אמות של תפילה. התוספות מעירים שמדובר באופן שאין איסור- כגון ששהה כדי הילוך ארבע אמות.¹⁶⁶

ד"ה "ולא כיניתי"

התוספות מעירים שמה שרבי זכאי אומר שלא כינה שם לחבריו ובזכות זה האריך ימים- הכוונה היא במקום שאין מדובר בכינוי גנאי.¹⁶⁷ ומה שכתוב בגמרא (בבא מציעא נח:): "המכנה שם לחבירו אין לו חלק לעולם הבא"- היינו בכינוי של פגם משפחה.

ד"ה "הניחה לו"

התוספות מעירים שמה שזכתה אמו של רבי זכאי לשלש מאות גרבי יין משום שהיתה זהירה בקידוש- היינו כמו שמובא במסכת שבת (כג:): "הזהיר בקידוש היום זוכה וממלאים לו גרבי יין".

ד"ה "שאלו תלמידיו את רבי פרידא"

שאלת התוספות: הגמרא בעירובין (נד:) מספרת על רבי פרידא שהיה שונה לתלמיד אחד ארבע מאות פעם. יצאה בת קול ושאלה אותו האם הוא רוצה בשכרו שיחיה ארבע מאות שנה, או שכל דורו יזכה לחיי העולם הבא, ואמר שרוצה שדורו יזכה. אמר הקב"ה שיתנו לו זה וזה. ומשמע שזה מה שגרם לו לאריכות ימים ולא מה שהגמרא אומרת כאן שמימיו לא הקדימו אותו לבית המדרש!

תשובה: באמת השכר היה על ששנה לתלמיד ארבע מאות פעם. אלא שכששאלו אותו את זה עדיין לא היה כזה מבוגר ולא ידע שיזכה לזה עד לבסוף שראה שחי כל כך הרבה.¹⁶⁸

דף כח

עמוד א

ד"ה "כי קאמר איהו בשוין"

רבי פרידא אמר שאחת הסיבות לאריכות ימיו היא שלא ברך לפני כהן. הגמרא מקשה שלתלמיד חכם אסור לתת לכהן עם הארץ לברך לפניו! ומיישבת- רבי פרידא התכוון לכהן תלמיד חכם כמותו.

¹⁶⁶ ונראה שהוזקקו לפרש כך כי אם לא אז מה הרבותא? הרי זה איסור גמור! (כמו שמובא לעיל בגמרא)

¹⁶⁷ כנ"ל.

¹⁶⁸ ובעירובין נד: ד"ה "תנו לו" תירצו: "הא והא גרמא לו". וצריך להבין האם כוונתם היא שמכח שני הדברים זכה לאריכות ימים או שזה ששנה ארבע מאות פעם הוביל אותו לעשות דברים שמאריכים ימים? מכל מקום קשה שהרי ראינו אנשים שמקדימים לבית המדרש ולא חיים ארבע מאות שנה! והמהר"ל בעירובין כתב: ומה שאמר בפ"ב דמגילה במה הארכת ימים מימי לא הקדימני אדם בבית המדרש, זה היה גורם לו אריכות ימים, כי התורה מארכת ימים, דכתיב (דברים ל, כ) כי הוא חייך ואורך ימך, ומאחר שנתן לו אריכות ימים היה זוכה לארבע מאות שנים בשביל זה שהיה מלמד לתלמידו ארבע מאות פעמים. כלומר: קודם כל זכה לאריכות ימים בזכות התורה- ואז זכה לארבע מאות שנה.

שאלת התוספות: אם כוונת רבי פרידא לומר שהאריך ימים בזכות זה שבאופן שהיה כהן ששווה לו בחכמה – לא בירך בתורה לפניו- אם כן מה הרבותא בזה? הלא זאת חובתו מדין "וקידשתו"- לכל דבר שבקדושה: לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון!

תשובה: אין הכוונה כאן שווים ממש, אלא שהכהן גם היה תלמיד חכם, רק לא חשוב כמו רבי פרידא, ולמרות זאת רבי פרידא לא היה רוצה לקרוא לפניו. גם צריך לומר ששאר הכהנים היו כפופים לרבי פרידא שאם לא כן לא היתה רבותא- שהרי ראינו בגמרא בגיטין (נט:) שמה שרב הונא עלה ראשון לתורה למרות שלא היה כהן, זה משום שרבי אמי ורבי אסי שהיו הכהנים החשובים שבארץ ישראל היו כפופים לו. ומשמע שאם לא היו כפופים לו לא היה עולה לתורה לפניהם.

עוד יש לומר: מה שצריך להסביר שרב הונא עלה ראשון לתורה משום שרבי אמי ואסי היו כפופים לו, זה דווקא בשבת ויום טוב שיש הרבה אנשים, אבל בשני וחמישי לא צריך לטעם זה¹⁶⁹- ורבי פרידא לא רצה לקרוא בפני כהן אפילו בשני וחמישי.

ורש"י (ד"ה "ולא ברכתי") פירש שדבריו של רבי פרידא נאמרו לגבי ברכת המזון, וכן מוכיח הלשון "לא ברכתי" ולא אמר "לא קריתי" ואין דין קדימה לכהן בברכת המזון ואפ"ה לא רצה לברך לפניו.

ד"ה "תיתי לי דלא עבדי שותפות עם הכותי"

הגמרא (בכורות ב:) אומרת בשם אבוה דשמואל שאסור לעשות שותפות עם הגוי. הגמרא כאן אומרת "תיתי לי דלא עבדי שותפות עם הכותי" (גוי). "תיתי לי" הכוונה ישולם שכרי (רש"י שבת קיט. ד"ה "תיתי לי") וממילא יש לשאול מה הרבותא לומר שלא עשה שותפות עם הגוי ולמה מבקש על זה שכר?

התוספות מיישבים שהרי מבואר (שם) שהאיסור הוא מצד זה שעל ידי השותפות, הגוי עלול להגיע לידי שבועה, אבל אם לא תהיה שבועה מותר, וכאן מדובר אפילו בעניין שלא יכול לבוא לידי שבועה, ואפילו אם הגוי יתחייב לו שבועה יפטרנו, שבאופן זה מותר וכנ"ל – ובכל זאת לא רצה לעשות.¹⁷⁰

ד"ה "ועוד א"ר יהודה בית הכנסת שחרב"

שאלת התוספות: הלשון "ועוד" קשה שהרי לעיל במשנה (כז:) רבי יהודה מקל יותר מחכמים- שאמר שמותר למכור בית כנסת לשם חצר והלוקח מה שירצה יעשה. ואילו כאן מחמיר יותר- שאומר שבית כנסת למרות שחרב אסור להספיד בתוכו וכו'!

תשובה: המילה "ועוד" במשנה מתייחסת לרישא של דברי רבי יהודה לעיל "מוכרים אותו לשום חצר"- דווקא לשם חצר, אבל מכירה סתם אינה מורידה את בית הכנסת מקדושתו- וזוהי החומרא שעליה נאמר "ועוד" כלומר יש עוד חומרא אחרת- בית כנסת שחרב אין מספידין בתוכו וכו'.

ד"ה "אין אוכלין ואין שותין בהן"

שאלת התוספות: הגמרא בפסחים (קא.) מביאה מחלוקת בין רב ושמואל האם מי שעשה קידוש בבית הכנסת ולא עשה סעודה יצא ידי חובת מצות קידוש: רב אומר שיצא ושמואל אמר שלא יצא- משום שאין קידוש אלא במקום סעודה. הגמרא שואלת: לדברי שמואל שלא יצאו ידי חובה- למה עושים קידוש בבית הכנסת? ועונה: עבור האורחים שאוכלים ושותים בבית הכנסת. וקשה, שמהגמרא כאן משמע שאסור! **לכן מתרצים** שאין הכוונה לבית כנסת עצמו אלא לחדרים הסמוכים לבית הכנסת.¹⁷¹

¹⁷⁰ עיין בתוספות בכורות ב: ד"ה "שמא".

¹⁷¹ וכך כתבו התוספות בפסחים קא. ד"ה "דאכלו"

ד"ה "בתי כנסיות של בבל על תנאי הן עשויין"

התוספות מסבירים שכוונת הגמרא לומר שבתי כנסיות שבבל עשויים על תנאי דווקא בזמן שהם בטלים, כלומר בחורבן, אבל ביישובן לא, וממילא יהא אסור לעשות שם מה שאסור לעשות בבית כנסת. **ראיה:** הברייתא לעיל שאומרת שאסור לאכול בבית כנסת ולהיכנס שם מפני החמה וכו'. **ראיה נוספת:** הגמרא לקמן מביאה שרבינא ורב אדא בר מתנה (שהיו מבבל) שאלו את רבא שאלה, וכשירד גשם נכנסו לבית הכנסת ואמרו שזה שנכנסו זה לא בגלל הגשם, אלא משום "דשמעתא בעיא צילותא כיומא דאסתנא".

ודווקא לבתי כנסיות שבבבל (בחורבן) מועיל תנאי, שלעת הגאולה בב"א תפקע הקדושה, אבל לאותן שבארץ ישראל לא מועיל תנאי שהרי קדושתן לעולם קיימת.

מכל מקום התוספות שואלים- אם מועיל תנאי לאותן שבבבל, למה הוצרך רבינא (לעיל כו:), שהיה לו תל של בית כנסת הרוס, לקנותו משבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר? הרי הוא נחרב! **ויש לומר** שזריעה היא קלות ראש ביותר ועוגמת נפש, לכן אסור אפילו בחורבן אם לא שקנה משבעה טובי העיר.

ד"ה "ואעפ"כ אין נוהגין בהן קלות ראש"

התוספות מפרשים שמה שאין נוהגים קלות ראש (חשבונות) בבתי כנסיות שבבבל הכוונה היא כשהם בבניינם, שהרי בחורבנם מותר כדלעיל, ומה שהוצרך רב אסי להשמיענו שאסור לחשב חשבונות בבתי כנסיות שבבבל- משום שהיינו חושבים שדווקא אכילה ושתיה אסור, משום שזה קלות ראש יותר מדי, אבל חשבונות מותר- קמ"ל.

ד"ה "שאפילו רואות טפת דם כחרדל יושבות עליה שבעה נקיים"

המשנה (נידה מ.) אומרת שאפילו "כעין חרדל" טמא. אם כן מה הרבותא בבנות ישראל שהחמירו על עצמן שאפילו רואות טפת דם כחרדל יושבות עליו שבעה נקיים? **תשובה:** אולי כוונת הגמרא שם היא לגבי נידה דאורייתא (שלא צריכה שבעה נקיים) ולא לגבי זבה שצריכה שבעה נקיים.

התוספות מקשים: היאך מצינו טיפה כחרדל שגורמת שבעה נקיים מהתורה? שברור שחכמים לא יתקנו דבר שאין לו דוגמא בתורה! **ויש לומר:** מצינו זאת בזבה שרואה בשביעי לספירתה וסותרת הכל ומתחילה למנות מחדש שבעה נקיים.

דף כט

ד"ה "מבטלין תלמוד תורה להוצאת המת"

הברייתא במסכת דרך ארץ זוטא (פרק ח) מביאה מעשה ברבי עקיבא שמצא מת מצוה בדרך ונשאו ארבעה מילין עד שהביאו לבית הקברות, וכשבא אצל ר' יהושע ור' אליעזר וספר להם המעשה אמרו לו "על כל פסיעה ופסיעה שפסעת כאילו שפכת דם נקי". **התוספות מעירים** שלא אמרו לו את זה מצד ביטול תורה- שהרי כאן ראינו שמבטלים תלמוד תורה להוצאת המת, אלא משום שהזיז אותו ממקומו, ומת מצווה קונה מקומו (בבא קמא פא.).

ד"ה "הני מילי למאן דקרי ותני"

התוספות לומדים מכאן שמי שלא קורא ושונה, יש שיעור בהלווייתו- רק כדי צרכו, ואם יש מי שמתעסק עמו לא מבטלים תלמוד תורה בשבילו. וכל זה דווקא לעניין ביטול תורה, אבל לעניין ביטול מלאכה אסור לכל בני העיר בלי קשר לאם קרא ושנה או לא.

ראיה: הגמרא (מועד קטן כז:): "רב המנונא איקלע לדרומתא, שמע קול שיפורא דשכבא. חזא הנך אינשי דקא עבדי עבידתא, אמר להו: ליהו הנך אנשי בשמתא! לא שכבא איכא במתא? אמרו ליה: חבורתא איכא במתא. - אמר להו: אי הכי - שריא לכו" כלומר ולא התיר אלא משום שיש "חברא קדישא" בעיר שמתעסקת עם המתים.

ד"ה "אין מרעין בהן בהמות"

התוספות מסבירים שמה שלא מרעים בהמות בבית הקברות הוא מצד כבוד המתים, אבל האילנות שנוטעים בית הקברות מותרים (כלומר להנות מהפירות) ואינם משום כבודם של מתים משום שאינם על הקברות עצמם.

ד"ה "לכל מפסיקין"

במשנה כתוב: "לכל מפסיקין: לראשי חדשים, לחנוכה, לפורים, לתעניות, למעמדות, וליום הכיפורים". רש"י ("ד"ה "לכל מפסיקין") פירש שמפסיקים את סדר הפרשות וקוראים בתורה את מעין המאורע.

התוספות מעירים שמה שכתוב "ליום הכיפורים" - ע"כ מדובר במנחה של יום כיפור שחל להיות בשבת ולכן שייך לומר שמפסיקים - כלומר שלא קוראים בסדר של פרשת השבוע הבא כמו בכל מנחה של שבת, אלא קוראים בעניין יום כיפור - "עריות" שבפרשת קדושים (כמו שכתוב לקמן לא.), ובזה "יום הכיפורים" שכתוב במשנה דומה לשאר הדוגמאות (חנוכה, פורים וכו') שיש שלש עולים. **ואין לומר** שמדובר ביום כיפור שחרית, שקוראים בפרשת "אחרי מות" ששה עולים ובשבת שבעה - שאז קשה: למה נקט דווקא "יום הכיפורים"? היה לו לנקוט כל שאר המועדות - שבכולן לא קוראים פרשת שבוע אלא הסדר של אותו מועד!

עמוד ב

ד"ה "על הכלאים דזמן זריעה היא"

התוספות מעירים שאחד באדר אינו זמן זריעה (כמו שכתוב בבבא מציעא קו: שזמן הזריעה הוא תשרי או חשוון), אלא הכוונה היא לסוף הזריעה שכבר גדלו התבואות והזרעים ואז הכלאים ניכרים - אבל לפני אחד באדר לא ניכרים ולא שייך להשמיע עליהם.

ד"ה "חדא מכלל חבירתה איתמר"

שאלת התוספות: למה הוצרכו לומר משמו של רבי יצחק את ההלכה שר"ח טבת שחל בשבת מוציאים שלשה ספרי תורה? הרי זה פשוט!

תשובה: מי שאמר הלכה זו היה במקומו של רב, שלשיתו בר"ח אדר מוציאים שני ספרים ולא ידעו כלל את ההלכה של ר"ח טבת. כלומר: בשלמא במקומו של שמואל שאמר שבר"ח אדר מוציאים שלשה ספרים, ממילא יודעים שהוא הדין כן בר"ח טבת, אבל במקומו של רב לא היו מוציאים שלשה ספרים בר"ח אדר אלא שנים, ולא היה להם לכאורה מושג של שלשה ספרים, ולכן היה צריך להשמיע את ההלכה שבר"ח טבת מוציאים שלשה ספרי תורה.

ד"ה "והלכתא אין משגיחין בחנוכה"

התוספות מסבירים ש"אין משגיחים בחנוכה" הכוונה שלא עושים את קריאת פרשת חנוכה עיקר, אלא קוראים אותה בסוף- אחרי פרשת ראש חודש.

הגמרא (ב"ב קיד:): מביאה כלל במחלוקת רבה ורב יוסף: "והלכתא כוותיה דרב יוסף: בשדה, ענין, ומחצה". ומשמע שבכל שאר המחלוקות הלכה כרבה. ממילא התוספות שואלים: למה הגמרא צריכה כאן לפסוק "והלכתא אין משגיחין בחנוכה"- הרי ידוע שהלכה כרבה!

תשובה: כאן נחלקו עוד אמוראים בעניין זה (רבי יצחק, רב דימי דמן חיפא, רבי מני רבי אבין) ולכן הגמרא הוצרכה לומר את ההלכה.¹⁷²

דף ל

עמוד א

ד"ה "עדיין היא מחלוקת"

הגמרא מביאה מחלוקת בין רב ושמואל כיצד נוהגים אם פורים חל בערב שבת: רב אמר מקדימים פרשת זכור לשבת שלפני פורים, ושמואל אחר שמאחרים לשבת שאחרי פורים. בהמשך הגמרא דנה כיצד נוהגים אם פורים חל בשבת: האם קוראים פרשת זכור באותה שבת או שבת שלפני כן? רב הונא אומר שלכו"ע אין מקדימים, ורב נחמן אומר "עדיין היא מחלוקת"- כלומר לרב מקדימים לשבת שלפניה. שאלת התוספות: למה הגמרא לא מקשה מהברייתא שמובאת לקמן: "איזו שבת שניה? כל שחל פורים להיות בתוכה ואפילו בערב שבת"- ואם נאמר שלרב מקדימים- הברייתא היתה יכולה לומר "כל שחל פורים להיות בתוכה" שלרב מקדימים, וכל שכן שאם חל בערב שבת שמקדימים!

תשובה: בברייתא לקמן כתוב ש"שבת ראשונה" היא כל שחל ר"ח אדר להיות בתוכה ואפילו בערב שבת, "שבת שניה" היא כל שחל פורים להיות בתוכה ואפילו בערב שבת, "שבת שלישית"- כל שסמוכה לפורים מאחריה, "שבת רביעית"- כל שחל ר"ח ניסן להיות בתוכה ואפילו בערב שבת. ממילא מה שנקט בשבת שניה "ואפילו בערב שבת" הוא רק משום שנקט בשבת ראשונה ורביעית "ואפילו בערב שבת", ולא דווקא הוא, ולכן לא היה ניתן להקשות מהברייתא.

עמוד ב

ד"ה "ושאר ימות החג קורין בקרבנות החג"

התוספות מעירים שמה שנוהגים להוציא שני ספרי תורה בימים טובים ובספר השני קוראים בקרבנות היום- לא מצינו לזה סמך בתלמוד, שהרי כאן כתוב שדווקא בחול המועד קוראים בקרבנות, ובימים טובים עצמם יש סדר קריאה שאינו מדבר בקרבנות היום (למשל בפסח- "שור או כשב", בשבועות- "שבעה שבועות" וכולי) אך בסדר רב עמרם ישנו. מכל מקום התוספות כותבים שיש קצת סמך להוצאת שני ספרים וקריאה בספר שני קרבנות היום- הגמרא לקמן (לא): "אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע כבר תיקנתי להם סדר קרבנות וכו"י"¹⁷³

¹⁷² ועיין עוד בזה ביבמות לט. ד"ה "אף על גב" (בסופו), גיטין עד: תוד"ה "הא קייל", קידושין ט. ד"ה "והלכתא", בבא קמא נו: ד"ה "בההיא הנאה", בבא מציעא כט. ד"ה "והוי שואל עלייהו".

¹⁷³ וכך כתבו גם בפשטות לעיל כג. בסוף ד"ה כיוון. ומכל מקום עיין עוד בבית יוסף אורה חיים סימן רפב (סעיף ד ד"ה "כתוב בשיבולי הלקט") שכתב בשם ה"ר ישעיה: "קריאת המוספין אינה חובה שהרי אינה נזכרת בתלמוד ואינה אלא תיקון הגאונים שיקרא המפטיר במוספין לגורסם שליה צבור ויאמר אותם בתוך התפילה וכו"י עיי"ש.

דף לא

עמוד א

ד"ה "והאידינא נהוג עלמא למקרי משך תורא וכו"

התוספות כותבים בשם הר"י שסדר זה של הקריאות בפסח ("משך" "תורא" וכו') לא ישתנה אלא אם כן חל פסח ביום חמישי, ואז שבת חול המועד תהיה ביום שלישי של פסח וצריך לקרוא "פסל לך" כמו שהגמרא אומרת בהמשך שבשבת חול המועד קוראים "ראה אתה וכו' - שזוהי קריאת "פסל לך" (רש"י ד"ה "מקרא קרינן ראה אתה" מסביר - לפי שיש בה עניין שבת ורגלים וחול המועד) וממילא ביום רביעי וחמישי וששי של פסח קוראים "קדש" "בכספא" "במדברא".

ד"ה "במנחה קורין בעריות"

התוספות מסבירים שהטעם שקוראים במנחה של יום הכיפורים בפרשת עריות - לפי שהנשים מתקשות בשביל כבוד היום¹⁷⁴ לכן צריך להזהירם שלא ליכשל בהן. טעם נוסף בשם המדרש: שישאל עושים רמז לקב"ה ששם שהוא הזהיר אותם שלא לגלות ערוה כך מבקשים ממנו של תיגלה ערוותם בעוונותם.¹⁷⁵

ד"ה "למחר קרינן וזאת הברכה ומפטירין ויעמוד שלמה"

התוספות מביאים שיש נוהגים להפטיר בשמחת תורה "ויהי אחרי מות משה" (יהושע א, א) וכותבים על זה ששיבוש הוא - שהרי בגמרא כתוב להפטיר "ויעמוד שלמה". ויש אומרים שרב האי תיקן להפטיר "ויהי אחרי מות משה" אבל אינן יודעים מה הסברא ששינה מהסדר הכתוב בגמרא.

ד"ה "מפטיר ויאמר לו יהונתן מחר חדש"

שאלת התוספות: מדוע כשחלים ראש חודש אדר וניסן ביום ראשון¹⁷⁶ לא קוראים הפטרה "מחר חודש"¹⁷⁷? אלא בר"ח אדר קוראים הפטרת "שקלים" ובניסן הפטרת "החודש"!

תשובה: משום שהפטרה של יהודע מדברת בשקלים ומזכירה שר"ח אדר יחול באותו שבוע¹⁷⁸

¹⁷⁴ המשנה (תענית כו): "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, וכו' ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. ונ"ל להביא סמך נוסף: "ולקדוש ה' מכובד זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתייה - כבדוהו בכסות נקייה, מובא בטור אורח חיים סימן תרח, ועיין עוד בשולחן ערוך שם סעיף ד ובמשנה ברורה ס"ק טז. ועיין עוד יומא יט: בסוף העמוד.

¹⁷⁵ רש"י ד"ה "קורין" כתב שהטעם הוא משום שעריות הן מהעברות שנפשו של אדם מחמתן ויצרו תוקפו (חגיגה יא): ולכן מזהירים על ידי קריאה זו שמי שיש בידו עבירה שיפרוש.

¹⁷⁶ לכאורה קצת קשה שהרי ר"ח אדר לא יחול לעולם ביום ראשון - עיין רש"י לעיל ל: ד"ה "ואיזו"

¹⁷⁷ הקשה המהרש"א על קושייתם: מאי אולמיה הפטרת "מחר חדש" מהפטרת "שקלים" ו"החדש" שתדחה אותם? ועוד - למה לא הקשו כן לגבי ר"ח אדר או ניסן שחל בשבת שלא מפטירים הפטרת ראש חודש? ותירץ: ודאי שבראש חודש אדר או ניסן שחל בשבת הוי מפטירים הפטרת "שקלים" ו"החדש" - שהרי תמיד הפטרה היא מעניין מה שקראו בתורה בסוף, ובכה"ג הרי הקריאה האחרונה היא קריאת "שקלים" (בפרשת "כי תשא") ו"החדש" (בפרשת "בא"), אבל הפטרת "מחר חדש" אינה כלל מענין הקריאה ואפילו הכי היא דוחה כל הפטרות של סדר השנה שהם מענין הקריאה - ולמה לא תדחה גם את אלו?

¹⁷⁸ ונראה שכוונתם לומר שבהפטרת שקלים איכא תרתי גם עניין שקלים וגם עניין מחר חודש. ומכל מקום לא ענו כלום על ראש חודש ניסן? המהרש"א הביא בשם המרדכי - מסיים וכן הפטרת "בראשון באחד לחודש" היא מוכחת שבאותה שבוע יהיה ר"ח ניסן עכ"ל.

ד"ה "ראש חדש אב שחל להיות בשבת מפטירין חדשיכם ומועדיכם שנה נפשי

וגו"

התוספות מעירים שאנו לא נוהגים כפי מה שכתוב בגמרא להפטיר בר"ח אב "חודשיכם ומועדיכם" - חזון אלא מפטירים בירמיהו - "שמעו דבר ה'", ואז בשבת שלפני תשעה באב מפטירים "חזון". הטעם הוא לפי שאנו נוהגים כ"פסיקתא" לומר "תלת דפורענותא" - "דברי ירמיהו", "שמעו דבר ה'", "חזון ישעיהו" לפני תשעה באב, ולאחר תשעה באב "שבע דנחמתא" - "נחמו", "ותאמר ציון", "עניה סוערה", "אנוכי אנוכי", "רני עקרה", "קומי אורי", "שוש איש", ו"תרת דתיובתא" - "דרשו", "שובה", והסיבה שמקדימים "עניה סוערה" ל"רני עקרה" היא שדרך הנחמות להיות הולכות ומשובחות יותר. הסדר הזה מתחיל מפרשת פנחס (אלא אם כן יז' תמוז יוצא בשבת שאז יש ארבע שבתות) והסימן הוא: "דברי ירמיהו" "שמעו" "חזון" "נחמו" "ותאמר ציון" "עניה סוערה" "אנוכי" "רני עקרה" "קומי אורי" "שוש איש" "דירשו" "שובה" ולעולם "שוש איש" מפטירים ב"אתם ניצבים" - לפי שהוא סוף הנחמות, ו"דירשו" בצום גדליה, ו"שובה" בשבת שבין יום ראש השנה לכיפור. וכשיש שבת בין יום כיפור לסוכות, מפטירים "דירשו" בשבת שלפני יום כיפור משום שכתוב שם "דירשו ה' בהימצאו" והוא מעניין התשובה, ובשבת שבין כיפור לסוכות מפטירים "שובה", משום שיש בו מעניין סוכות - "ונתתי לך יורה ומלקוש", וכן - "וה' נתן קולו לפני חילו" שמדבר על המים ושייך לפני סוכות. וזה הסדר לא ישתנה לעולם על פי הפסיקתא. שלא כדברי "רב החובל" ההופך ומבלבל לומר "שובה" קודם כיפור ו"שוש איש" בין כיפור לסוכות - שאין להפסיק בין הנחמה השישית לשביעית, אלא כדברי רבינו תם על ישרים נחתם - "שוש איש בראשית ושובה באחריתו"

ולמה אין מפטירים חזון בשבת ר"ח אב כמו שכתבו בגמרא? לפי שהאבילות מתחילה רק בשבוע שחל בו תשעה באב וזה עדיין לא הגיע, ורב שאמר להפטיר "חזון" בשבת ר"ח אב סובר שהאבילות מתחילה כבר בר"ח אב ואין הלכה כן. וכן פירש הרא"ם, לכן מפטירים "שמעו", וכן נוהגים על פי מסכת סופרים לקרוא "ויחל" בתעניות למרות שבמשנה כתוב לקרוא "ברכות וקללות".¹⁷⁹

ד"ה "אין מפסיקין בקללות"

התוספות מסבירים שהכוונה היא שרק אחד עולה ולא מפסיקים באמצע משום שכתוב "מוסר בני ה' אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו" א"ר אחא "אל תעשה התוכחה קוצים קוצים". ואמר ר"י דסכנין אני אמרתי "עמו אנוכי בצרה" ואם כן אין דין שיברכוני בני על הצרות שלהם - אלא יקרא אחד הכל, ויתחיל בדבר אחר (טוב) ויסיים בדבר אחר (טוב) ואז יוכל לברך תחילה וסוף.

ד"ה "מתחיל בפסוק שלפניהם"

התוספות מעירים שלא דווקא פסוק אחד שהרי זה בתחילת פרשה - אלא הכוונה היא לשלשה פסוקים.

ד"ה "משה מעצמו אמרם"

התוספות מסבירים שאת הקללות שבמשנה תורה משה מעצמו אמרו - ברוח הקודש.

ד"ה "קללות שבתורת כהנים קודם עצרת ושבמשנה תורה קודם ראש השנה"

התוספות מביאים ששאלו בבית המדרש של רבינו נסים - למה מחלקים פרשות "נצבים-וילך" כשיש שתי שבתות בין ראש השנה לסוכות (בלי יום כיפור) ולא מחלקים את פרשות "מטות-מסעי" הארוכות?

¹⁷⁹ עיין בתוספות בברכות יח. ד"ה "למחר"

והשיב לפי שבפרשת "נצבים" יש קללות- ורוצה לסיימם קודם ראש השנה. **ומקשים התוספות** שאנו לא מחשיבים את הקללות שאמר משה ב"נצבים"!

ועוד קשה- שלפי סברתו היה צריך גם לקרוא "האזינו" לפני ראש השנה שהרי גם ב"האזינו" יש קללות- "מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי"

לכן מסבירים שהטעם שמחלקים את נצבים-וילך משום שרוצים להפסיק ולקרוא שבת אחת בפרשה שאינה מדברת בקללות (נצבים), שלא להסמיך הקללות לראש השנה, ומטעם זה גם קוראים פרשת "במדבר" קודם שבועות כדי להפסיק בינה ובין הקללות שב"בחוקותי".

התוספות מסיימים בשתי הלכות בשם "מדרש תנחומא ילמדנו": אין אדם רשאי לקרוא בתורה עד שיסדיר הפרשה שלש פעמים שנאמר: "אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה, ואחרי כן ויאמר לאדם".

אסור לאדם לסמוך על הבימה בזמן הקריאה -מה נתינתה מעומד אף קריאתה מעומד (כמובא לעיל כא.)

דף לב

עמוד א

ד"ה "הלוחות והבימות אין בהן משום קדושה"

התוספות מביאים את פירוש הערוך שהלוחות הכוונה היא לגיליוני ספר תורה שלמעלה ולמטה ובין דף לדף. **התוספות מקשים** שכתוב במפורש במסכת שבת (קטז.) שהלוחות והבימות מטמאים את הידיים! **ומיישבים**- שם הכוונה היא כל זמן שמחוברים בספר תורה, וכאן הכוונה שכבר לא מחוברים בספר. **ועדיין קשה** שהגמרא שם שואלת האם יש קדושה באופן שנפרד מהספר? ולפירוש הערוך היתה יכולה ללמוד מכאן שלא!¹⁸⁰

ד"ה "גוללו מבחוץ וכשהוא מהדקו מהדקו מבפנים"

התוספות מביאים בשם ר"ה שהכוונה היא שכשקושר מטפחת סביב הספר תורה- יהא הקשר מבפנים כלפי הכתב, שאם יהיה מאחוריו- כשיפתח הספר יהיה צריך להופכו על הכתב להתיר הקשר ואין זה דרך כבוד.

עוד מביאים התוספות שנהגו לומר בעת הוצאת ספר תורה פסוקים: "תורת ה' תמימה" "עדות ה' נאמנה" "פקודי ה' ישרים" "מצוות ה' ברה" – לפי שמתן שכרם בצידם. ואחר כך אומר "גדלו" שיש בו שש תיבות כנגד ששה צעדים של נושאי הארון, וארבעים תיבות יש ב"תורת ה' תמימה" כנגד ארבעים יום שניתנה בהם התורה. אחר כך פותח את המקום שקורא, וקורא כהן, ולכתחילה הוא גוללו וסותמו קודם שיברך, כדי שלא יאמרו ברכות כתובות בתורה. מכל מקום בדיעבד אין לחוש- שלא שכיחים כל כך עמי ארצות, אבל לאחר שקרא בו- בוודאי שצריך לגלול קדום שיברך כרבי יהודה.

ד"ה "גדול שבכולן גולל"

התוספות מסבירים שהגדול שבציבור גולל משום שזהו כבודו, וגם לפי שהוא הגדול שבציבור ראוי הוא ליטול שכר כנגד כולם.

¹⁸⁰ רש"י ("ד"ה "הלוחות") פירש: "לא ידעתי מה הן ויש מפרשים הן העשוין לספרים שלנו שאינן עשוין בגיליון"

ד"ה "מנין שמשותמשיין בבת קול"

התוספות מביאים בשם הירושלמי (שבת פרק ו הלכה ט): "תני רבי ליעזר בן יעקב לא תנחשו ולא תעוננו, ואף ע"פ שאין נחש (כלומר שאסור לנחש) יש סימן (כלומר שאדם יכול לתלות בסימן אם הצליח או לא) וכו' אמר רבי אלעזר הולכים אחר שמיעת בת קול וכו'".

ד"ה "והשונה בלא זמרה"

התוספות מסבירים שהיו רגילים לשנות את המשניות בזמרה – שהרי את המשניות לומדים בעל פה והזמרה היתה מועילה לזכור את המשניות¹⁸¹

ד"ה "בלא אותה מצווה"

התוספות מביאים שיש מפרשים שהכוונה היא מצוות אחיזה שאין לו. ומקשים- ברור שאין לו את אותה המצווה שהרי עשה אותה שלא כהוגן! לכן מפרשים בשם ריב"א: בלא אותה מצווה שעשה באותה שעה- שאם אחז בספר תורה ערום וקרא בו אין לו שכר קריאה, וכן אם אחז בו לגוללו או להגיהו, אבל אם אחז במטפחת – "אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד".

---

¹⁸¹ עיין משנה ברורה סימן נ סק"ב מה שכתב בשם השל"ה.